

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 51 – 4e kwartaal 2003

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002–2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
2002/'03	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2002 en eindigend in 2003
1992/'93–2002/'03	= boekjaar enzovoort, 1992/'93 tot en met 2002/'03

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.
Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Ontwerp omslag

WAT Ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 p/m)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2003.
Bronvermelding is verplicht.
Vereenvoudiging voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan.

Abonnementsprijs: € 45,25
Prijs per los nummer: € 12,50
Kengetal: B-15
ISSN 1571-0998
CBS-productnummer: 0360603040

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Demografie in het nieuws	5
Demografiek	6
Rangen en standen	7
Nederland in kaart	8
Nederland en Europa	9
Toen en nu	10
Publicaties en activiteiten	11

Artikelen

Demografie van Nederland, 2003	12
Demografie van gezinnen	30
Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000	35
Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002	38
Effect van seksevoorkeur op gezinsvorming	44
Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken	46
Het effect van non-respons onder allochtonen	52

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	58
Bevolking in Nederland	59
Allochtonen in Nederland	60
Huishoudensstatistiek, 1 januari 2003*	63
Geboorte, 1998–2002	66
Sterfte, 1998–2002	68
Verhuizingen in Nederland, 1998–2002	70
Buitenlandse migratie, 1998–2002	71
Huwelijkssluiting en partnerschapsregistratie, 1998–2002	76
Huwelijksonbinding, 1998–2002	79

Technische toelichting en verklaring van termen	82
--	----

Demografie op het web	85
------------------------------	----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Bevolkingsgroei blijft dalen

In het derde kwartaal van 2003 nam het aantal inwoners van Nederland met bijna 20 duizend toe. Dit is 10 duizend minder dan in dezelfde periode van vorig jaar. Deze daling komt vooral door de daling van het aantal immigranten. Het aantal emigranten is bovendien licht gestegen ten opzichte van een jaar geleden.

Als in de huidige daling van de bevolkingsgroei geen verandering optreedt, zal het aantal inwoners van Nederland in 2003 met 65 duizend personen toenemen. Dit is het laagste niveau in bijna 20 jaar. Begin jaren tachtig was, mede door de economische teruggang, zowel het aantal immigranten als het aantal geboorten laag.

Staat 1 Bevolkingsontwikkeling per kwartaal

	Immi- gratie	Emi- gratie ¹⁾	Gebore- nen	Overle- denen	Bevolkings- groei ¹⁾
x 1 000					
2001					
1e kwartaal	32,6	20,9	49,5	36,8	24,4
2e kwartaal	30,5	18,7	50,3	35,0	27,0
3e kwartaal	39,9	22,9	52,8	33,0	36,8
4e kwartaal	30,4	20,1	50,0	35,5	29,9 ²⁾
2002					
1e kwartaal	29,8	21,8	49,3	38,5	18,8
2e kwartaal	27,0	22,8	48,9	34,7	18,4
3e kwartaal	37,9	28,6	53,6	33,1	29,7
4e kwartaal	26,6	23,7	50,4	36,1	20,3 ²⁾
2003 *					
1e kwartaal	26,3	23,7	50,4	38,3	14,7
2e kwartaal	22,6	23,6	49,8	34,5	14,4
3e kwartaal	30,8	30,7	53,2	33,8	19,5

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief overige correcties.

In het derde kwartaal van 2003 kwamen 31 duizend immigranten naar Nederland. Dit is 7 duizend minder dan in dezelfde periode van vorig jaar. De grootste daling vond plaats bij Antillianen en Arubanen. Ook het aantal in Nederland geboren personen dat terugkeert daalde sterk. De immigratie uit Afrika en Azië nam af door de daling van het aantal asielzoekers. Het aantal immigranten uit Turkije en Suriname is gelijk gebleven.

Het aantal emigranten is verder toegenomen tot 31 duizend in het afgelopen kwartaal. Het aantal immigranten en emigranten was hierdoor in evenwicht. In het tweede kwartaal van dit jaar was er nog sprake van een vertrekoverschot. Dit was sinds 1984 niet meer voorgekomen. Voor 2003 wordt verwacht dat er ongeveer 102 duizend immigranten zullen komen en eveneens ongeveer 102 duizend emigranten zullen vertrekken. In 2002 was het aantal immigranten nog 24 duizend hoger dan het aantal emigranten.

Staat 2 Immigratie naar geboorteland

	3e kwartaal 2002	3e kwartaal 2003*
x 1 000		
Nederland	7,4	6,8
Nederlandse Antillen en Aruba	2,9	2,2
Turkije	1,8	1,8
Duitsland	1,6	1,4
Marokko	1,6	1,2
Suriname	1,1	1,1
Verenigd Koninkrijk	1,4	1,1
China	1,3	1,0
Voormalige Sovjet-Unie	1,3	1,0
Verenigde Staten	1,1	0,9

De daling van de bevolkingsgroei is mede veroorzaakt door de hoge sterfte in de zomermaanden. Volgens schattingen van het CBS zijn door de warmte duizend tot 1400 meer mensen overleden dan normaal. Hierdoor was de sterfte in het derde kwartaal van 2003 hoger dan in het derde kwartaal van 2002. In het eerste halfjaar van 2003 was de sterfte nog iets lager dan vorig jaar. Het aantal geboorten blijft hoog. In het derde kwartaal van 2003 werden 53 duizend kinderen geboren. Dit is maar iets minder dan in dezelfde periode van vorig jaar. Omdat in het eerste halfjaar het aantal geboorten hoger lag, wordt een stijging verwacht tot 204 duizend kinderen in 2003. Alleen in 2000 was het aantal geboorten nog hoger.

Bevolkingsgroei

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Omdat niet alle mutaties bij gemeenten worden gemeld, worden er administratieve correcties uitgevoerd. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opnemings plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld bij de emigratie. Naast de administratieve correcties vinden nog andere correcties plaats. Deze worden door het CBS uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december.

Demografie in het nieuws

Tweelingen

In Nederland worden steeds vaker meerlingen geboren. Het aantal tweelingen is sinds de jaren tachtig elk jaar toegenomen. In 2002 waren het er 3 707, tegen 2 690 in 1990. Twee derde van alle tweelingen is twee-eiig. In 2002 werden er 62 drie- of meerlingen geboren. De kans op een tweeling is een op de zestig. In de jaren zeventig was dat nog een op de tachtig. Meerlingen komen vaker voor door toename van kunstmatige zwangerschappen, door hormoonbehandeling en door IVF (in-vitrofertilisatie). Tegenwoordig worden er nieuwe IVF-technieken ontwikkeld om meerlingen te voorkomen. Ook worden er meer tweelingen geboren omdat in Nederland vrouwen pas op hogere leeftijd kinderen krijgen. Naarmate een vrouw ouder is, produceert ze meer follikelstimulerend hormoon en heeft ze daardoor meer kans op een tweeling. Een vrouw tussen de 35 en 40 jaar heeft twee keer zoveel kans op een meerling als een vrouw tussen de 25 en 30 jaar.
Bron: Noord-Hollands Dagblad, 27 september 2003

Japanse vrouwen willen pret, geen baby's

De Japanse bevolking vergrijsd in snel tempo en zal krimpen als het lage geboortecijfer niet omhoog gaat. In Japan is een wet van kracht geworden die de geboorte van kinderen moet stimuleren. De overheid wil de sterke vergrijzing, die binnenkort voelbare economische consequenties zal hebben, tegengaan. Zo gaat de Japanse AOW op de schop en krijgen ouders meer kinderbijslag om de torenhoge kosten van de opvoeding te dekken. Eén op de vijf Japanners is ouder dan 65 jaar. Over vijftig jaar zal dit één op de drie zijn.

Japanners krijgen te weinig kinderen. Het geboortecijfer ligt op 1,32 kinderen per vrouw, één van de laagste cijfers ter wereld. Omdat Japan bovendien nauwelijks immigratie kent, zal de bevolking in 2006 beginnen te krimpen. In 2050 zal het aantal Japanners zijn gedaald tot rond de 100 miljoen, tegen 127 miljoen op dit moment.

Waarom krijgen Japanners zo weinig kinderen? Politici wijten dit aan het egoïsme van de jonge generatie. Maar ook financiële overwegingen spelen een rol. Het belangrijkste argument dat vrouwen aanvoeren, betreft de hoge kosten van de opvoeding. Voorts noemt een kwart van de vrouwen in grote steden de te kleine woning als reden voor geen of weinig kinderen.

Bron: NRC, 10 oktober 2003

Veel Somaliërs vertrekken naar het Verenigd Koninkrijk

Steeds vaker houden Somalische vluchtelingen het in Nederland voor gezien en vertrekken ze naar Engeland. De vier gemeenten met elk meer dan duizend Somaliërs zijn Rotterdam, Tilburg, Den Haag en Amsterdam. Redenen om hun land te ontvluchten hebben ze voldoende. Sinds de val van dictator Barre in 1991 hebben oorlogen tussen clans en bendes, honger en ziekte ruim een miljoen slachtoffers geëist. De Somaliërs die naar Nederland zijn gekomen, kampen naar verhouding vaak met taalproblemen, met werkloosheid en met botsingen tussen hun eigen traditionele instelling en die van hun in Nederland opgroeiende kinderen. Ondanks alle inspanningen om integratieproblemen op te lossen, doet zich de laatste jaren een opvallende tendens voor. Somaliërs trekken steeds vaker door naar Engeland. Nederland, met zijn afnemende tolerantie, gedwongen inburgering en uitgebreide regelgeving wordt hen te veel. In Engeland is de taalbarrière bovendien minder groot. Naar schatting vonden de afgelopen vijf jaar 10 duizend Somaliërs hun weg naar grote steden in Engeland.

Bron: Haagsche Courant, 21 oktober 2003

Het woord 'allochtoon'

In de media is in de maand oktober een discussie gevoerd over het woord 'allochtoon'. Henk ter Heide wijst er in de NRC op dat dit woord vaak als synoniem wordt gebruikt voor 'immigrant'. Dat is onjuist: 'allochtoon' omvat als statistisch begrip ook de tweede generatie, dus degenen die in Nederland zijn geboren en ten minste één in het buitenland geboren ouder hebben. Ook wordt soms beweerd dat de term 'allochtoon' met huidskleur te maken heeft. Dat is evenzeer onjuist. Er zijn immers tal van blanke allochtonen. Zelfs wie Turken en Marokkanen niet als blanken herkent, zal ex-Joegoslaven, Albanezen, Bulgaren, Polen en andere Europeanen toch niet buiten het blanke ras willen plaatsen. Anderzijds zijn er veel niet-blanke autochtonen, en komen er daarvan steeds meer naarmate de derde generatie in omvang toeneemt. Juist om deze misverstanden te voorkomen zijn destijds de neutrale begrippen 'allochtoon' en 'autochtoon' ingevoerd.
Bron: NRC, 14 oktober 2003

Islam loopt in op het christendom

Het aantal islamieten in Nederland groeit gestaag. Volgens de laatste cijfers van het CBS telt ons land er op dit moment 920 duizend, 5,7 procent van de bevolking. Veronderstelt wordt dat eind 2005 het aantal van één miljoen is bereikt. De islam is de afgelopen veertig jaar uitgegroeid tot de op één na grootste religie van West-Europa. In Duitsland wonen 3,2 miljoen moslims. Zweden telt er 400 duizend. De islam is daarmee het naar aantal tweede geloof van dat land, na het protestantisme. In Denemarken staat de islam met 170 duizend gelovigen op de derde plaats. De kans is groot dat de islam straks in West-Europa het rooms-katholicisme getalsmatig voorbijstreeft, mede omdat het aantal afvalligen binnen het christelijke geloof groot is. Dertig procent van de Nederlanders met een katholieke of protestantse vader keert de kerk de rug toe. Kinderen van moslims blijven het geloof van hun ouders veel vaker trouw: in Nederland beschouwt 89 procent van de kinderen met een islamitische vader zich als moslim.

Bron: Haagsche Courant, 16 oktober 2003

Gezond oud worden in het noorden

Ouderen die in het noorden van Nederland wonen, leven langer in goede gezondheid dan ouderen in het zuiden. Dit blijkt uit onderzoek van het RIVM en het Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg. De regionale verschillen hangen samen met leefstijl en/of verschillen in inkomen, opleiding en rookgedrag. Hoe lager het inkomen of het opleidingsniveau in een regio is, en hoe meer mensen er roken, hoe lager de gezonde levensverwachting is. Gemiddeld hebben mannen op hun 65^e nog 14,4 jaar voor de boeg, waarvan 8,2 jaar in goede gezondheid. Vrouwen van 65 jaar leven gemiddeld niet alleen langer (18,8 jaar) dan hun mannelijke leeftijdgenoten, maar ook langer gezond (9,5 jaar). De voor vrouwen 'gezonde' regio's zijn niet dezelfde als die voor mannen, en zijn ook niet de regio's waarin vrouwen gemiddeld het oudst worden. Dat laatste komt doordat oudere vrouwen vaker met kwalen tobben die niet direct tot de dood leiden.

Bron: Haagsche Courant, 22 oktober 2003

Noot: De in deze rubriek vermelde meningen en signaleringen hoeven niet overeen te stemmen met standpunten van het CBS.

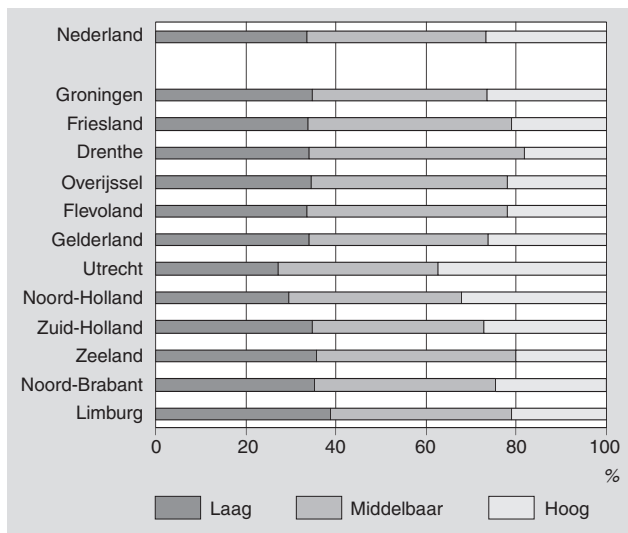
Demografiek

Provincie Utrecht telt relatief meeste hoogopgeleiden

In 2002 was een op de drie Nederlanders van 25 tot 65 jaar laagopgeleid. Dat betekent dat ze alleen basisonderwijs, mavo of vbo hebben afgerond. Iets meer dan een kwart van alle Nederlanders heeft een opleiding behaald op hbo- of wo-niveau. Het opleidingsniveau verschilt per provincie. De inwoners van de provincie Utrecht zijn het hoogst opgeleid: meer dan één op de drie Utrechters heeft een hbo- of universitaire opleiding voltooid. Ook in de provincie Noord-Holland is het aandeel hoogopgeleiden relatief groot.

De verschillen in het aandeel laagopgeleiden tussen de provincies zijn kleiner. In Limburg wonen naar verhouding de meeste laagopgeleiden. Van alle Limburgers van 25 jaar en ouder hebben bijna twee op de vijf een opleiding op het laagste niveau gevolgd. Het aandeel laagopgeleiden in Limburg ligt hiermee circa 10 procent hoger dan in de provincie Utrecht.

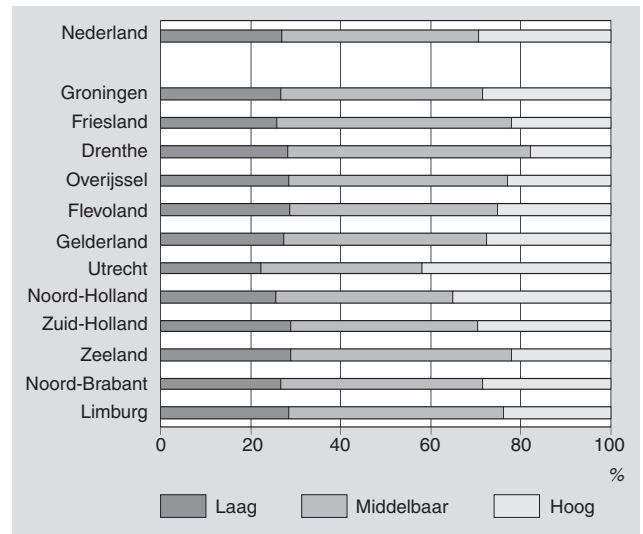
1. Onderwijsniveau van de bevolking van 25–64 jaar naar provincie, 2002

Het verschil in het onderwijsniveau tussen de provincies wordt mogelijk verklaard door verschillen in de leeftijdsopbouw van de afzonderlijke provincies. Ouderen zijn over het algemeen lager opgeleid dan jongeren. Een provincie met relatief meer ouderen resulteert in relatief veel laagopgeleiden. Om de invloed van de leeftijdsopbouw van provincies na te gaan, is gekeken naar verschillen in het onderwijsniveau tussen provincies voor personen in dezelfde leeftijdsgroep. Hieruit blijkt dat deze verschillen niet door de leeftijdsopbouw worden verklaard.

Onder 25–44-jarigen is het niveau voor de provincie Utrecht, evenals voor de groep tot 65 jaar, duidelijk hoger dan gemiddeld. Ongeveer twee op de vijf Utrechters in deze leeftijd heeft een hoog opleidingsniveau. In de provincies Friesland, Drenthe, Overijssel en Zeeland wonen beduidend minder hoogopgeleiden dan in de rest van Nederland. Eventuele verschillen in de leeftijdsopbouw van de provincies vormen dus geen afdoende verklaring voor deze regionale opleidingsverschillen.

2. Onderwijsniveau van de bevolking van 25–44 jaar naar provincie, 2002

Het verschil in onderwijsniveau per provincie zou ook kunnen samenhangen met de herkomst van de bevolking. Allochtonen zijn over het algemeen lager opgeleid dan autochtonen. Als in een provincie een relatief veel allochtonen wonen, kan dit dus een neerwaarts effect op het onderwijsniveau hebben. In de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland wonen relatief veel allochtonen. Echter, in de provincie Noord-Holland is het onderwijsniveau van de bevolking van 25 tot 65 jaar juist hoger dan gemiddeld. Het aandeel hoger opgeleiden is er naar verhouding groter en het aandeel laagopgeleiden kleiner dan gemiddeld in Nederland. In Zuid-Holland komt het onderwijsniveau ongeveer overeen met het gemiddelde. In Drenthe en Friesland wonen relatief weinig hoogopgeleiden, terwijl het aandeel allochtonen juist laag is. Het aandeel lager opgeleiden onder 25–64-jarigen is met 39 procent het hoogst in Limburg. In deze provincie is het aandeel allochtonen echter niet hoger dan gemiddeld. De verschillen in onderwijsniveau per provincie lijken niet door de herkomst van de bevolking te worden bepaald.

Het aandeel hoger opgeleiden is relatief groot in provincies met veel instellingen voor hoger onderwijs.

Personen van 15 tot 24 jaar zijn buiten beschouwing gelaten. De reden hiervan is dat een groot deel van deze groep nog onderwijs volgt. Bovendien wonen veel studenten in een beperkt aantal provincies omdat ze daar (kunnen) studeren. Na hun afstuderen blijven zij daar vaak niet wonen.

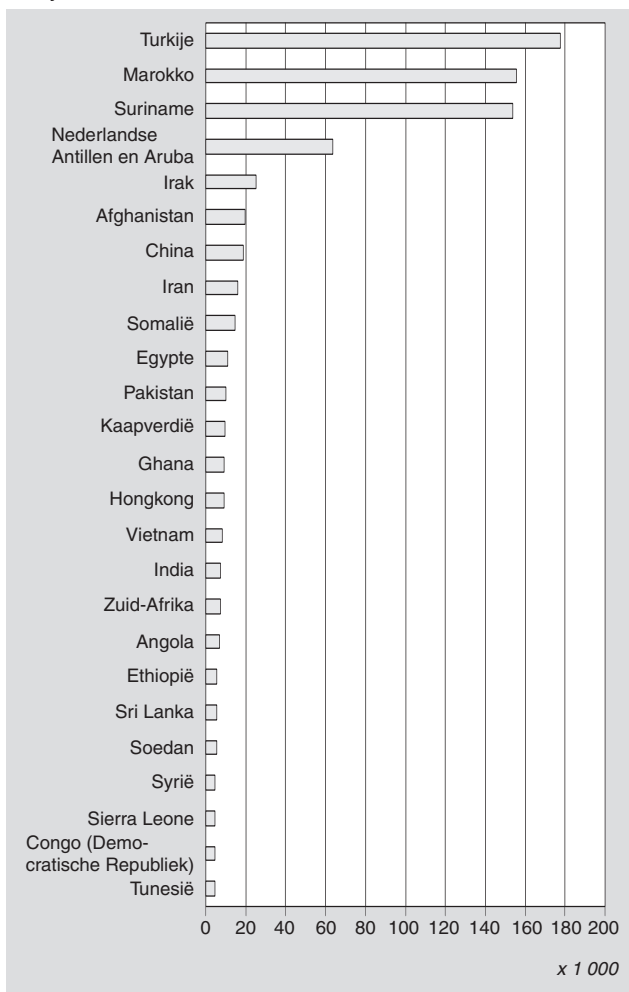
Rangen en standen

Herkomst van niet-westerse allochtonen

Op 1 januari 2003 telde ons land ruim 1,6 miljoen niet-westerse allochtonen. Het aantal mannen in deze bevolkingsgroep overtrof het aantal vrouwen (respectievelijk ruim 830 duizend en bijna 790 duizend).

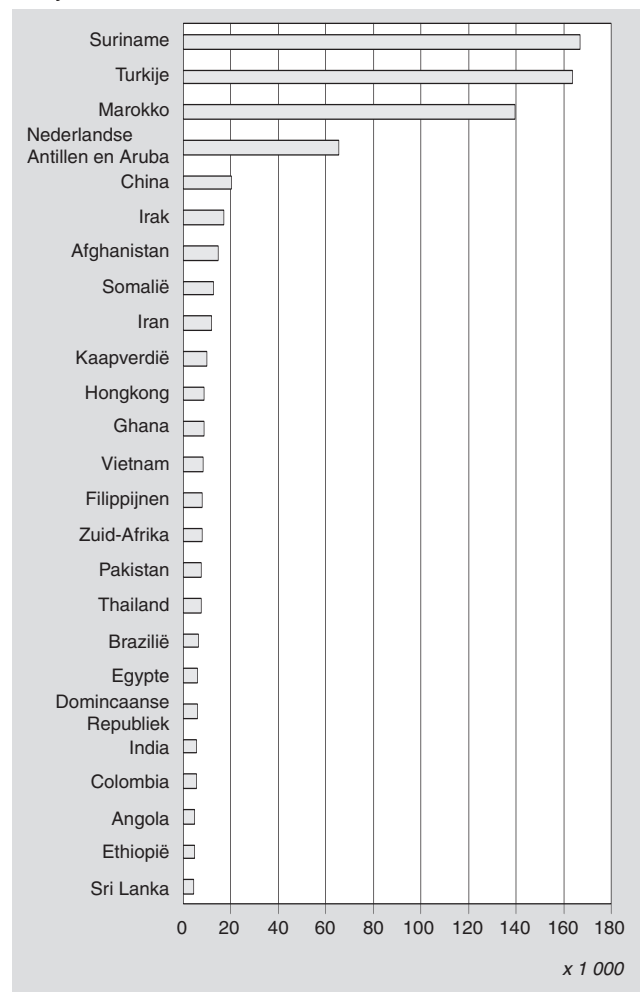
De top-4 van herkomstlanden bestaat al jaren uit Turkije, Suriname, Marokko en de Nederlandse Antillen en Aruba: bijna 1,1 miljoen van de niet-westerse allochtonen komt uit een van deze landen. Andere landen waar relatief veel niet-westerse allochtonen in ons land vandaan komen, maar aanzienlijk minder dan uit de vier genoemde landen, zijn Irak, China, Afghanistan, Iran en Somalië.

1. Top-25 van herkomstlanden van niet-westers allochtone mannen, 1 januari 2003

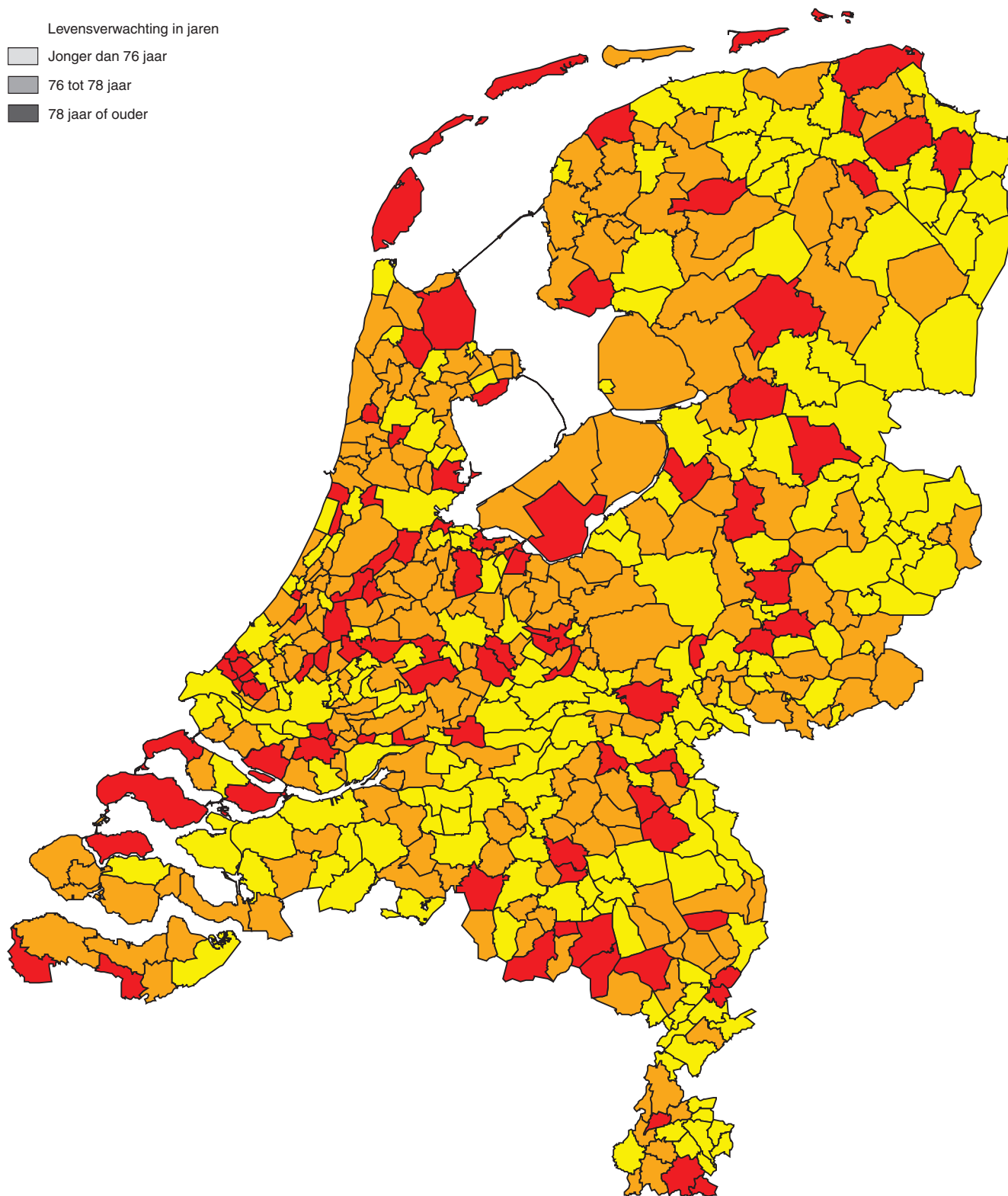
De geslachtsverhouding van niet-westerse allochtonen verschilt per herkomstland. Terwijl niet-westers allochtone mannen het vaakst uit Turkije komen, geldt dit voor niet-westers allochtone vrouwen voor Suriname. Verder valt in de top-25 op dat onder meer de Filippijnen, Thailand en Brazilië als herkomstland bij vrouwen zijn opgenomen, maar dat deze landen bij mannen niet in de lijst voorkomen. In deze gevallen gaat het vaak om vrouwen die een huwelijk zijn aangegaan met mannelijke autochtone Nederlanders. Bij mannen zijn daarentegen Soedan, Syrië, Sierra Leone, Congo en Tunesië in de top-25 opgenomen, terwijl deze herkomstlanden bij vrouwen niet in deze lijst voorkomen.

2. Top-25 van herkomstlanden van niet-westers allochtone vrouwen, 1 januari 2003

Nederland in kaart

Gemeenten naar levensverwachting mannen, 2002

Nederland en Europa

In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren

Van alle landen in Europa waarvoor gegevens beschikbaar zijn, is het aandeel van personen die in het buitenland zijn geboren het grootst in Zweden, namelijk 11 procent. Ook in Frankrijk en Nederland is meer dan 10 procent van de bevolking elders geboren. In Spanje is het aandeel van personen die in het buitenland zijn geboren het kleinst met bijna 4 procent.

Het aantal inwoners dat in het buitenland is geboren, is in alle landen groter dan het aantal mensen dat niet de nationaliteit heeft van het land waar ze wonen. Een getalsmatig belangrijke reden is naturalisatie, waardoor mensen de nationaliteit van het nieuwe woonland krijgen. Een andere belangrijke reden is de immigratie van mensen die al de nationaliteit van het nieuwe woonland hebben. Dit geldt in Nederland voor immigratie van personen uit de Nederlandse Antillen en Aruba, en voorheen uit het voormalig Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea en Suriname.

De verhouding tussen het aantal inwoners dat in een bepaald land is geboren en degenen die de nationaliteit van dat land hebben, kan onder meer zijn bepaald door de verblijfsduur in het nieuwe woonland. Voor personen die zijn geboren in Iran of Vietnam is het aandeel dat de nationaliteit van het huidige woonland heeft aangenomen in de meeste landen relatief hoog. Dat zou te maken kunnen hebben met het feit dat veel Iraanse en Vietnamese vluchtelingen hun land in de jaren zeventig verlieten, en dus ruim de tijd hebben gehad om de nationaliteit van hun nieuwe woonland te verkrijgen.

Vluchtelingen die hun land op meer recente datum hebben verlaten, zoals mensen uit Afghanistan of Somalië, verblijven nog maar relatief kort in hun nieuwe vaderland. Ze hebben dus nog maar weinig tijd gehad om in te burgeren en de nationaliteit van het land te verkrijgen waar ze nu wonen. Het aantal kinderen dat deze mensen in hun nieuwe woonland hebben gekregen met dezelfde nationaliteit als hun ouders, is groter dan het aantal immigranten uit die landen die de nationaliteit van het nieuwe woonland hebben aangenomen.

Buiten het land geboren inwoners van een aantal Europese landen

	geboorte-land	land van nationaliteit	ratio ¹⁾		geboorte-land	land van nationaliteit	ratio ¹⁾
	<i>x 1 000</i>				<i>x 1 000</i>		
Nederland 2001				Frankrijk 1999			
Totaal	1 615,4	667,8	242	Totaal	6 227,1	3 263,2	191
Suriname	186,5	8,5	2 202	Algerije	1 246,7	477,5	261
Turkije	181,9	100,8	180	Marokko	709,5	504,1	141
Indonesië (incl. vm. Ned.-Indië)	165,8	9,3	1 775	Portugal	579,5	553,7	105
Marokko	155,8	111,4	140	Italië	409,2	201,7	203
Duitsland	123,1	54,8	225	Spanje	342,1	161,8	211
Nederlandse Antillen en Aruba	83,9	–		Tunesië	340,8	154,4	221
voormalig Joegoslavië ²⁾	53,9	12,9	417	Duitsland	215,2	78,4	275
België	46,0	25,9	178	Turkije	179,4	208,0	86
Verenigd Koninkrijk	45,7	41,4	110	België	124,7	66,7	187
Irak	33,7	8,6	391	Vietnam	114,1	21,2	539
Verenigd Koninkrijk 2000				Zweden 2000			
Totaal	4 479,5	2 297,9	195	Totaal	981,6	487,2	201
Ierland	518,9	412,0	126	Finland	197,0	99,0	199
India	429,3	150,0	286	voormalig Joegoslavië ²⁾	128,7	22,7	566
Pakistan	262,2	97,0	270	Iran	50,5	16,1	313
Duitsland	238,6	62,0	385	Irak	43,1	30,2	143
Bangladesh	168,9	64,0	264	Noorwegen	41,8	30,9	135
Verenigde Staten van Amerika	160,7	132,0	122	Polen	39,9	16,3	244
Kenia	135,0	15,0	900	Denemarken	37,9	25,0	152
Jamaica	129,7	49,0	265	Duitsland	37,4	15,5	241
Zuid-Afrika	125,9	57,0	221	Turkije	31,4	16,4	191
Australië	104,6	74,0	141	Chili	26,6	10,8	247
Denemarken 2001				Spanje 2001			
Totaal	356,7	258,6	138	Totaal	1 472,5	923,9	159
voormalig Joegoslavië ²⁾	33,5	35,0	96	Marokko	236,5	173,2	137
Turkije	29,7	35,2	84	Frankrijk	155,2	46,4	335
Duitsland	27,0	12,7	212	Duitsland	142,6	88,7	161
Zweden	19,0	10,8	176	Verenigd Koninkrijk	105,7	99,0	107
Noorwegen	16,5	13,0	127	Argentinië	70,5	23,4	302
Irak	15,1	13,8	109	Portugal	58,4	43,3	135
Verenigd Koninkrijk	13,7	12,6	108	Venezuela	54,7	12,1	452
Libanon	12,1	2,5	477	Zwitserland	52,3	13,3	392
Somalië	11,7	14,4	81	Cuba	40,6	17,8	228
Iran	11,3	5,0	225	Peru	37,5	27,4	137

¹⁾ Aantal inwoners geboren in het genoemde land per 100 inwoners met de nationaliteit van het genoemde land. Voorbeeld: in Nederland wonen 186,5 duizend mensen die in Suriname zijn geboren, en zijn er 8,5 duizend mensen met de Surinaamse nationaliteit.

²⁾ Met inbegrip van Bosnië-Herzegovina, Kroatië, Federale Republiek Joegoslavië, Macedonië en Slovenië.

Toen en nu

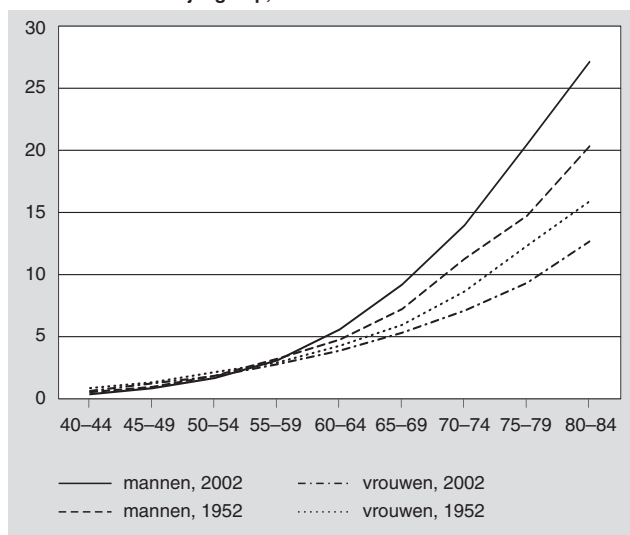
Sterfte aan kanker in 1952 en 2002

Vanaf ongeveer 65-jarige leeftijd is onder mannen de kans om aan kanker te overlijden tegenwoordig beduidend groter dan vijftig jaar geleden. Onder vrouwen is deze kans juist kleiner geworden (*grafiek 1*). De gestegen kans bij mannen is vrijwel volledig te wijten aan de forse toename van longkanker vanaf ongeveer 60-jarige leeftijd (*grafiek 2*). In een halve eeuw tijd is het aandeel van longkanker in de totale sterfte aan kanker onder mannen toegenomen van 19 naar 31 procent (*grafiek 3*). Op de hoogste leeftijden speelt ook de toename van prostaatkanker een rol. Mede door de vergrijzing is het aandeel van prostaatkanker in de totale sterfte aan kanker onder mannen toegenomen van 9 naar 11 procent.

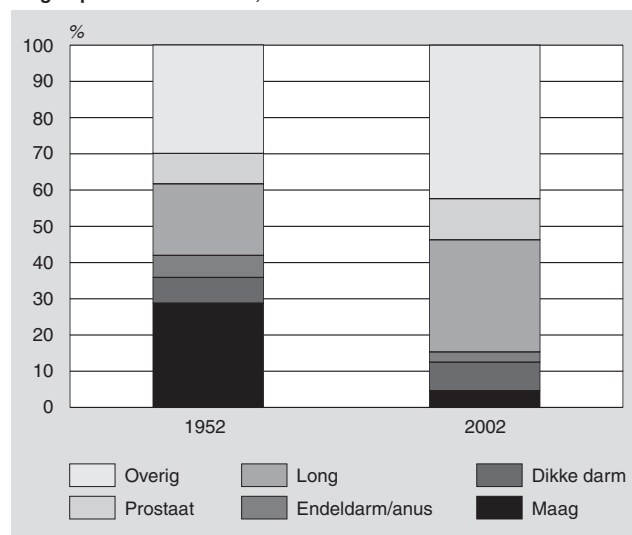
Bij vrouwen is, vergeleken met vijftig jaar geleden, sprake van een lager risico om aan kanker te overlijden. Hoewel ook hun sterfte aan longkanker zeer sterk is toegenomen – het aandeel van longkanker steeg onder vrouwen van 2 naar 15 procent – is deze stijging ruim gecompenseerd door een daling van andere vormen van kanker. Vooral maagkanker heeft sterk aan betekenis verloren (*grafiek 4*). Een halve eeuw geleden was 21 procent van de totale sterfte aan kanker onder vrouwen toe te schrijven aan maagkanker, tegen 4 procent in 2002. In mindere mate is dit ook het geval bij baarmoeder- en baarmoederhalskanker (van 9 naar 6 procent).

Het aandeel van borstkanker en de sterfterisico's op de verschillende leeftijden laten slechts kleine verschillen zien. Borstkanker maakt tegenwoordig, evenals een halve eeuw geleden, ongeveer een vijfde uit van de totale sterfte aan kanker onder vrouwen.

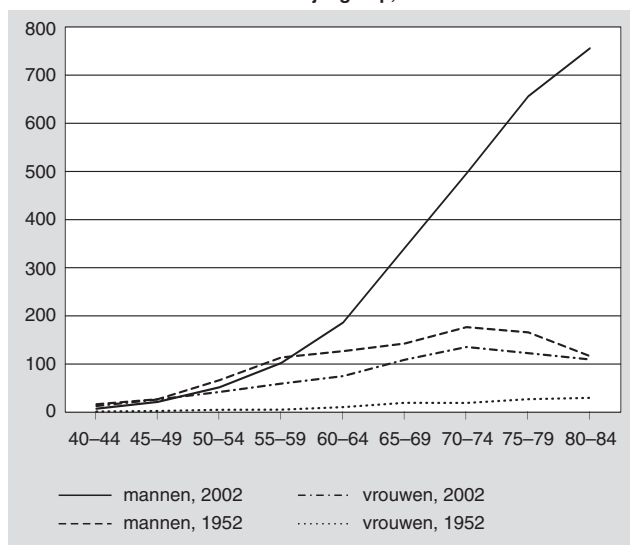
1. Aantal overledenen aan kanker per duizend inwoners in de betreffende leeftijdsgroep, 1952 en 2002

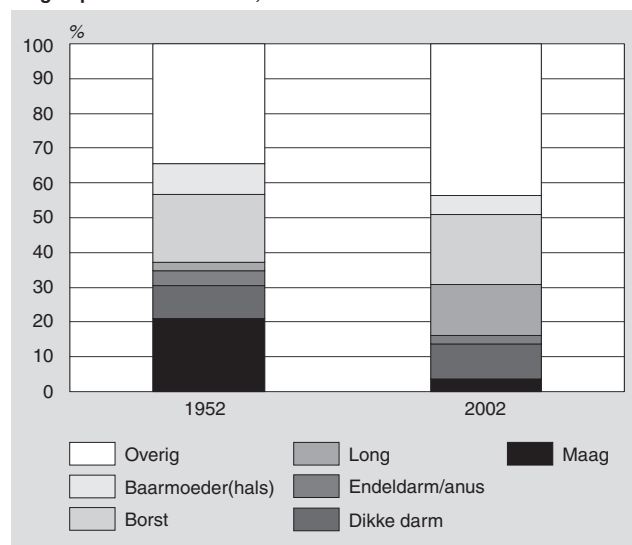
3. Aandeel overleden mannen aan enkele nieuwvormingen binnen de groep sterfte aan kanker, 1952 en 2002

2. Aantal mannen en vrouwen overleden aan longkanker per honderd duizend in de betreffende leeftijdsgroep, 1952 en 2002

4. Aandeel overleden vrouwen aan enkele nieuwvormingen binnen de groep sterfte aan kanker, 1952 en 2002

Publicaties en activiteiten

Rapportage minderheden 2003

Sociaal en Cultureel Planbureau

Berichten over de haperende integratie van etnische minderheden zijn in de media bijna dagelijkse kost, maar hoe staat het nu in feite met die integratie? Op welke wijze en in welke mate hebben de minderheden deel aan ons maatschappelijk systeem? Dat is niet alleen een kwestie van culturele oriëntatie of van waarden en normen, maar ook en vooral van maatschappelijk succes. Aan de hand van nieuwe gegevens wordt in dit rapport de deelname van de minderheden aan het onderwijs belicht. Kinderen van immigranten uit Marokko en Turkije presteren steeds beter op school, maar toch lopen zij, vooral op het punt van de Nederlandse taal, aan het einde van het basisonderwijs nog steeds aanzienlijk achter op hun autochtone leeftijdsgenoten.

De arbeidsmarkt komt ook aan bod. De minderheden hebben daar sinds het midden van de jaren negentig veel bereikt. Hun werkloosheid daalde spectaculair. Maar kunnen zij hun positie ook consolideren, nu de economie sinds enkele jaren tegenwerkt? De hoge jeugdwerkloosheid onder deze groepen vormt een verontwaardigend signaal.

Het laatste deel van dit rapport gaat in op de culturele aspecten van integratie. Wat voor kijk hebben de verschillende etnische groepen op gezin en familie, opvoeding, man-vrouwverhoudingen en religie? In welke mate onderscheiden zij zich van de autochtonen en van elkaar? Gaan zij in hun vrije tijd met autochtonen om of verkeren zij bij voorkeur in eigen kring? Wat vinden autochtonen en allochtonen van elkaar?

SCP, Den Haag – 2003. ISBN: 90 37 70139 6.

SCP, Boek 2003-13. Prijs: € 32,50 (exclusief verzendkosten).

Demografische kerncijfers per gemeente 2003

CBS

Demografische kerncijfers per gemeente bevat vier overzichten met hoofdzakelijk demografische gegevens per gemeente en provincie. Het eerste overzicht betreft de grenswijzigingen als gevolg van opheffing en samenvoeging van gemeenten per 1 januari 2003. Vervolgens wordt de verdeling van de bevolking naar leef-

tijd en het aantal allochtonen naar herkomstgroepering beschreven. Het derde overzicht beschrijft de oppervlakte, bevolking en bevolkingsdichtheid, woningvoorraad en woningdichtheid en het aantal huishoudens naar de situatie op 1 januari 2003. Het laatste overzicht geeft de bevolkingsdynamiek (geboorte, sterfte en verhuizingen) en de nieuwbouw over 2002 weer.

CBS, Voorburg/Heerlen – 2003. Kengetal: B-55.

ISBN: 90 35 72738 X. Prijs: € 10,75 (exclusief verzendkosten).

Leven in een ouder wordende samenleving

J.B. Kuné (red.)

Een eenvoudige demo-economische analyse leert ons dat de westerse samenlevingen rijk genoeg zijn om met een aanzienlijk groter aantal oudere niet-werkenden en een wat geringer aantal werkenden op comfortabele wijze verder te kunnen leven. Dit neemt niet weg dat hiervoor wel een aantal voorwaarden moet zijn vervuld. Deze voorwaarden zijn van wezenlijke betekenis. Zij komen in verschillende bijdragen aan dit boekwerk uitvoerig aan de orde.

Het is duidelijk dat de productie van goederen en diensten in de toekomst moet worden gerealiseerd door minder werkenden, die ook nog ouder zijn en er bovendien voor kiezen ruim vóór hun 65e jaar te stoppen met werken. Het veiligstellen van de arbeidsinzet vraagt om een wezenlijk andere spreiding van werken, niet-werken, zorgen voor zichzelf en anderen over de levensloop van het individu. Mede hierdoor kan additioneel arbeidspotentieel ontstaan, waarmee vooral ouderen langer productief kunnen blijven ingeschakeld.

In dit boek is onder meer een hoofdstuk opgenomen met als titel 'Wij groeien vast in tal en last' over de gevolgen van de vergrijzing van de bevolking voor de pensioen-voorzieningen in Nederland. Ook wordt ingegaan op de demografie in België en de vergrijzing aldaar in het hoofdstuk 'Vergrijzing en het Belgische regeringsbeleid: terugblik en vooruitblik'.

Kuné, J.B. (red.) – 2003, *Leven in een ouder wordende samenleving*. Sdu Uitgevers BV, Den Haag.

ISBN: 90 12 09988 9.

Artikelen

Demografie van Nederland, 2003

Joop Garssen

De bevolking van Nederland groeide in 2002 beduidend langzamer dan in de voorgaande jaren. Per saldo nam het inwonertal met 87 duizend toe, tegen 118 duizend in 2001. Deze ontwikkeling kent vier oorzaken: de immigratie nam af, de emigratie nam toe, er overleden meer mensen en het bevolkingsregister werd opgeschoond. Alleen een (lichte) toename van het aantal geboorten heeft een positieve bijdrage geleverd aan de bevolkingsgroei. Het aantal immigranten daalde van 133 duizend in 2001 naar 121 duizend in 2002, maar het aantal immigranten uit Marokko, Turkije en Suriname bleef vrijwel stabiel. De emigratie nam toe van 83 duizend naar 97 duizend. Deze stijging deed zich vooral voor onder in Nederland geboren personen. Het aantal overledenen steeg van 140 duizend naar 142 duizend.

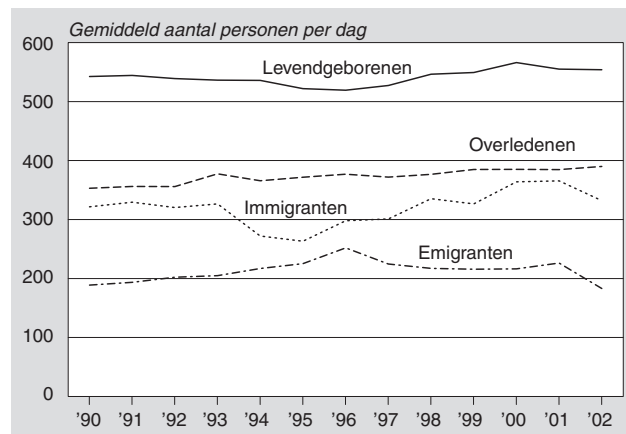
Dit artikel gaat in op de recente ontwikkelingen met betrekking tot de omvang, samenstelling en spreiding van de Nederlandse bevolking. Gegevens over de 'stand' van bevolking en huishoudens betreffen de situatie op 1 januari 2003, met uitzondering van de gegevens over huishoudens naar herkomstgroepering (1 januari 2002). De beschrijving van de 'loop' van de bevolking (geboorte, sterfte, immigratie en emigratie) is gebaseerd op gegevens over het jaar 2002. Bijzondere aandacht wordt besteed aan regionale verschillen, allochtonen en ouderen.

1. Groei, omvang en spreiding van de bevolking

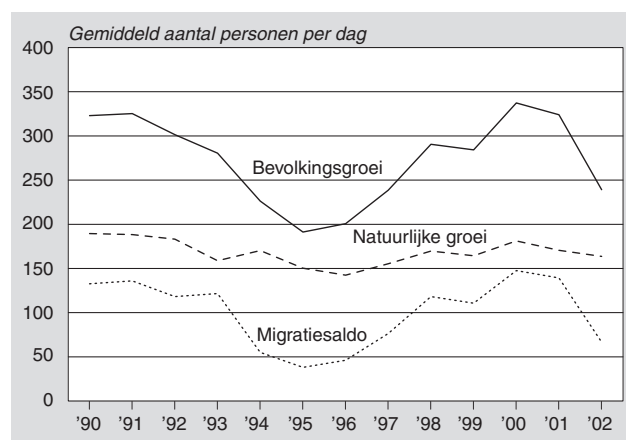
Van alle landen van de huidige Europese Unie heeft Nederland in de afgelopen eeuw de snelste bevolkingsgroei gekend (Harmsen en Prins, 1999). In de eerste zeventig jaar van de vorige eeuw waren vooral een relatief hoge vruchtbaarheid en lage sterfte verantwoordelijk voor deze ontwikkeling, maar sindsdien is het belang van migratie sterk toegenomen. Deze component van de bevolkingsgroei heeft bovendien een aanzienlijk effect gehad op het geboortecijfer: naast immigratie is het gemiddeld hogere kindertal van niet-westerse allochtonen verantwoordelijk voor het feit dat twee derde van de totale bevolkingsgroei in de afgelopen vijf jaar voor rekening kwam van niet-westerse allochtonen.

Van de vier componenten die de bevolkingsgroei bepalen is, zoals blijkt uit *grafiek 1a*, geboorte nog steeds de belangrijkste: per dag worden er in ons land gemiddeld 554 kinderen geboren, 35 meer dan in 1996. In dat jaar naderde het totaal vruchtbaarheidscijfer – bij benadering het gemiddeld kindertal per vrouw – met 1,53 het historische dieptepunt van 1,47, gemeten in 1983. Inmiddels is het totaal vruchtbaarheidscijfer weer iets toegenomen, tot 1,73 in 2002. Ook de curve die het verloop van het aantal sterfgevallen weergeeft, laat een geleidelijke, langzame toename zien, van gemiddeld 353 per dag in 1990 naar 390 in 2002. Deze toename hangt samen met de geleidelijke vergrijzing van de Nederlandse bevolking. Doordat deze afname van de bevolking door sterfte niet volledig wordt gecompenseerd door een lichte groei van het aantal geboorten, is de natuurlijke bevolkingsaanwas momenteel per saldo kleiner dan aan het begin van de jaren negentig (*grafiek 1b*).

1a. Geboorte, sterfte, immigratie en emigratie per dag, 1990–2002

1b. Natuurlijke groei, migratiesaldo en bevolkingsgroei per dag, 1990–2002

De werkelijke bevolkingsgroei laat, onder invloed van immi- en emigratie, aanzienlijk grotere verschillen zien dan deze door geboorte en sterfte bepaalde natuurlijke groei. De ontwikkelingen in de immigratie en emigratie zijn daaraan debet. Medio jaren negentig was het positief migratiesaldo naar verhouding laag: het gemiddeld aantal immigranten per dag lag in 1995 circa 40 boven het aantal emigranten. Veel groter was het migratiesaldo aan het begin en het eind van dat decennium, met een positief overschot van respectievelijk circa 130 en 150 personen per dag.

Geboorte en immigratie overtreffen in aantal dus nog steeds sterfte en emigratie. Sinds 1990 is de totale bevolking van Nederland hierdoor met 1,3 miljoen personen toegenomen. Begin 2001 passeerde het aantal inwoners de grens van 16 miljoen; inmiddels ligt het inwonertal iets boven de 16,2 miljoen. Het tempo van de bevolkingsgroei ligt dus nog hoog, maar neemt wel steeds verder af: de 17-miljoenste inwoner wordt in 2015 verwacht. Eind jaren dertig van deze eeuw zal het grootste aantal inwoners worden geteld

(17,7 miljoen), waarna, vooral als gevolg van sterfte onder de babyboomgeneratie, een lichte daling van het inwonertal inzet.

In het afgelopen jaar heeft de bevolkingsgroei, mogelijk deels als gevolg van kortetermijnfluctuaties, al een aanzienlijke afname laten zien: van 118 duizend in 2001 naar 87 duizend in 2002. Migratie speelde de grootste rol in deze afname. In 2002 lag het aantal immigranten 9 procent lager dan in het voorgaande jaar. Het aantal emigranten (inclusief administratieve correcties) was 17 procent hoger.

Hoewel Nederland een snel groeiende bevolking heeft en al geruime tijd het dichtstbevolkte land is van de Europese Unie, is er geen sprake van een toenemende spreiding van de bevolking over 'lege en volle' gebieden. De grootste steden laten weliswaar een benedengemiddelde groei zien, maar de nabijgelegen gemeenten nemen wel sterk in omvang toe. De dichtbevolkte provincies raken hierdoor nog dichter bevolkt. Een aantal (relatief) dunbevolkte provincies laat een vergelijkbare of zelfs iets hogere procentuele groei zien, maar het verschil in bevolkingsdichtheid tussen de dunbevolkte en de dichtbevolkte provincies wordt desondanks groter (*staat 1*).

In de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht nam de bevolkingsdichtheid sinds 1990 met 70 à 90 personen per km² toe, aanzienlijk meer dan in de drie noordelijke provincies, Zeeland en Limburg. In de drukste provincie, Zuid-Holland, is de bevolkingsdichtheid momenteel bijna zeven keer zo hoog als in Drenthe, de rustigste provincie. Opvallend is de zeer sterke bevolkingstoename in de provincie Flevoland. Veel nieuwe inwoners van deze provincie zijn afkomstig uit Amsterdam en blijven voor hun werk gericht op deze stad. Van spreiding *binnen* Flevoland is dan ook geen sprake: ruim twee derde van de bevolkingsgroei sinds 1990 kwam tot stand door de sterke groei van Almere. Ook het (overwegend) op het noorden van Gelderland gerichte Zeewolde, dat in 1990 nog geen 7 duizend inwoners telde, groeide zeer sterk (19,4 duizend inwoners op 1 januari 2003). Het inwonertal van het vooral op de eigen provincie georiënteerde Lelystad, daarentegen, realiseerde een veel bescheidener groei: van 57,6 duizend in 1990 naar 68,6 duizend in 2003.

Staat 1
Aantal inwoners en bevolkingsdichtheid per provincie, 1 januari 2003

Provincie	Aantal inwoners 2003			Bevolkingsdichtheid 2003	
	absoluut x 1 000	in % van totaal Nederland	procentuele toename sinds 1-1-1990	per km ²	toename personen sinds 1-1-1990 per km ²
Groningen	573	3,5	3,5	245	8
Friesland	640	4,0	6,8	191	13
Drenthe	481	3,0	9,2	181	14
Overijssel	1 101	6,8	7,9	331	25
Flevoland	352	2,2	66,2	248	99
Gelderland	1 960	12,1	8,7	394	32
Utrecht	1 152	7,1	13,5	831	86
Noord-Holland	2 573	15,9	8,3	964	70
Zuid-Holland	3 439	21,2	6,8	1 221	98
Zeeland	378	2,3	6,2	212	13
Noord-Brabant	2 400	14,8	9,6	488	44
Limburg	1 142	7,1	3,4	530	21
Nederland	16 193	100	8,7	479	40

Staat 2
Aantal inwoners van de 25 grootste gemeenten op 1 januari 2003

Gemeente	Aantal inwoners		Toename		Rangorde naar grootte in 1990
	1-1-1990	1-1-2003	absoluut	%	
	<i>x 1 000</i>				
Amsterdam	695,2	736,6	41,4	5,9	1
Rotterdam	579,2	599,7	20,5	3,5	2
Den Haag	441,5	463,8	22,3	5,1	3
Utrecht	230,4	265,2	34,8	15,1	4
Eindhoven	191,5	206,1	14,6	7,6	5
Tilburg	156,4	197,9	41,5	26,5	7
Groningen	167,9	177,2	9,3	5,5	6
Almere	71,1	165,1	94,0	132,2	32
Breda	123,0	164,4	41,4	33,7	14
Nijmegen	144,7	156,2	11,5	7,9	11
Apeldoorn	147,6	155,7	8,1	5,5	9
Enschede	146,0	152,3	6,3	4,3	10
Haarlem	149,3	147,1	-2,2	-1,5	8
Arnhem	130,2	141,5	11,3	8,7	12
Zaanstad	130,0	139,5	9,5	7,3	13
Den Bosch	91,1	132,5	41,4	45,4	25
Amersfoort	99,4	131,2	31,8	32,0	18
Haarlemmermeer	95,8	122,9	27,1	28,3	20
Maastricht	117,0	122,0	5,0	4,3	15
Dordrecht	109,3	120,0	10,7	9,8	17
Leiden	110,4	117,7	7,3	6,6	16
Zoetermeer	96,3	112,6	16,3	16,9	19
Zwolle	94,1	110,0	15,9	16,8	21
Emmen	92,8	108,2	15,4	16,6	24
Ede	93,4	104,8	11,4	12,2	23

Almere is, zoals blijkt uit *staat 2*, van alle grote gemeenten verreweg het sterkst gegroeid. Sinds 1990 is haar inwonertal ruim verdubbeld. Daarmee is deze groeikern in de rangorde van grote gemeenten opgeklimmen van de 32^e naar de achtste plaats. Opvallend is ook de sterke groei van drie grote gemeenten in Noord-Brabant, een provincie die meer dan gemiddeld in inwonertal is toegenomen. Gemeentelijke herindelingen hebben hierbij een belangrijke rol gespeeld. Tilburg, Breda en Den Bosch groeiden elk met ruim 40 duizend inwoners, even veel als de toename van het veel grotere Amsterdam. Tilburg bezet nu, na Eindhoven, de zesde plaats in de rangorde van grote steden; Breda en Den Bosch zijn naar verhouding nog sterker opgeklimmen in deze rangorde.

De grootste drie gemeenten, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, hebben slechts een relatief bescheiden groei laten zien, deels als gevolg van een overloop naar de randgemeenten. Haarlem is de enige gemeente die sinds 1990 inwoners heeft verloren. De groei van Zoetermeer, ten slotte, is ten opzichte van eerdere decennia duidelijk in tempo afgenomen. Deze gemeente is, ondanks een iets bovengemiddelde groei, zelfs enkele plaatsen in de rangorde gezakt.

De verdeling van de bevolking naar gemeentegrootte in 1990 en 2003 is weergegeven in *staat 3*. De verschillende gemeentelijke herindelingen sinds 1990 – overwegend samenvoegingen van gemeenten – zijn duidelijk zichtbaar in de sterke afname van het aantal gemeenten kleiner dan 20 duizend inwoners, van 489 in 1990 naar 250 in 2003. Deze gemeenten zijn grotendeels opgegaan in gemeenten die nu tussen de 50 en 100 duizend inwoners tellen. De sterke afname van het percentage dat in de allerkleinste gemeenten woont, duidt dan ook meer op bestuurlijke schaalvergroting dan op 'verstedelijking' van de leefomgeving. Nog maar één op de vijf inwoners woont momenteel in een gemeente met minder dan 20 duizend inwoners, waar dit ruim een decennium geleden nog bijna één op de drie was. Duidelijk toegenomen is anderzijds het aandeel van de bevolking in de 25 grootste gemeenten (meer dan 100 duizend inwoners), waarbij overigens het aandeel van de vier grote steden vrijwel constant is gebleven. Zoals gezegd hebben de randgemeenten van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, en in mindere mate Utrecht, een groot deel van de bevolkingsgroei van deze steden sinds 1990 opgevangen.

Tussen 1996 en 2003 is het aantal niet-westerse allochtonen met 39 procent toegenomen. Van de huidige 1,6 miljoen niet-westerse allochtonen behoort twee derde tot de 'klassieke' vier groepen niet-westerse allochtonen: Turken (341 duizend), Surinamers (321 duizend), Marokkanen (295 duizend) en Antillianen/Arubanen (129 duizend). In 1996 maakten zij tezamen nog driekwart van het totaal uit. Qua grootte komen de Irakezen nu met 42 duizend op de vijfde plaats. De zesde plaats wordt ingenomen door Chinezen (39 duizend).

Het sterkst was de toename onder Afghanen (van 5 duizend naar 34 duizend) en Irakezen (van 11 duizend naar 42 duizend).

De vier 'klassieke' groepen vertonen procentueel een lagere groei, maar leggen getalsmatig wel veel gewicht in de schaal. Samen zijn ze verantwoordelijk voor ongeveer de helft van de groei van het totaal aantal niet-westerse allochtonen. Van deze groepen vertoonden de Antillianen/Arubanen de sterkste groei.

Recent is het aantal allochtonen uit Sierra Leone naar verhouding het sterkst gestegen, van 3,9 duizend in 2002 naar 6,0 duizend in 2003. Een forse groei is in deze periode ook waargenomen voor personen uit Angola (8,0 naar 11,7 duizend) en Guinee (2,4 naar 3,4 duizend). Hoewel het om kleinere absolute aantallen gaat, is verder de toename van allochtonen uit Kameroen, Togo en Burundi opvallend. Het sterkst afgenomen is het aantal Somaliërs, van 29,0 naar 27,6 duizend.

Van de 1,4 miljoen westerse allochtonen bestaat ongeveer twee derde uit personen met als herkomst Nederlands-Indië/Indonesië (401 duizend), Duitsland (393 duizend) en België (113 duizend). Op een gedeelde vierde plaats komen, met 76 duizend, de westerse allochtonen uit het Verenigd Koninkrijk en het voormalige Joegoslavië. Opvallende nieuwkomers zijn de immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie, een groep die vooral sinds 2000 zeer sterk groeit. Inmiddels zijn ze met 39 duizend talrijker dan de Italianen (36 duizend). Polen zijn met 34 duizend talrijker dan Fransen (32 duizend).

Onder de westerse allochtonen vormen personen uit de voormalige Sovjet-Unie in 2003 de (naar verhouding) sterkst toegenomen groep (van 34,9 duizend in 2002 naar 39,4 duizend). Het (in absolute aantallen) sterkst afgenomen is de Duitse herkomstgroepering (van 396,3 naar 393,2 duizend).

De allochtone bevolking is in nog sterkere mate dan de autochtone bevolking ongelijk over Nederland verdeeld. Inmiddels heeft ruim de helft van hen, een tiende van de bevolking van Nederland, een niet-westerse achtergrond. Op deze niet-westerse allochtonen heeft het westen van Nederland (de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) een sterkere aantrekkingskracht dan op westerse allochtonen (*staat 4*). In West-Nederland bestond op 1 januari 2003 14,4 procent van de totale bevolking uit niet-westerse allochtonen; in Noord-Nederland (Groningen, Friesland en Drenthe) bedroeg dit aandeel 4,1 procent. Westerse allochtonen waren met 10,0 procent het sterkst vertegenwoordigd in Zuid-Nederland (Noord-Brabant en Limburg). Vijf op de tien westerse allochtonen in dit landsdeel hebben hun oorsprong in Duitsland of België.

Van de niet-westerse allochtonen zijn vooral personen met een Surinaamse of Marokkaanse achtergrond sterk in West-Nederland geconcentreerd; in iets mindere mate geldt dit ook voor Antillianen en Turken. Laatstgenoemden zijn ook relatief vaak te vinden in Oost-Nederland, in het bijzonder Zuidwest-Overijssel. Dit patroon hangt samen met de aard van de oorspronkelijke immigratie vanuit Turkije en Marokko: in de jaren zestig en zeventig vestigden zich veel laaggeschoolde gastarbeiders uit deze landen in de Randstad en in de industriesteden in Twente en Noord-Brabant. Deze herkomstgroeperingen zijn nog steeds bovengemiddeld vertegenwoordigd in deze gebieden.

Staat 3
Bevolkingsontwikkeling naar gemeentegrootteklasse, 1 januari 1990 en 2003

Grootteklasse naar aantal inwoners	Aantal gemeenten		Aantal inwoners			
	1990	2003	absoluut		in % van het totaal	
	1990	2003	1990	2003	1990	2003
	<i>x 1 000</i>					
minder dan 10 000	285	81	1 697	588	11,4	3,6
10 000 tot 20 000	204	169	2 936	2 461	19,7	15,2
20 000 tot 50 000	130	177	3 884	5 409	26,1	33,4
50 000 tot 100 000	36	37	2 604	2 685	17,5	16,6
100 000 of meer	17	25	3 770	5 050	25,3	31,2
waaronder						
vier grote steden	4	4	1 946	2 065	13,1	12,8
Totaal	672	493	14 893	16 193	100	100

Staat 4
Aantal allochtonen (eerste en tweede generatie) in de 25 grootste gemeenten naar herkomstgroepering, 1 januari 2003

Gemeente	Westers	Niet-westers	waarvan				
			Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen / Arubanen	Overigen
<i>x 1 000</i>							
Amsterdam	101,0	246,5	36,6	60,8	71,5	11,7	65,8
Rotterdam	59,1	203,0	43,3	34,2	52,1	20,0	53,4
Den Haag	57,5	140,8	29,3	22,3	44,3	10,4	34,6
Utrecht	26,2	53,3	11,9	22,5	6,9	2,2	9,8
Eindhoven	23,8	28,9	8,8	4,6	3,6	2,4	9,5
Tilburg	16,0	26,1	6,7	4,5	3,1	4,5	7,3
Groningen	16,2	15,5	1,0	0,9	3,1	3,1	7,3
Almere	16,0	35,7	2,1	4,3	14,9	3,7	10,8
Breda	16,3	15,8	2,5	4,5	1,9	2,0	4,9
Nijmegen	18,9	18,5	4,8	3,1	1,5	2,1	7,0
Amersfoort	11,2	16,7	5,1	3,5	1,4	1,6	5,1
Enschede	19,2	20,9	8,3	2,0	1,9	0,8	7,9
Haarlem	15,1	17,7	6,1	3,8	1,9	0,9	5,1
Arnhem	16,3	23,1	7,4	2,5	3,0	2,1	8,2
Zaanstad	11,8	20,3	9,6	1,3	3,8	0,7	4,9
Den Bosch	11,4	13,0	2,5	3,9	1,8	1,0	3,8
Apeldoorn	12,2	10,3	3,7	0,7	0,9	1,1	3,9
Haarlemmermeer	12,1	11,1	1,0	1,6	2,8	0,9	4,8
Maastricht	17,7	8,1	1,5	1,6	0,4	0,6	4,1
Dordrecht	11,7	19,3	5,8	2,3	2,7	3,4	5,1
Leiden	13,5	15,7	2,1	4,6	2,0	1,4	5,5
Zoetermeer	12,7	15,5	0,6	1,0	6,9	2,1	5,0
Zwolle	7,3	8,9	2,3	0,6	1,1	1,3	3,6
Emmen	7,4	3,8	0,7	0,3	0,4	0,3	2,0
Ede	7,5	6,9	1,8	2,2	0,5	0,3	2,1
Totaal 25 gemeenten	538,1	995,3	205,6	193,6	234,4	80,1	281,5
Overige gemeenten	878,1	627,3	135,8	101,7	86,3	49,2	254,4
Nederland	1 416,2	1 622,6	341,4	295,3	320,7	129,3	535,9

Vooraf in de vier grote steden is sprake van een concentratie van niet-westerse allochtonen (*staat 5*). Van de totale bevolking in deze steden is bijna een derde niet-westers allochtoon, tegen een tiende in Nederland als geheel. In Amsterdam en Rotterdam zijn de aandelen met circa 34 procent het hoogst, in Utrecht met 20 procent het laagst. Ongeveer driekwart van de totale populatie niet-westerse allochtonen in de vier grote steden bestaat uit Surinamers, Marokkanen, Turken en Antillianen/Arubanen.

Naast deze concentratie is ook het feit dat de niet-westerse herkomstgroeperingen een relatief groot aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijdscategorie tellen, die bovendien een nog steeds bovengemiddeld kindertal realiseren, de oorzaak van de sterke 'verkleuring' van de jeugd in de grote steden. In de vier grote steden tezamen behoort iets meer dan de helft (51 procent) van de kinderen in de leeftijdsgroep 0-14 jaar tot de niet-westerse allochtonen. Zes op de tien kinderen in deze steden worden tot de allochtonen (niet-westers plus westers) gerekend.

In de overige steden met meer dan 100 duizend inwoners ligt het aandeel niet-westerse allochtonen eveneens boven het landelijk gemiddelde, al is de concentratie minder sterk dan in de vier grote steden. Globaal geldt dat het percentage niet-westerse allochtonen afneemt naarmate de gemeente kleiner is. In de kleinste gemeenten is slechts een op de twintig inwoners van niet-westerse herkomst.

Naast vruchtbaarheid leidt ook immigratie tot versterking van de geografische concentratie. De aanwezigheid van allochtone groepen bepaalt immers in hoge mate het vestigingspatroon van nieuwkomers met dezelfde achtergrond (Garssen, 2002). Van een meer gelijkmatige spreiding van de tweede generatie lijkt bovendien geen sprake te zijn: over het geheel genomen is de concentratie van de tweede generatie niet-westerse allochtonen in het westen van Nederland ten opzichte van de eerste generatie eerder toe- dan afgenomen.

Wel bestaan er grote verschillen in spreiding tussen de herkomstgroeperingen. Het aandeel dat in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners woont is met 73 procent het hoogst onder Surinamers, gevolgd door Marokkanen (65), Antillianen (61) en

Turken (59). Van de grootste groepen in de categorie 'overig niet-westers' zijn de percentages het laagst onder Afghanen (35), Irakezen (44) en Somaliërs (48). Laatstgenoemde groepen, vrijwel volledig bestaand uit asielmigranten, zijn gelijkmatiger over het land verspreid dan de 'klassieke' groepen, mede als gevolg van het door de overheid toegepaste spreidingsbeleid voor asielzoekers. Dit beleid houdt in dat alle Nederlandse gemeenten woningen voor de huisvesting van asielzoekers beschikbaar moeten stellen. Aangezien de capaciteit van deze huisvesting onder meer afhankelijk is van de totale bevolking van een gemeente, leidt dit – in ieder geval op de korte termijn – tot een vrij gelijkmatige spreiding.

Van de niet-westerse allochtonen zijn, zoals blijkt uit *staat 5*, de *Surinamers* relatief het sterkst vertegenwoordigd in de drie grootste steden en in Zoetermeer en Almere. Hun aandeel is opvallend klein in Maastricht. Een groot aantal Surinamers is de afgelopen jaren van Amsterdam (en buurgemeenten) verhuisd naar Almere. In Almere, waar hun aantal tussen 1996 en 2003 ruim verdubbelde, wonen nu 15 duizend Surinamers, 9 procent van het totaal aantal inwoners. Daarentegen is in Utrecht het aantal Surinamers in deze periode licht teruggelopen.

Turken zijn, evenals de andere niet-westerse herkomstgroeperingen, numeriek het sterkst vertegenwoordigd in de vier grote steden. In relatief opzicht springen echter vooral Enschede en Zaanstad eruit. Zaanstad, waar de helft van alle niet-westerse allochtonen tot de Turkse groepering behoort, is in absoluut opzicht zelfs de vijfde 'Turkse stad' van Nederland. Ook Almere heeft in recente jaren een sterke aantrekkingskracht uitgeoefend op deze herkomstgroepering: hun aantal is er in zeven jaar tijd ruim verdrievoudigd.

Marokkanen, die zich voor twee derde in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners bevinden, zijn in absoluut opzicht het sterkst vertegenwoordigd in Amsterdam (61 duizend personen) en in relatief opzicht in Utrecht (42 procent van alle niet-westerse allochtonen). Ook Ede, Leiden, 's-Hertogenbosch en Breda tellen

Staat 5
Aantal allochtonen (eerste en tweede generatie) in de 25 grootste gemeenten naar herkomstgroepering per 1 000 inwoners, 1 januari 2003

Gemeente	Westers	Niet-westers	waarvan				
			Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen / Arubanen	Overigen
	<i>0/00</i>						
Amsterdam	137	335	50	83	97	16	89
Rotterdam	99	339	72	57	87	33	89
Den Haag	124	304	63	48	95	22	74
Utrecht	99	201	45	85	26	8	37
Eindhoven	115	140	43	22	17	12	46
Tilburg	81	132	34	23	15	23	37
Groningen	91	87	6	5	18	17	41
Almere	97	216	13	26	90	22	65
Breda	99	96	15	27	12	12	30
Nijmegen	121	118	31	20	10	13	45
Amersfoort	72	107	33	23	9	10	33
Enschede	126	137	54	13	12	5	52
Haarlem	103	120	41	26	13	6	34
Arnhem	115	163	52	18	21	14	58
Zaanstad	85	145	69	9	27	5	35
Den Bosch	86	98	19	29	14	8	29
Apeldoorn	93	79	28	5	7	8	30
Haarlemmermeer	98	90	8	13	23	7	39
Maastricht	145	66	12	13	3	5	33
Dordrecht	98	161	49	19	22	28	43
Leiden	115	133	18	39	17	12	47
Zoetermeer	113	137	5	9	61	18	44
Zwolle	66	81	21	5	10	12	33
Emmen	68	35	7	3	4	3	18
Ede	71	66	17	21	5	2	20
Totaal 25 gemeenten	107	197	41	38	46	16	56
Overige gemeenten	79	56	12	9	8	4	23
Nederland	87	100	21	18	20	8	33

verhoudingsgewijs veel Marokkanen. De sterkste toename vond in de afgelopen zeven jaar plaats in Almere, van 1,8 naar 4,3 duizend.

Antillianen en Arubanen zijn al langere tijd sterk vertegenwoordigd in Groningen (een vijfde van alle niet-westerse allochtonen in die stad). In de afgelopen jaren is hun aantal in Groningen bovendien meer dan gemiddeld toegenomen, al vond de snelste groei – bijna een verdrievoudiging – opnieuw plaats in Almere. Ook in Tilburg en Den Haag maakte deze groep een bovengemiddelde groei door.

Van de 'overige' niet-westerse allochtonen zijn vooral de *Afghanen* naar verhouding ondervertegenwoordigd in de vier grote steden. Twee derde van alle Afghanen woont momenteel in een gemeente met minder dan 100 duizend inwoners. Deze 'nieuwe' herkomstgroepering is, evenals de *Irakezen*, (nog) vrij gelijkmatig over Nederland verspreid. De aantallen Afghanen in de grotere gemeenten zijn de afgelopen jaren vooral sterk gegroeid in Apeldoorn, Breda, Groningen en Emmen. In 1996 woonden in deze steden tezamen nog geen vijftig Afghanen, inmiddels zijn het er 1,2 duizend.

Amsterdam is de stad met het grootste aantal *Irakezen* (2,5 duizend). De sterkste groei van het aantal Irakezen heeft zich in de afgelopen zeven jaar voorgedaan in Den Haag, van circa 250 naar 2,2 duizend.

Het aantal *Somaliërs* in Tilburg, tot voor kort de stad waarin deze herkomstgroepering het omvangrijkst was, is teruggelopen van 2,2 duizend in 2001 naar 1,7 duizend in 2003. Het grootste aantal woont nu in Rotterdam (2,1 duizend). Deze groep wordt gekenmerkt door een hoge verhuismobiliteit. Veel Somaliërs vertrekken ook weer naar het buitenland, in het bijzonder het Verenigd Koninkrijk.

De groep met als herkomst *Nederlands-Indië/Indonesië* maakt in Zoetermeer meer dan de helft uit van alle westerse allochtonen.

Hun aandeel is ook opvallend hoog in Ede, Zwolle en Amersfoort. Personen met een *Duitse* achtergrond zijn, zoals te verwachten, vooral sterk vertegenwoordigd in gemeenten in het oosten van Nederland (Emmen, Nijmegen, Enschede en Eindhoven). Voor de *Belgische* herkomstgroepering geldt hetzelfde in het zuiden van ons land (Maastricht, Breda en Tilburg). Personen met een (*voormalig*) *Joegoslavische* achtergrond zijn vrij gelijkmatig over de gemeenten verdeeld, al is hun aandeel relatief groot in Emmen. Het kosmopolitische karakter van Amsterdam wordt tot uitdrukking gebracht in het feit dat zich daar de grootste aandelen westerse allochtonen uit de overige herkomstlanden bevinden.

2. Leeftijdopbouw en vergrijzing

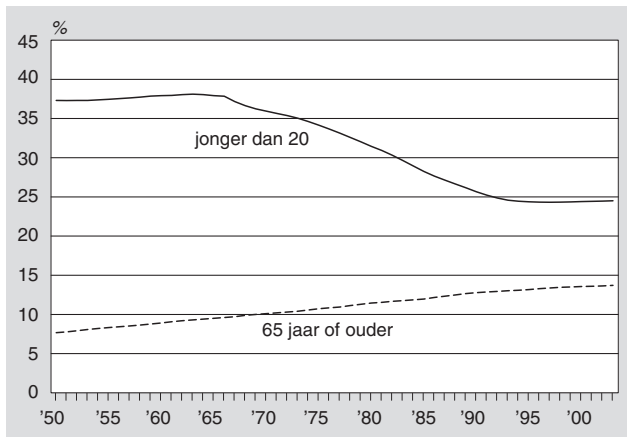
Veranderingen in de leeftijdsopbouw van de bevolking zijn niet van recente datum. Deze veranderingen worden vooral veroorzaakt door de ontwikkeling van de geboorte- en sterftecijfers. Veel kleiner is de invloed van migratie. Het afgelopen decennium zijn de ontwikkelingen rond de leeftijdsopbouw relatief gering geweest. Dit geldt echter niet voor eerdere decennia, noch voor komende decennia (De Jong, 2003). In *grafiek 2* is daarom de ontwikkeling sinds 1950 weergegeven.

In de afgelopen dertig jaar is, zoals blijkt uit de grafiek, sprake geweest van een sterke ontgroening. In 1970 waren van elke honderd inwoners 36 jonger dan twintig jaar. Dit aandeel maakte, vooral als gevolg van een sterk afnemend aantal geboorten in de jaren zeventig en tachtig, een snelle daling door die aanhield tot het begin van de jaren negentig. Momenteel is bijna een kwart van alle inwoners jonger dan twintig jaar.

Dit proces van ontgroening is vrijwel beëindigd. De langzame vergrijzing van de bevolking zet echter door, en versnelt nog na 2010, als de babyboomgeneratie de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Deze vergrijzing heeft, zoals blijkt uit *grafiek 2*, een veel geleidelijker verloop dan de ontgroening. De invloed hiervan op de leeftijdsopbouw is desondanks aanzienlijk.

2. Aandeel jongeren en ouderen per 100 inwoners, 1950–2003

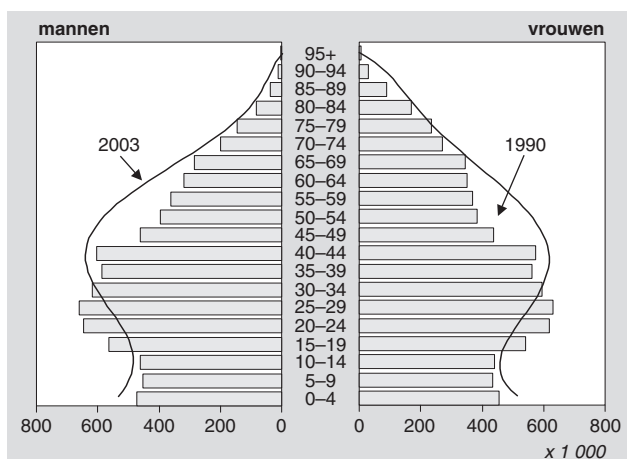

Waar in 1990 twintigers met 2,56 miljoen de grootste leeftijdscategorie vormden, zijn momenteel dertigers het talrijkst (2,62 miljoen in 2003). Een tweede plaats, naar aantal, wordt bezet door de veertigers (2,44 miljoen). Een derde van alle Nederlanders is dus dertiger of veertiger. Een – overigens relatief bescheiden – effect van immigratie is zichtbaar in de toename van het aantal dertigers in 2003 ten opzichte van het aantal twintigers in 1990. Anders dan men wellicht zou veronderstellen heeft deze immigratie geen merkbaar effect gehad op de verhouding tussen de aantallen mannen en vrouwen: in 2003 zijn er, evenals in 1990, 103 mannelijke dertigers voor elke 100 vrouwen van dezelfde leeftijd.

Opvallend is de toename sinds 1990 van het aantal kinderen jonger dan tien jaar. In deze periode van dertien jaar groeide hun aantal met 11 procent, van 1,81 naar 2,01 miljoen. Het aantal tieners, daarentegen, nam licht af (van 2,01 naar 1,96 miljoen). Immigratie heeft hier wél een belangrijke rol gespeeld. Van de groep kinderen jonger dan tien jaar wordt 22 procent (451 duizend kinderen) tot de allochtonen gerekend. Zeven op de tien allochtone kinderen behoort tot een niet-westerse herkomstgroepering. Dit effect van immigratie is grotendeels indirect, een gevolg van de gemiddeld hogere vruchtbaarheid van sommige herkomstgroeperingen. Slechts één op de acht jonge allochtone kinderen is in het buitenland geboren, de overige zeven behoren tot de (in Nederland geboren) tweede generatie.

Duidelijk is ook dat de, in grafiek 2 bescheiden ogende, toename van het percentage 65-plussers in absolute zin een aanzienlijke groei van deze bevolkingscategorie tot gevolg heeft gehad. Sinds 1990 is deze groep met bijna 17 procent (315 duizend personen) in omvang toegenomen (grafiek 3). Van elke 100 inwoners vallen momenteel 14 in deze leeftijdsklasse. Deze toename is overigens maar voor een klein deel het gevolg van de toegenomen levens-

3. Leeftijdsofbouw op 1 januari 1990 en 2003

verwachting. Een veel grotere invloed gaat uit van de door vroegere ontwikkelingen bepaalde leeftijdsopbouw. Deze invloed zal, met het vergrijzen van de babyboomgeneratie, voorlopig nog verder toenemen.

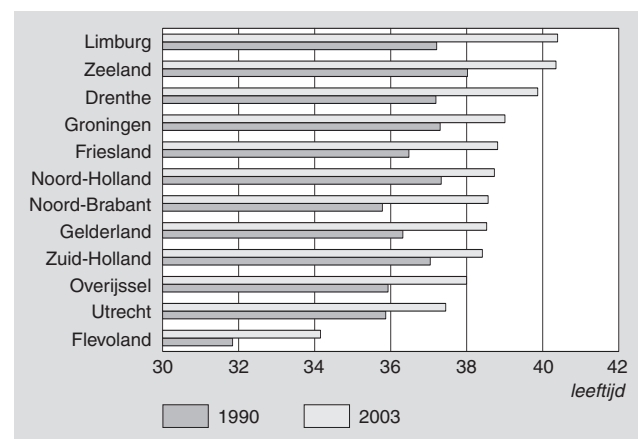
Nog sterker dan de groei van het aantal 65-plussers is de relatieve toename van de alleroudsten (80 jaar en ouder) geweest. Deze groep is sinds 1990 met ruim een kwart in omvang toegenomen, van 428 duizend naar 544 duizend. Een op de dertig inwoners is dus 80-plusser, tegen slechts een op de honderd een halve eeuw geleden. Vrouwen maken, door hun hogere levensverwachting, ruim twee derde uit van deze leeftijdsgroep. Met het toenemen van de leeftijd neemt ook deze scheve verdeling tussen de seksen toe: acht op de tien 90-plussers zijn vrouwen.

Het afgelopen decennium is het aandeel van de potentiële beroepsbevolking (personen van 20 tot 65 jaar) slechts weinig veranderd. Tot 1994 steeg dit aandeel, om vervolgens weer langzaam te dalen. Het aandeel 20–64-jarigen zal ook in de nabije toekomst maar licht afnemen. Per 100 inwoners behoren momenteel 62 personen tot de potentiële beroepsbevolking. Wel wordt deze bevolkingsgroep geleidelijk ouder. In 1990 lag de gemiddelde leeftijd binnen deze beroepsbevolking op 39,6 jaar, in 2003 op 41,8 jaar.

Met de veranderende leeftijdssamenstelling van de potentiële beroepsbevolking verandert ook het groeitempo van deze bevolkingscomponent. Tot 1990 was er nog sprake van een jaarlijkse groei met meer dan 100 duizend personen. Dit liep in de jaren negentig terug tot minder dan 70 duizend per jaar. Omdat in het afgelopen decennium de arbeidsparticipatie sterk is toegenomen, heeft er, ondanks de lichte teruggang van de potentiële beroepsbevolking, een aanzienlijke groei plaatsgevonden van het aantal economisch actieven.

Evenals in 1990 is Flevoland momenteel de jongste provincie (grafiek 4), met een gemiddelde leeftijd van 34,2 jaar. Gemiddeld zijn Zeelanders en Limburgers ruim zes jaar ouder dan de inwoners van Flevoland. Limburgers zijn in het afgelopen decennium het snelst vergrijsd: de gemiddelde leeftijd in 2003 ligt ruim drie jaar hoger dan in 1990. Zuid- en Noord-Holland, provincies die vooral een grote aantrekkingskracht uitoefenen op relatief jeugdige allochtonen, vergrijzen het langzaamst.

4. Gemiddelde leeftijd inwoners per provincie, 1990 en 2003

De *staten 6 en 7* laten de regionale veranderingen in leeftijdsopbouw in meer detail zien. Friesland blijkt de sterkst ontgroenende provincie te zijn, met een afname van het aantal jongeren van 9,4 procent in genoemde periode. De vergrijzing verloopt in deze provincie desondanks langzamer dan gemiddeld; Friesland is de provincie met de sterkst groeiende potentiële beroepsbevolking.

Zuid- en Noord-Holland blijken niet alleen relatief langzaam te ontgroenen, maar ook – ten opzichte van 1990 – nauwelijks grijzer te zijn geworden. Noord-Holland is de enige provincie waar het aandeel 65-plussers (licht) is gedaald. De leeftijdsopbouw in de beide Hollanden is dus betrekkelijk stabiel.

De snelste veranderingen voltrekken zich in Limburg, Noord-Brabant, Drenthe, Overijssel en Gelderland, provincies die zowel bovengemiddeld ontgroenen als vergrijzen.

Uit staat 7 blijkt dat ontgroening en vergrijzing zich voordoen in de kleine en middelgrote gemeenten. In de grote gemeenten, en vooral in de vier grote steden, is sprake van een tegenovergestelde trend. Het aandeel van de jongeren in de bevolking neemt er toe, het aandeel van de 65-plussers af. Vooral de sterke daling van het percentage ouderen in de vier grote steden, van 16,4 in 1990 naar 13,0 in 2003, is opvallend. Door deze tegenovergestelde trends in ontgroening en vergrijzing zijn de verschillen in leeftijdsopbouw naar gemeentegrootte het afgelopen decennium afgenomen: het verschil in percentage jongeren tussen de kleinste en de grootste gemeenten bedraagt momenteel 3,7 procentpunten, tegen 7,2 procentpunten in 1990. Nog sterker is de afname van het verschil in vergrijzing: dit verschil bedraagt nog slechts 0,7 procentpunten, tegen 4,9 procentpunten in 1990. Overigens hebben de gemeentelijke herindelingen sinds 1990 maar weinig bijgedragen aan de vermindering van deze verschillen.

Door de lichte toename van het percentage 20–64-jarigen tot 1994, en de lichte daling die er daarna op volgde, is het aandeel van deze potentiële beroepsbevolking slechts weinig veranderd. Alleen in de grote steden is sprake van een lichte toename ten opzichte van 1990.

In het algemeen kan worden gesteld dat het proces van vergrijzing enigszins wordt geremd door de immigratie en hogere vruchtbaarheid van allochtonen. Tussen de diverse groepen westerse

en niet-westerse allochtonen bestaan echter zeer grote verschillen in leeftijdsopbouw en vergrijzing, zoals blijkt uit *staat 8*. De omvang van de tweede generatie allochtonen (1,45 miljoen) is weliswaar niet veel kleiner dan die van de eerste generatie (1,59 miljoen), maar de verhouding tussen de eerste en de tweede generatie ligt bij niet-westerse allochtonen heel anders dan bij westerse allochtonen. Met uitzondering van personen uit het voormalige Joegoslavië en enkele voormalige Sovjetrepublieken, heeft de westerse herkomstgroepering een aanzienlijk oudere leeftijdssamenstelling en een veel omvangrijkere tweede generatie. Van de westerse allochtonen behoort 59 procent tot de tweede generatie, van de niet-westerse allochtonen 38 procent.

Niet-westerse allochtonen vormen een zeer jonge bevolkingsgroep. Dit geldt in het bijzonder voor de tweede generatie. Het aandeel jongeren is onder de niet-westerse allochtonen ruim twee keer zo groot als onder de westerse allochtonen. Van de Somaliërs is zelfs de helft jonger dan 20 jaar. Deze herkomstgroepering is, als gevolg van recente immigratie en een hoog vruchtbaarheidscijfer, met een gemiddelde leeftijd van 21,6 jaar zeer jong. Alle niet-westerse herkomstgroeperingen zijn gemiddeld jonger dan de autochtonen. Het neerwaartse effect van hun aanwezigheid op de vergrijzing is echter bescheiden: terwijl van alle autochtonen 15,1 procent 65 jaar of ouder is, ligt het gemiddelde voor Nederland, vooral wegens het veel lagere percentage niet-westerse ouderen, op 13,7 procent. De gemiddelde leeftijd van alle inwoners tezamen bedraagt in Nederland 38,6 jaar, slechts 1,3 jaar jonger dan bij afwezigheid van de allochtone bevolkingscomponent het geval zou zijn geweest.

Staat 6
Aandeel inwoners naar leeftijdsgroep per provincie, 1 januari 1990 en 2003

Provincie	Jonger dan 20 jaar			20–64 jaar			65 jaar of ouder		
	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990
	%								
Groningen	24,6	23,0	-6,4	61,0	62,6	2,6	14,4	14,4	0,2
Friesland	28,1	25,5	-9,4	58,1	60,0	3,3	13,8	14,5	5,0
Drenthe	26,6	24,6	-7,4	59,8	59,7	-0,1	13,6	15,6	14,9
Overijssel	27,7	25,8	-6,8	59,7	60,4	1,2	12,5	13,8	10,3
Flevoland	32,8	30,3	-7,6	58,8	61,1	3,9	8,4	8,6	2,3
Gelderland	26,6	25,1	-5,5	60,9	61,1	0,2	12,5	13,8	10,5
Utrecht	26,1	25,0	-4,1	61,9	62,6	1,1	12,0	12,4	3,2
Noord-Holland	23,6	23,4	-1,0	62,9	63,2	0,5	13,5	13,4	-0,6
Zuid-Holland	25,1	24,6	-2,2	61,2	61,7	0,8	13,7	13,7	0,2
Zeeland	26,1	24,3	-7,0	58,3	59,2	1,6	15,7	16,5	4,9
Noord-Brabant	26,3	24,5	-7,0	62,9	62,2	-1,1	10,8	13,3	23,6
Limburg	24,0	22,7	-5,5	63,8	62,1	-2,7	12,2	15,3	25,1
Nederland	25,7	24,5	-4,6	61,5	61,8	0,4	12,8	13,7	7,1

Staat 7
Aandeel inwoners naar leeftijdsgroep per gemeentegrootteklasse, 1 januari 1990 en 2003

Grootteklasse naar aantal inwoners	Jonger dan 20 jaar			20–64 jaar			65 jaar of ouder		
	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990
	%								
minder dan 10 000	27,8	25,8	-7,4	60,7	60,6	-0,2	11,5	13,7	19,1
10 000 tot 20 000	27,7	25,9	-6,6	60,6	60,4	-0,3	11,7	13,7	17,3
20 000 tot 50 000	27,1	25,4	-6,1	60,8	60,5	-0,5	12,1	14,1	16,2
50 000 tot 100 000	25,8	24,0	-7,0	61,8	61,7	-0,1	12,4	14,3	15,2
100 000 of meer	21,6	23,0	6,4	63,2	64,0	1,2	15,2	13,0	-14,3
waaronder vier grote steden	20,6	22,1	7,5	63,0	64,9	3,0	16,4	13,0	-20,8
Totaal	25,7	24,5	-4,6	61,5	61,8	0,4	12,8	13,7	7,1

Staat 8
Allochtonen naar leeftijdsgroep en herkomstgroepering, 1 januari 2003

Herkomstgroepering	Totaal	waarvan			Gemiddelde leeftijd	
		jonger dan 20 jaar	20-64 jaar	65 jaar of ouder		
				aandeel 1e generatie		
	<i>x 1 000</i>	%				
Niet-westerse allochtonen	1 622,6	38,8	58,8	2,4	61,9	36,2
waaronder						
Turken	341,4	39,5	58,4	2,2	55,7	37,9
Surinamers	320,7	33,1	62,8	4,2	58,4	41,6
Marokkanen	295,3	43,1	54,6	2,3	55,3	37,2
Antillianen/Arubanen	129,3	37,6	60,3	2,2	65,3	33,9
Irakezen	42,0	39,3	59,1	1,6	85,2	30,3
Chinezen	38,8	34,3	61,8	3,9	69,9	34,4
Afghanen	34,2	45,6	52,7	1,7	90,3	27,1
Somaliërs	27,6	49,3	49,9	0,8	70,9	28,6
Iraniers	28,0	31,3	66,8	2,0	85,3	33,9
Westerse allochtonen	1 416,2	18,4	67,8	13,8	41,1	45,0
waaronder						
Ned.-Indiërs/Indonesiërs	400,6	11,9	75,1	12,9	33,8	58,8
Duitsers	393,2	11,0	65,3	23,7	26,6	48,1
Belgen	113,2	19,3	60,3	20,5	31,8	43,2
pers. uit Ver. Koninkrijk	76,1	27,5	67,8	4,7	59,9	40,2
pers. uit (voorm.) Joegoslavië	76,0	30,9	66,1	3,0	73,7	36,2
Totaal allochtonen	3 038,8	29,3	63,0	7,7	52,2	39,4
Autochtonen	13 153,8	23,4	61,5	15,1		39,7
Nederland	16 192,6	24,5	61,8	13,7		38,6

3. Huishoudensontwikkelingen
3.1 Particuliere huishoudens

Het aantal particuliere huishoudens in Nederland is sinds het midden van de jaren negentig relatief sterker gegroeid dan het aantal inwoners. Dit kan vooral worden toegeschreven aan de nog steeds gestaag voortgaande 'huishoudensverdunding': de gemiddelde huishoudensomvang bedraagt inmiddels nog maar 2,3 personen (*staat 9*), tegen 4,5 een eeuw geleden.

Van de 7 miljoen huishoudens die ons land momenteel telt, vormen eenpersoonshuishoudens de grootste afzonderlijke categorie (ca. 2,4 miljoen, waaronder 1,3 miljoen alleenstaande vrouwen), gevolgd door paren met kinderen (2,1 miljoen) en paren zonder kinderen (2,0 miljoen). Het aantal eenouderhuishoudens bedraagt 425 duizend. Minder dan één procent (48 duizend) van alle huishoudens, ten slotte, behoort tot de categorie 'overige huishoudens'. Hieronder vallen bijvoorbeeld huishoudens van samenwonende broers.

Het aantal meerpersoonshuishoudens (huishoudens met twee of meer personen) is in de afgelopen jaren veel minder sterk gegroeid dan het aantal eenpersoonshuishoudens. Binnen de categorie meerpersoonshuishoudens is het aantal ongehuwde samenwoners wel fors toegenomen (38 procent sinds 1995, het eerste jaar waarvoor vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn). Het sterkst groeide het aantal ongehuwde paren met kinderen. Ook onder de eenouderhuishoudens heeft een aanzienlijke toename plaatsgehad (18 procent sinds 1995). Het aantal gehuwde paren met kinderen, daarentegen, nam met bijna 7 procent (133 duizend huishoudens) af.

Het aantal eenpersoonshuishoudens (alleenstaanden) neemt al geruime tijd van jaar op jaar toe. Momenteel zijn er in Nederland ongeveer 2,4 miljoen eenpersoonshuishoudens. Het aantal alleenstaande vrouwen (1,3 miljoen) overtreft het aantal alleenstaande mannen (1,1 miljoen). Wel is laatstgenoemde categorie sinds medio jaren negentig relatief het sterkst gegroeid (17 procent, tegen 10 procent voor alleenstaande vrouwen). De toename van het aantal alleenstaanden heeft in vrijwel alle leeftijdsklassen plaatsgevonden.

Staat 9
Particuliere huishoudens naar samenstelling, 1 januari 1995 en 2003

Type huishouden	1995	2003*	Procentuele verandering sinds 1995
	<i>x 1 000</i>		
Eenpersoonshuishouden	2 109	2 389	13,3
Niet-gehuwd paar zonder kind(eren)	419	500	19,3
Niet-gehuwd paar met kind(eren)	100	214	114,0
Gehuwd paar zonder kinderen	1 425	1 547	8,6
Gehuwd paar met kind(eren)	2 012	1 879	-6,6
Eenouderhuishoudens	361	425	17,7
Overig	44	48	9,1
Totaal huishoudens	6 469	7 002	8,2
	<i>absoluut</i>		
Gemiddeld aantal personen per huishouden	2,38	2,28	-4,2

Onder jonge vrouwen wordt het hoogste aantal alleenstaanden op 25-jarige leeftijd bereikt; onder jonge mannen ligt dit maximum een paar jaar later. Dit komt doordat meisjes het ouderlijk huis gemiddeld twee jaar eerder verlaten dan jongens, en ook gemiddeld jonger zijn als ze een relatie aangaan (Van Hoorn, 2001). De afgelopen jaren is het aantal alleenstaanden onder jongeren vooral toegenomen omdat ze eerder uit huis zijn gegaan. Ook uitstel van relatievorming speelt een rol.

Rond 25-jarige leeftijd is ongeveer een kwart van alle jongeren alleenstaand. Op middelbare leeftijd daalt dit percentage tot iets boven de tien voor mannen en iets daaronder voor vrouwen. Vanaf 45-jarige leeftijd neemt het percentage alleenstaanden onder vrouwen weer toe, als gevolg van echtscheiding en verweduwing. Onder mannen zet een stijging van het aandeel alleenstaanden pas vanaf ongeveer 70-jarige leeftijd in. Dit komt doordat mannen minder vaak hun partner overleven dan vrouwen. Bovendien hertrouwen mannen na een scheiding vaker dan vrouwen.

Het aantal huishoudens van niet-gehuwde paren is snel toegenomen, van 519 duizend medio jaren negentig naar 714 duizend in 2003. Deze toename vond zowel plaats onder paren zonder kinderen als onder paren met kinderen. Laatstgenoemde groep is sinds 1995 in aantal verdubbeld.

De groei van het aantal personen dat niet-gehuwd samenwoont, heeft vooral plaatsgevonden in de leeftijdsklassen vanaf 25 jaar. Het feit dat de toename bij 20–24-jarige vrouwen lager is dan bij vrouwen boven de 25 jaar, en bij mannen zelfs afwezig, kan worden verklaard door de sterke stijging van het percentage alleenstaanden. Steeds meer jongeren gaan na het verlaten van het ouderlijk huis eerst een tijdje alleenwonen. Er vindt dus uitstel plaats van niet-gehuwd samenwonen.

Het aantal niet-gehuwd samenwonenden stijgt zo sterk doordat zowel frequentie als duur van het ongehuwd samenwonen toenemen. Een groeiende minderheid van de ongehuwd samenwonende paren ziet de (geplande) komst van een kind namelijk niet langer als reden om te gaan trouwen. Inmiddels hebben ongeveer drie op de tien pasgeboren kinderen niet-gehuwde ouders.

Terwijl het niet-gehuwd samenwonen bij jonge volwassenen in het afgelopen decennium sterk is toegenomen, is het aantal huishoudens van gehuwde paren met ongeveer 3,4 miljoen vrijwel constant gebleven. Binnen de laatste groep heeft zich sinds het

midden van de jaren negentig echter wel een sterke afname voorgedaan van het aantal gehuwde paren met kinderen (min 133 duizend) en een gelijktijdige toename van het aantal gehuwde paren zonder kinderen (plus 122 duizend). Deze toename wordt veroorzaakt door het uit huis gaan van het (jongste) kind. Rond het vijftigste levensjaar begint het aantal paren zonder kinderen sterk toe te nemen.

In de jongere leeftijdsklassen, tot medio dertig, zijn de aantallen gehuwden in beide groepen (met en zonder kinderen) de afgelopen jaren afgenomen. Van de vrouwen in de tweede helft van de twintig was eind jaren tachtig zo'n 60 procent gehuwd. Inmiddels is dit aandeel gedaald tot ongeveer 35 procent.

Opmerkelijk is ook de stijging van het aantal gehuwd samenwonende zestigers en zeventigers. De belangrijkste oorzaak hiervan is enerzijds de – ten opzichte van de vrouwen – relatief sterk gestegen levensverwachting van mannen. Hierdoor blijven echtparen langer bij elkaar. Anderzijds blijven ouderen langer zelfstandig wonen (en dus een particulier huishouden voeren), en zijn ze hierdoor ouder als ze deel gaan uitmaken van een institutioneel huishouden.

In *staat 10* zijn de aantallen 65-plussers weergegeven die alleen staan of (al dan niet gehuwd) met een partner samenwonen. Om de recente ontwikkelingen te laten zien, zijn tevens de cijfers opgenomen voor 1995, het eerste jaar waarvoor vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn. Vier op de vijf mannen van 65 jaar of ouder die zelfstandig een huishouding voeren blijken met een partner samen te wonen, terwijl dit voor iets minder dan de helft van de vrouwen van deze leeftijd het geval is. De hogere gemiddelde levensverwachting van vrouwen en het feit dat vrouwen doorgaans jonger zijn dan hun partner is debet aan dit grote verschil.

Sinds 1995 zijn voor beide seksen zowel alleenstaanden als samenwoners in aantal toegenomen, echter met uitzondering van de alleenstaande vrouwen tot ongeveer 75-jarige leeftijd. Deze ontwikkeling is het gevolg van de gunstige trend in de levensverwachting onder mannen, die zich onder meer uit in lagere sterftekansen op deze leeftijden. Hun partners hebben hierdoor uiteraard ook een lagere kans om relatief jong weduwe te worden. In de hoogste leeftijdsgroepen, vanaf 90 jaar, groeit het aantal (veelal alleenstaande) vrouwen nog wel aanzienlijk sterker dan het aantal mannen. Van de bijna 30 duizend alleenstaande 90-plussers is ruim vier vijfde vrouw.

Staat 10
Alleenstaande en samenwonende 65-plussers naar geslacht en leeftijdsgroep, 1 januari 1995 en 2003

Leeftijd	Alleenstaanden			Samenwonenden		
	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995
	<i>x 1 000</i>			<i>x 1 000</i>		
	<i>Mannen</i>					
65–69	34,5	43,4	25,9	237,9	255,9	7,6
70–74	34,0	40,8	20,0	191,0	204,7	7,2
75–79	26,6	35,8	34,4	109,0	136,9	25,6
80–84	21,7	27,4	26,1	55,2	70,4	27,6
85–89	11,5	14,4	25,3	16,6	21,7	30,8
90–94	3,7	4,7	28,4	2,7	3,9	40,5
95+	0,6	0,8	33,7	0,2	0,3	33,7
Totaal	132,6	167,2	26,2	612,6	693,8	13,3
	<i>Vrouwen</i>					
65–69	101,2	97,9	-3,3	207,6	220,9	6,4
70–74	132,2	124,2	-6,1	155,9	167,6	7,5
75–79	120,9	140,0	15,8	79,1	101,8	28,8
80–84	100,4	119,9	19,4	35,2	45,3	28,9
85–89	50,4	65,2	29,3	9,1	11,4	25,8
90–94	13,8	21,6	57,2	1,5	1,9	29,9
95+	2,0	3,9	90,2	0,2	0,2	1,0
Totaal	521,1	572,8	9,9	488,5	549,1	12,4

In het afgelopen decennium werden in ons land jaarlijks tussen de 80 en 90 duizend huwelijken gesloten. Daarbij is de gemiddelde huwelijksleeftijd, vooral als gevolg van uitstel, al langere tijd aan het stijgen. Gemiddeld is een man bij het huwelijk nu bijna 35 jaar, een vrouw bijna 32 jaar.

Ondanks de toegenomen aandelen ongehuwde en gescheiden volwassenen, blijft het huwelijk voor de overgrote meerderheid uiteindelijk de gewenste leefvorm. Voor de meesten heeft ongehuwd samenwonen de functie van 'proefhuwelijk' (Van Hoorn et al., 2001). Vaak wordt, zodra een kind gewenst of onderweg is, toch gekozen voor het huwelijk. Vergeleken met andere West- en Noord-Europese landen vertoont Nederland in dit opzicht een verrassend traditioneel patroon (Sprangers en Garssen, 2003). Ongehuwd samenwonen komt in ons land weliswaar meer dan gemiddeld voor, maar op een kinderwens of zwangerschap volgt ook vaker dan elders een huwelijk.

Vanaf medio jaren negentig is het aantal alleenstaande ouders met ongeveer 18 procent toegenomen tot 425 duizend. Omdat kinderen na een echtscheiding in de meeste gevallen bij de moeder blijven, bestaat de grote meerderheid van deze eenouderhuishoudens uit een moeder met haar kind(eren). Slechts in een op de zes à zeven eenoudergezinnen staat de vader aan het hoofd. De meeste eenoudergezinnen zijn klein: zes op de tien bestaan uit één ouder en één kind.

Rond de veertigjarige leeftijd is het aantal moeders in eenouderhuishoudens het grootst. Ongeveer tien procent van alle vrouwen maakt op deze leeftijd deel uit van een eenouderhuishouden. Van de veertigjarige mannen is slechts één procent alleenstaande ouder. De eenouderhuishoudens van zowel alleenstaande vaders als alleenstaande moeders zijn in de meeste gevallen ontstaan door echtscheiding.

Staat 11 toont de huishoudenssamenstelling van de 25 grootste gemeenten van Nederland (meer dan 100 duizend inwoners). Uit de gegevens in deze staat blijkt hoezeer gemeenten van vergelijkbare omvang in dit opzicht soms van elkaar verschillen. Zo bestaat in Leiden de helft van alle huishoudens uit slechts één persoon, terwijl dit aandeel in het even grote Almere een kwart

bedraagt. Een huishouden is in Almere, een typische forensengemeente, gemiddeld navenant groter dan in studentenstad Leiden. Naast de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs oefenen vermoedelijk ook andere voorzieningen in de grote steden een sterke aantrekkingskracht uit op alleenstaanden. Met uitzondering van Rotterdam vormen eenpersoonshuishoudens ruim de helft van alle huishoudens in de grootste steden.

Het aandeel van niet-gehuwde paren – al dan niet met kinderen – is in de grote steden daarentegen niet of nauwelijks hoger (en in Rotterdam zelfs iets lager) dan gemiddeld. Opvallend is het aandeel van de niet-gehuwde paren met kinderen in Almere. In deze gemeenten zijn Surinamers en Antillianen, die relatief vaak niet-gehuwd samenwonen of een eenouderhuishouding voeren, relatief sterk vertegenwoordigd.

Amsterdam, Rotterdam en Den Haag tellen naar verhouding veel eenouderhuishoudens. Het aandeel van deze huishoudens is in Amsterdam zelfs maar weinig lager dan het aandeel van de gehuwde paren met kinderen in deze stad (9,5 procent tegen 11,8 procent).

3.2 Institutionele huishoudens

Ongeveer 1,3 procent van alle inwoners van Nederland voert niet zelfstandig een (particulier) huishouden, maar maakt deel uit van een institutioneel huishouden. Dit is meestal een verpleeg- of verzorgingshuis, en minder vaak een kindertehuis, revalidatiecentrum of gevangenis. Deze institutionele bevolking is de afgelopen jaren gestaag gedaald. Begin jaren tachtig woonden ruim 300 duizend personen in een institutioneel huishouden, momenteel zijn het er minder dan 220 duizend.

Voor de capaciteit van verzorgingshuizen is gedaald. De beschikbare capaciteit wordt tegenwoordig gereserveerd voor mensen die niet meer voor zichzelf kunnen zorgen, waardoor bejaardenoorden verzorgingshuizen zijn geworden. Wat verder een rol zal spelen is dat de ouderen tegenwoordig meer mogelijkheden hebben om via een aangepaste woonvorm (zoals serviceappartement of aanleunwoning) als particulier huishouden voor een bepaald zorgniveau te kiezen. In 1995 woonde 28,5 procent

Staat 11
Particuliere huishoudens in de 25 grootste gemeenten naar samenstelling, 2003*

Gemeente	Totaal ¹⁾	Niet-gehuwd paar		Gehuwd paar		Eenouderhuishouden	Eenpersoonshuishouden	Gemiddelde huishoudensgrootte
		zonder kinderen	met kind(eren)	zonder kinderen	met kind(eren)			
	<i>x 1 000</i>	<i>%</i>						
Amsterdam	405,2	8,3	3,0	10,9	11,8	9,5	55,1	1,82
Rotterdam	302,2	7,4	2,8	15,5	15,9	9,8	47,4	1,98
Den Haag	233,1	7,4	3,2	14,5	16,5	8,7	48,5	1,99
Utrecht	138,6	9,9	3,4	13,0	15,3	5,4	51,8	1,91
Eindhoven	99,8	8,8	3,0	19,8	19,2	5,8	42,3	2,07
Tilburg	90,3	8,6	3,3	19,2	22,9	6,5	38,8	2,19
Groningen	101,1	10,4	3,3	12,4	10,7	5,7	56,2	1,75
Almere	65,5	8,4	5,9	17,6	32,0	9,2	26,4	2,52
Breda	74,8	9,0	3,2	21,0	22,7	6,0	37,3	2,20
Nijmegen	80,5	8,2	3,4	15,2	16,0	6,4	49,8	1,94
Amersfoort	56,4	8,2	3,7	19,2	27,0	6,0	35,1	2,33
Enschede	71,6	7,8	3,2	20,0	21,4	5,5	41,0	2,13
Haarlem	71,5	8,5	3,6	17,7	19,2	6,2	43,9	2,06
Arnhem	69,3	9,7	3,6	16,2	18,0	6,8	44,7	2,04
Zaanstad	60,6	7,1	4,0	22,8	26,4	7,0	32,1	2,30
Den Bosch	59,5	8,8	3,5	19,6	24,5	6,1	36,7	2,23
Apeldoorn	65,6	7,0	2,9	24,5	27,8	5,4	31,8	2,38
Haarlemmermeer	49,6	7,8	3,9	22,2	32,8	5,8	27,0	2,48
Maastricht	61,0	6,6	2,4	20,2	19,0	6,2	45,0	2,00
Dordrecht	53,0	6,8	3,3	21,3	24,8	7,6	35,5	2,26
Leiden	61,0	8,3	3,0	14,5	17,3	5,5	50,6	1,93
Zoetermeer	46,6	7,1	3,5	21,1	29,9	8,6	29,3	2,42
Zwolle	49,6	9,0	3,1	19,5	23,7	5,6	38,4	2,22
Emmen	45,2	6,8	3,2	26,8	29,3	5,6	27,8	2,39
Ede	41,1	5,3	2,0	24,0	33,3	5,0	29,8	2,55
Totaal 25 gemeenten	2 452,5	8,1	3,2	16,6	19,0	7,4	44,5	2,06
Nederland	7 002,0	7,1	3,1	22,1	26,8	6,1	34,1	2,31

¹⁾ Inclusief overig.

Staat 12
Particuliere en institutionele huishoudens van 65-plussers naar geslacht en leeftijdsgroep, 1 januari 1995 en 2003

Leeftijd	Particuliere huishoudens			Institutionele huishoudens		
	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995
	x 1 000			x 1 000		
<i>Mannen</i>						
65-69	282,7	309,5	9,5	3,4	2,9	-13,5
70-74	233,4	253,6	8,7	4,6	3,7	-20,2
75-79	141,1	178,5	26,5	6,2	5,3	-15,1
80-84	81,4	101,7	25,0	9,3	7,2	-23,1
85-89	30,4	38,0	25,2	8,8	7,3	-16,7
90-94	7,4	9,3	26,1	4,2	4,0	-6,2
95+	1,1	1,3	25,9	1,2	1,0	-13,8
Totaal	777,3	891,9	14,7	37,6	31,3	-16,9
<i>Vrouwen</i>						
65-69	329,7	334,3	1,4	4,8	3,2	-33,3
70-74	308,6	308,4	-0,1	9,1	6,2	-32,4
75-79	216,5	257,9	19,1	17,8	13,1	-26,3
80-84	149,2	178,2	19,5	32,7	24,0	-26,5
85-89	67,3	84,6	25,8	36,5	30,0	-17,8
90-95	18,0	26,8	48,6	19,9	19,4	-2,9
95+	2,8	4,9	72,0	5,6	6,2	11,3
Totaal	1 092,2	1 195,1	9,4	126,4	102,1	-19,2

van alle vrouwen van 80 jaar of ouder in een tehuis, momenteel is dit nog 21,3 procent.

Staat 12 laat de recente ontwikkelingen rond de huishoudensvorm van 65-plussers in meer detail zien. Duidelijk is de sterke oververteenwoordiging van vrouwen in institutionele huishoudens en de forse afname van de institutionele bevolking onder zowel mannen als vrouwen in alle leeftijdsklassen, met uitzondering van de alloudeste vrouwen. De toename van het aantal zelfstandig wonende vrouwen van deze leeftijd is overigens veel groter geweest dan de toename van het aantal vrouwelijke 90-plussers in verzorgings- en verpleeghuizen.

3.3 Huishoudens van de niet-westerse bevolking

De huishoudenssamenstelling van het niet-westerse bevolkingsdeel wijkt in een aantal opzichten sterk af van het beeld dat hierboven is geschetst voor de totale bevolking. Ook tussen de herkomstgroeperingen kunnen de verschillen aanzienlijk zijn. Zo verlaten allochtone jongeren, in vergelijking met hun autochtone leeftijdsgenoten, al vroeg het ouderlijk huis (Harmsen en Steenhof, 2003). Dit geldt vooral voor jongeren van Turkse of Marokkaanse origine. Vooral de eerstgenoemden trouwen bovendien op relatief jonge leeftijd en krijgen vroeg kinderen. Surinaamse en Antilliaanse jongeren, daarentegen, gaan naar verhouding vaak ongehuwd samenwonen. In dit opzicht vertonen ze meer overeenkomst met autochtone jongeren.

Op 20-jarige leeftijd wonen zes op de tien vrouwen van de eerste generatie Turken (doorgaans gehuwd) samen met een partner. Van de Marokkaanse vrouwen zijn het er vier op de tien. Op die leeftijd wonen de meeste autochtone vrouwen nog bij hun ouders: minder dan één op de tien 20-jarige autochtone jongeren woont samen.

Turkse mannen van de eerste generatie zijn beduidend ouder als ze aan een relatie beginnen, en blijven dus ook langer bij hun ouders wonen. Toch gaan ook zij jonger samenwonen dan autochtonen. Laatste genoemden zijn bij die gebeurtenis gemiddeld vijf jaar ouder. De tweede generatie Turken stelt, in vergelijking tot de eerste generatie, het samenwonen langer uit. Turkse, maar vooral Marokkaanse jongeren van de tweede generatie wonen veel va-

ker ongehuwd samen dan de eerste generatie, al kiest de meerderheid nog steeds voor het huwelijk. Van alle samenwonende Turkse vrouwen van de eerste generatie in de leeftijdsgroep van 20-24 jaar is 5 procent ongehuwd, tegen 15 procent van de tweede generatie. Onder Marokkaanse vrouwen bedragen deze aandelen respectievelijk 10 en 31 procent.

Het patroon van relatievorming laat, zoals gezegd, echter ook grote verschillen zien tussen de herkomstgroeperingen. Zo hebben Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongeren van de eerste generatie veel minder vaak een (al dan niet gehuwde) samenwoonrelatie dan Turkse en Marokkaanse jongeren. Van de 30-jarige mannen in deze groepen woont ongeveer de helft alleen. Dit aandeel is zelfs beduidend hoger dan dat onder autochtone mannen van deze leeftijd.

Turkse en Marokkaanse jongeren kiezen overwegend voor het huwelijk als relatievorm. Over het algemeen geldt voor Turken en Marokkanen dat zij trouwen met iemand uit de eigen herkomstgroepering. De overgrote meerderheid van de eerste generatie Turken en Marokkanen is getrouwd met een Turk of Marokkaan die eveneens tot de eerste generatie behoort. Negen op de tien mannen, en vrijwel alle vrouwen, zijn getrouwd met iemand van dezelfde origine. Een groot deel van hen was al gehuwd toen ze naar Nederland kwamen. Ook onder de tweede generatie blijkt (in wisselende mate) sprake te zijn van een voorkeur voor een partner uit de eigen herkomstgroepering. Hoewel nog maar betrekkelijk weinig Turken en Marokkanen van de tweede generatie zijn gehuwd, is dit beeld al duidelijk zichtbaar. Ongeveer zeven op de tien Turken van de tweede generatie kiezen een Turkse partner die tot de eerste generatie behoort. Twee op de tien vrouwen met een Turkse partner van de tweede generatie, en slechts één op de tien met een autochtoon. Onder Marokkaanse mannen van de tweede generatie is het aandeel dat trouwt met een autochtone vrouw iets groter (circa drie op de tien), maar van de Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie kiezen nog negen op de tien een man uit dezelfde herkomstgroepering. Een aanzienlijk deel van deze partners is speciaal voor dit huwelijk naar Nederland gekomen.

Huwelijksmigratie bepaalt dan ook voor een aanzienlijk deel de migratie vanuit Turkije en Marokko. Ieder jaar sluiten enkele duizenden Turken en Marokkanen een huwelijk met een partner die

in het herkomstland woont. Dat velen kiezen voor een partner die nog woont in het land van herkomst blijkt ook uit het feit dat bijna een vijfde van deze gehuwden (nog) niet met de partner samenwoont. Hoewel er geen exacte cijfers bekend zijn, kan worden aangenomen dat het hier vooral gaat om huwelijken met een in het buitenland wonende partner die wacht op toestemming om zich in Nederland te vestigen.

Gemengde huwelijken onder Turken en Marokkanen zijn dus betrekkelijk zeldzaam. Surinamers, en vooral Antillianen en Arubanen, zijn veel meer geneigd om een huwelijkspartner te kiezen die niet tot de eigen herkomstsgroepering behoort. Van de tweede generatie Surinamers trouwen zes à zeven op de tien met een autochtoon, en van de tweede generatie Antillianen/Arubanen zelfs acht op de tien.

De kans op echtscheiding is de afgelopen decennia sterk toegenomen. Deze kans hangt samen met tal van factoren, zoals het al dan niet hebben van kinderen. Ook een verschillende culturele achtergrond blijkt vaak niet bevorderlijk te zijn voor de duurzaamheid van de relatie (Van Huis en Steenhof, 2003). In een aantal gevallen zijn bovendien huwelijken van partners uit hetzelfde (buiten)land meer dan gemiddeld kwetsbaar. Zo blijken huwelijken tussen twee op de Antillen of Aruba geboren personen met een jaarlijks echtscheidingspercentage van bijna 4 bovengemiddeld instabiel te zijn. De duurzaamheid van het huwelijk tussen twee in Turkije geboren personen, daarentegen, ligt rond het gemiddelde cijfer voor alle huwelijken in Nederland. Daarbij moet wel worden bedacht dat veel van deze huwelijken nog maar kort geleden zijn gesloten, waardoor ze naar verhouding minder risico hebben gelopen te worden ontbonden. Als huwelijken van gelijke duur met elkaar worden vergeleken, blijken Turkse huwelijken toch iets minder stabiel.

De kans dat een Marokkaanse man en een Nederlandse vrouw echtscheiding aanvragen is bijna vijf keer zo hoog als bij twee in Marokko geboren partners. Iets stabielier zijn de huwelijken tussen een Nederlandse man en een Marokkaanse vrouw.

Overigens lijkt de kwetsbaarheid van gemengde huwelijken de afgelopen jaren enigszins te zijn afgenomen, maar het zicht op deze ontwikkeling wordt mogelijk vertroebeld door effecten van nieuwe wetgeving. Zo is in 1994 een wet ingevoerd die tot doel heeft schijnhuwelijken tegen te gaan. De betreffende wet bepaalt onder meer dat een buitenlandse partner pas na drie jaar huwelijk een zelfstandige verblijfsvergunning kan krijgen. Het aantal huwelijken tussen een in Nederland en een in het buitenland geboren partner daalde destijds met bijna een kwart. In dit verband was het opmerkelijk dat in 1997 een piek viel waar te nemen in het aandeel gemengde huwelijken dat in het vierde huwelijksjaar, dus na het aflopen van de wettelijke termijn van drie jaar, op echtscheiding uitliep. Uit de meest recente cijfers blijkt deze piek sindsdien veel minder sterk te zijn geworden.

Doordat niet-westerse allochtonen gemiddeld jeugdiger zijn dan autochtonen, is hun aandeel onder alle 65-plussers met 2,4 procent nog klein. De verdeling van de niet-westerse allochtonen naar huishoudenspositie is weergegeven in *staat 13*, waarin ter

vergelijking ook de autochtone 65-plussers zijn opgenomen. Hoewel de aandelen alleenstaande ouderen onder niet-westerse allochtonen en autochtonen slechts weinig verschillen, blijkt uit deze staat wel dat oudere niet-westerse allochtonen minder vaak zijn opgenomen in een institutie en vaker samenwonen met een of meer kinderen of andere verwanten. Terwijl 6,3 procent van de autochtone 65-plussers deel uitmaakt van een institutioneel huishouden, bedraagt dit aandeel onder niet-westerse allochtonen slechts 2,2 procent. Hierbij moet overigens wel worden opgemerkt dat de gemiddelde leeftijd van laatstgenoemde 65-plussers lager is dan die van de autochtone 65-plussers.

Het aandeel niet-westerse allochtonen dat behoort tot een eenouderhuishouden is met 3,9 procent eveneens hoger dan dat onder autochtonen. In veel van deze eenouderhuishoudens zal de zorgrelatie tussen ouder en kind waarschijnlijk een andere richting hebben dan die in jongere eenouderhuishoudens.

Het meest opmerkelijk ten slotte zijn de aandelen in de huishoudenspositie 'overig': 12,4 procent niet-westerse allochtonen tegen 2,5 procent autochtonen. Het betreft hier personen die bij anderen – vaak andere verwanten dan partner of kinderen – inwonen.

4. Geboorteontwikkelingen

In de eerste helft van de jaren negentig is het jaarlijks aantal (levend)geborenen in Nederland gedaald. Het laagste aantal werd met 189,5 duizend in 1996 geregistreerd. Vervolgens zette een opwaartse trend in, die in 2000 een hoogtepunt liet zien met 206,6 duizend geborenen. In 2002 kwamen 202,1 duizend kinderen ter wereld. Het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer is sinds 1996 weer licht toegenomen, tot 1,73 in 2002. Ook bij het huidige aantal geboorten ligt de vruchtbaarheid dus nog steeds beneden het niveau waarop de Nederlandse bevolking zichzelf op den duur kan vervangen (circa 2,1 kinderen per vrouw).

Autochtone vrouwen zijn het moederschap steeds meer gaan uitstellen. Dit heeft vooral geleid tot een sterke afname, in zowel absoluut als relatief opzicht, van de vruchtbaarheid onder vrouwen jonger dan 30 jaar (*staat 14*). In 1990 hadden nog bijna zes op de tien pasgeborenen een moeder jonger dan 30 jaar; inmiddels geldt dit voor nog slechts vier op de tien. Zeer sterk toegenomen is het aantal geboorten onder moeders van 35 tot 45 jaar, van 19,7 naar 37,4 duizend.

De frequentie van geboorten onder meisjes jonger dan 20 jaar vertoont uitgesproken verschillen naar herkomst. Per duizend autochtone meisjes van 15–19 jaar werden in 2002 ruim vier kinderen geboren, tegen 23 kinderen onder niet-westers allochtone meisjes. Voor het eerst sinds jaren is in 2002 echter wel het geboortecijfer onder niet-westers allochtone tieners (van zowel de eerste als de tweede generatie) gedaald. Deze daling heeft zich onder alle belangrijke herkomstgroeperingen voorgedaan.

Van de autochtone vrouwen die eind jaren veertig zijn geboren, was op 24-jarige leeftijd ongeveer de helft moeder. Degenen die twintig jaar later zijn geboren, en nu dus tussen de 30 en 35 jaar oud zijn, zijn gemiddeld vijf jaar later moeder geworden. Tegenwoordig zijn Nederlandse vrouwen hun 29^e verjaardag gemiddeld

Staat 13
Aantal autochtone en niet-westers allochtone 65-plussers naar huishoudenspositie, 1 januari 2002

Huishoudenspositie	Autochtonen		Niet-westerse allochtonen	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
	x 1 000			
Samenwonend ¹⁾	617,6	488,3	11,0	6,0
Alleenstaand	144,8	508,3	3,4	8,5
Alleenstaand met kind(eren)	7,8	33,2	0,4	1,0
In institutie	29,2	95,4	0,2	0,6
Overig	18,6	30,8	1,6	2,8
Totaal	818,0	1 156,0	16,6	18,9

¹⁾ Gehuwd of niet-gehuwd, met of zonder kinderen.

Staat 14
Aantal levendgeborenen naar leeftijd van de moeder, 1990 en 2002

Leeftijd moeder ¹⁾	Totaal			Per 1 000 vrouwen in elke leeftijdsgroep		
	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990
	<i>x 1 000</i>			<i>x 1 000</i>		
Jonger dan 20 jaar	4,4	3,5	-19,7	8,3	7,6	-8,4
20-24 jaar	29,9	19,8	-33,7	48,2	41,2	-14,5
25-29 jaar	80,1	57,1	-28,8	126,4	109,3	-13,5
30-34 jaar	63,8	84,2	32,2	106,5	131,2	23,2
35-39 jaar	17,5	33,0	88,9	31,0	50,7	63,5
40-44 jaar	2,2	4,4	100,5	3,7	7,0	89,2
45 jaar of ouder	0,2	0,1	-35,0	0,5	0,3	-50,1
Totaal 15-49 jaar	198,0	202,1	2,1	49,9	51,0	2,2

¹⁾ Leeftijd op laatste verjaardag.

al gepasseerd als ze hun eerste kind krijgen. Tien jaar geleden waren ze bij deze gebeurtenis nog de oudsten ter wereld, maar momenteel wachten vrouwen in onder meer Griekenland en Spanje al ongeveer even lang met hun moederschap.

Ongeveer 46 procent van de kinderen die in 2002 zijn geboren waren het eerste kind; tweede kinderen maakten 37 procent van het totaal uit, derde kinderen 12 procent. Nog slechts één op de twintig kinderen heeft 'rangnummer' vier of hoger. Een halve eeuw geleden gold dit nog voor bijna een derde van alle kinderen. In de afgelopen decennia zijn gezinnen niet alleen kleiner geworden, maar is ook de kinderloosheid toegenomen. Zo bleef van de vrouwen die in de jaren dertig werden geboren een op de tien kinderloos. Eveneens een op de tien kreeg slechts één kind. Van de vrouwen die geboren zijn vanaf de jaren zeventig blijven er twee op de tien kinderloos en krijgen twee op de tien slechts één kind. Gezien vanuit het perspectief van de kinderen, betekent dit overigens nog niet dat een aanzienlijk deel van hen zonder broer of zus zou opgroeien. Zo maakt de grootste groep kinderen van 8-12 jaar uiteraard nog steeds deel uit van een gezin met twee ouders en één (thuiswonende) broer of zus, maar is het aantal kinderen met twee of meer broers en/of zussen nauwelijks kleiner. Relatief weinig kinderen hebben twee ouders maar geen broer of zus. Slechts zes procent van de kinderen maakt deel uit van zo'n klein gezin. Eenoudergezinnen tellen naar verhouding vaker maar één kind, al heeft driekwart van de kinderen in een eenoudergezin een of meer broers of zussen. Slechts een op de dertig kinderen van 8-12 jaar woont alleen met een vader of moeder, zonder broer of zus.

Steeds meer pasgeboren kinderen hebben niet-gehuwde ouders. In 2002 werden 59 duizend kinderen buiten het huwelijk geboren, 29 procent van alle levendgeborenen. Door de toename van het ongehuwd samenwonen stijgt dit percentage snel, al is het nog steeds lager dan in de meeste andere Europese landen, met uitzondering van Zuid-Europa.

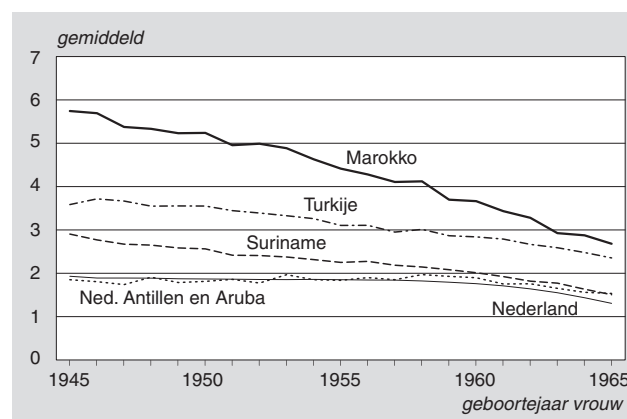
Niet-westers allochtone vrouwen onderscheiden zich met betrekking tot kindertal en de gemiddelde leeftijd waarop ze hun kinderen krijgen van autochtone vrouwen, maar ook tussen de herkomst-groeperingen bestaan grote verschillen.

Gemiddeld genomen worden allochtone vrouwen veelal op relatief jonge leeftijd moeder. Kinderloosheid is, vooral onder Turkse vrouwen, betrekkelijk zeldzaam, en hun vruchtbaarheid ligt meestal op een hoger niveau dan dat van autochtone vrouwen (Marokkanen circa 3,3 kinderen per vrouw, Turken circa 2,5 kinderen per vrouw). Wel is het zo dat allochtone vrouwen van jongere generaties gemiddeld minder kinderen krijgen dan eerdere generaties.

Grafiek 5 toont voor vrouwen geboren tussen 1945 en 1965 het gemiddeld aantal kinderen dat zij tot dusverre hebben gekregen. Vrouwen die uit Marokko komen hebben het hoogste kindertal, hoewel jongere geboortegeneraties beduidend minder kinderen krijgen dan de oudere generaties. Vrouwen die afkomstig zijn van de Nederlandse Antillen en Aruba krijgen gemiddeld iets minder

dan twee kinderen, een kindertal dat overeenkomt met dat van autochtone vrouwen. Turkse en Surinaamse vrouwen nemen een tussenpositie in. Het kindertal van de jongste generaties Surinaamse vrouwen is echter vrijwel gelijk aan dat van autochtone vrouwen van dezelfde leeftijd.

Het dalend kindertal onder generaties allochtonen die zijn geboren na 1960 wordt mede veroorzaakt doordat een aantal van deze relatief jonge vrouwen hun gezin nog niet compleet hebben. Desondanks kan, op basis van de hier gepresenteerde cijfers, worden geconcludeerd dat ze wat betreft hun kindertal steeds meer op autochtone vrouwen gaan lijken.

5. Kindertal per vrouw naar geboorteland en geboortjaar van de vrouw

Van de in Turkije geboren vrouwen is op 21-jarige leeftijd de helft al moeder (grafiek 6). Dit geldt niet alleen voor de wat oudere Turkse generatie, geboren in de periode 1945-1949, maar ook voor vrouwen uit de periode 1965-1969. In tegenstelling tot de Turkse vrouwen zijn de Marokkaanse vrouwen de geboorte van hun eerste kind wel gaan uitstellen. Van de Marokkaanse vrouwen die eind jaren zestig zijn geboren, was op 23-jarige leeftijd de helft moeder. Dit is zo'n twee jaar later dan Marokkaanse vrouwen geboren in de jaren veertig.

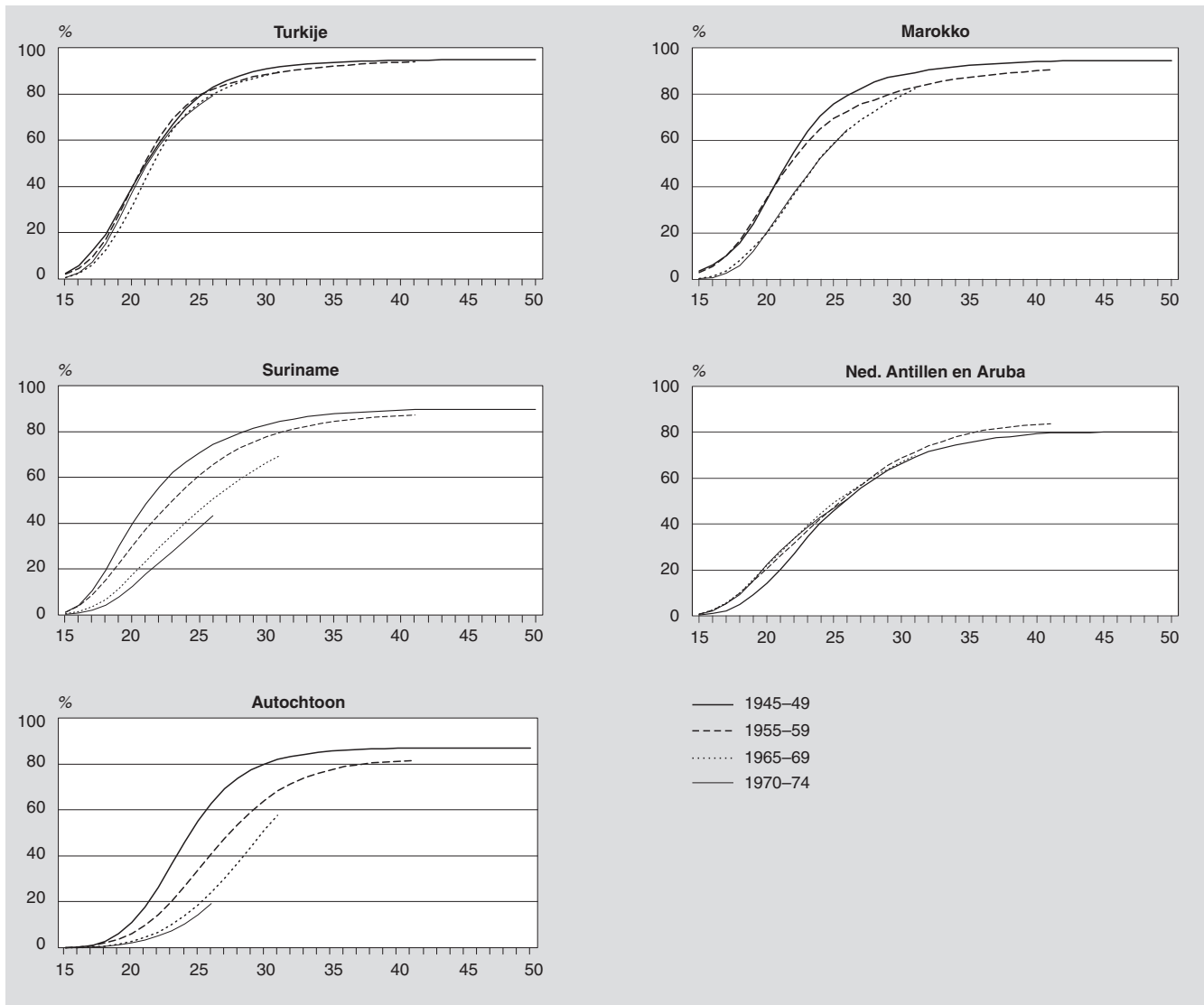
Het meest opvallend is het uitstel onder Surinaamse vrouwen. Van de generaties die in de tweede helft van de jaren zestig zijn geboren, is op 26-jarige leeftijd de helft voor het eerst moeder geworden, een verschil van vijf jaar ten opzichte van de twintig jaar eerder geboren generatie.

Vrouwen die zijn geboren op de Nederlandse Antillen of Aruba worden naar verhouding laat moeder: gemiddeld zijn ze ongeveer vijf jaar ouder dan Turkse vrouwen als ze hun eerste kind krijgen. Evenals bij Turkse vrouwen is er echter geen sprake van een toenemend uitstel van moederschap.

Het aandeel van de Turkse vrouwen dat ooit moeder wordt is hoog. Van de oudere generaties kreeg uiteindelijk 95 procent een of meer kinderen. Kinderloosheid komt daarentegen veel vaker

6. Percentage moeders naar leeftijd, geboorteland en geboortear van de moeder

voor onder Antilliaanse vrouwen: een op de vijf krijgt geen kinderen. Marokkaanse en Surinaamse vrouwen nemen een tussenpositie in.

Vrouwen van de tweede generatie worden op veel latere leeftijd moeder dan hun leeftijdgenoten van de eerste generatie. Allochtone vrouwen van de tweede generatie staan in dit opzicht dicht bij autochtone vrouwen dan bij vrouwen van de eerste generatie. Wel is het zo dat (bijvoorbeeld) Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie op jongere leeftijd kinderen krijgen dan autochtone vrouwen, maar op 29-jarige leeftijd is het verschil in gerealiseerd kindertal tussen beide groepen vrijwel verdwenen (Alders en Jansen Heijtmajer, 2002). Het is dus aannemelijk dat hun gemiddeld kindertal uiteindelijk maar weinig zal verschillen van dat van autochtone vrouwen.

Het percentage Surinaamse en Antilliaanse vrouwen van de tweede generatie dat moeder wordt, gaat voor alle leeftijden vrijwel gelijk op met dat van autochtone vrouwen. Op hogere leeftijden is het aandeel vrouwen dat een kind heeft gekregen zelfs iets lager.

5. Sterfteontwikkelingen

In 2002 overleden in Nederland 142,4 duizend personen. Vooral als gevolg van de geleidelijke vergrijzing is het jaarlijks aantal sterfgevallen sinds 1990 met bijna 11 procent (13,5 duizend personen) toegenomen. In 2002 lag het bruto sterftecijfer (8,8 overle-

denen per duizend inwoners) iets hoger dan in 1990 (8,6 overledenen), maar gecorrigeerd voor de veranderde leeftijdsopbouw is er wel sprake geweest van een afnemende sterfte: het gestandaardiseerde sterftecijfer is voor beide seksen tezamen afgenomen van 8,6 naar 7,9 promille. Onder mannen was deze afname (van 9,0 naar 7,7 promille) aanzienlijk sterker dan onder vrouwen (van 8,2 naar 8,0 promille).

Vooral onder jongeren zijn de sterftecijfers sinds 1990 fors gedaald. Dit heeft, gezien de relatief kleine aantallen sterfgevallen op deze leeftijden, meer invloed gehad op de levensverwachting bij geboorte dan op het totaal aantal overledenen. Rond middelbare leeftijd (45 tot 60 jaar) zijn de absolute aantallen overledenen sinds 1990 toegenomen, al is ook op deze leeftijden de relatieve sterfte afgenomen. Alleen op de allerhoogste leeftijden (90 jaar en ouder) is sprake geweest van een licht toegenomen sterfte per duizend personen van die leeftijd. Het absolute aantal sterfgevallen is op deze leeftijden echter zeer sterk gestegen.

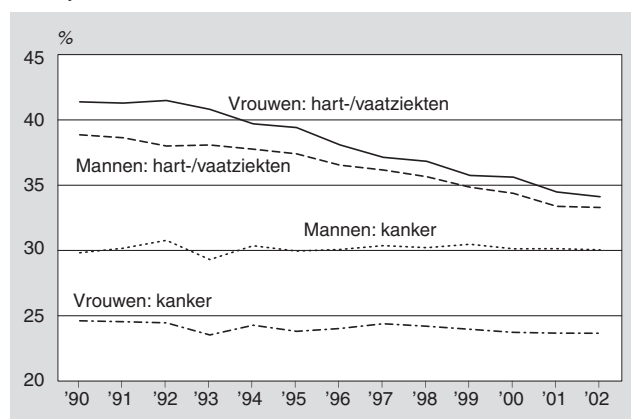
De toename van de levensverwachting bij geboorte is in het afgelopen decennium onder mannen veel sterker geweest dan onder vrouwen. In 1990 bedroeg het verschil tussen de seksen 6,3 jaar; in 2002 was dit nog 4,7 jaar. Voor een belangrijk deel kan de afname van het verschil worden toegeschreven aan veranderende rookgewoonten (Van Oers, 2002). Vrouwen zijn in de jaren zestig en zeventig meer gaan roken, mannen daarentegen juist minder. Terwijl de levensverwachting van laatstgenoemden zich hierdoor gunstig ontwikkelt, is de gemiddelde jaarlijkse toename in levens-

Staat 15
Overledenen naar leeftijdsgroep, 1990 en 2002

Leeftijd	Totaal			Per 1 000 in elke leeftijdsgroep		
	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990
	x 1 000					
0- 4	1,7	1,2	-27,7	1,8	1,2	-33,4
5- 9	0,2	0,1	-31,9	0,2	0,1	-38,8
10-14	0,2	0,1	-28,9	0,2	0,1	-35,8
15-19	0,4	0,3	-19,3	0,4	0,3	-8,6
20-24	0,6	0,4	-29,9	0,5	0,4	-8,7
25-29	0,7	0,5	-36,4	0,6	0,4	-21,5
30-34	0,9	0,8	-10,1	0,7	0,6	-15,8
35-39	1,1	1,2	1,5	1,0	0,9	-12,0
40-44	1,9	1,7	-7,9	1,6	1,4	-13,1
45-49	2,4	2,8	20,4	2,6	2,4	-6,1
50-54	3,2	4,2	31,5	4,1	3,7	-8,6
55-59	5,2	6,1	16,3	7,2	6,1	-15,6
60-64	7,8	7,4	-5,2	11,6	9,7	-16,3
65-69	12,0	10,2	-14,3	19,1	15,8	-17,2
70-74	15,2	15,6	2,6	31,7	27,4	-13,6
75-79	19,6	21,0	7,0	51,4	46,1	-10,1
80-84	22,0	24,9	13,4	87,1	81,4	-6,5
85-89	19,1	22,9	19,7	149,5	143,3	-4,2
90-94	10,7	15,0	40,2	249,1	254,7	2,3
95 of ouder	4,0	5,9	45,8	425,9	441,5	3,7
Totaal	128,8	142,4	10,5	8,6	8,8	2,3

verwachting slechts bescheiden geweest. Van alle West-Europese landen heeft Nederland, na Denemarken, sinds 1960 de geringste winst geboekt. De levensverwachting bij geboorte bedraagt voor mannen momenteel 76,0 jaar en voor vrouwen 80,7 jaar.

Twee belangrijke hoofdgroepen van doodsoorzaken waren in 2002 tezamen verantwoordelijk voor 60,5 procent van alle sterfgevallen: hart- en vaatziekten (33,7 procent) en kwaadaardige nieuwvormingen (kanker; 26,8 procent). Het aandeel van kanker is sinds 1990 vrijwel onveranderd, maar het aandeel van hart- en vaatziekten in de totale sterfte is gedaald van 40,1 procent naar 33,7 procent. Deze daling is bij beide seksen opgetreden (*grafiek 7*).

7. Aandeel kanker en hart-/vaatziekten in de totale sterfte van mannen resp. vrouwen, 1990-2002

De sterfterisico's zijn voor niet-westerse allochtonen, tot de leeftijd van circa 70 jaar, beduidend hoger dan die voor westerse allochtonen en autochtonen (Garssen et al., 2003). Dit geldt ook voor de belangrijkste samenstellende herkomstgroeperingen, echter met uitzondering van de Marokkanen. Vanaf ongeveer 35-jarige leeftijd ligt het sterfteniveau van Marokkaanse mannen aanzienlijk onder dat van de autochtone mannen.

Zuigelingen van niet-westerse origine hebben een circa 35 procent hogere sterftkans dan autochtone zuigelingen. Vooral Antilliaanse/Arubaanse zuigelingen, en in mindere mate Surinaamse zuigelingen, laten een ongunstig sterfteniveau zien.

Onder de belangrijkste niet-westerse herkomstgroeperingen komen aangeboren afwijkingen en aandoeningen die zijn ontstaan in de perinatale periode aanzienlijk vaker voor dan onder autochtonen. Daarnaast kunnen uitwendige invloeden van belang zijn.

Bij Turkse zuigelingen wordt het grootste aantal overledenen toegeschreven aan 'aangeboren afwijkingen' (40 procent van het totaal). Genetisch bepaalde aandoeningen spelen in deze groep, waar huwelijken onder verwanten relatief vaak voorkomen, mogelijk een rol (Achterberg en Kramers, 2001).

Hoewel het welvaartsniveau van niet-westers allochtonen gemiddeld laag is, speelt de economische positie geen overheersende rol: ongeveer een derde van de extra sterfte onder zuigelingen is toe te schrijven aan de economisch zwakkere positie van niet-westerse allochtonen (Van Duin, 2002). Van belang is ook het grotere aandeel van geboorten onder allochtone vrouwen jonger dan 20 jaar. Gemiddeld hebben kinderen van tienermoeders een circa 60 procent hoger sterfterisico.

Onder 15-29-jarigen heeft een aanzienlijk deel van de sterfte een niet-natuurlijk karakter. Meer dan de helft van alle sterfgevallen onder jonge allochtone mannen is hieraan toe te schrijven. Verkeersongevallen komen in deze leeftijdsgroep bij allochtonen echter niet vaker voor dan bij autochtonen. De hogere frequenties blijken vooral het gevolg van een bovengemiddeld vóórkomen van moord en doodslag en van zelfdoding in deze herkomstgroeperingen. Dit geldt in het bijzonder voor jonge Antilliaanse mannen. Hun risico om aan een niet-natuurlijke oorzaak te overlijden is ongeveer twee keer zo groot als dat van de autochtone 15-29-jarigen.

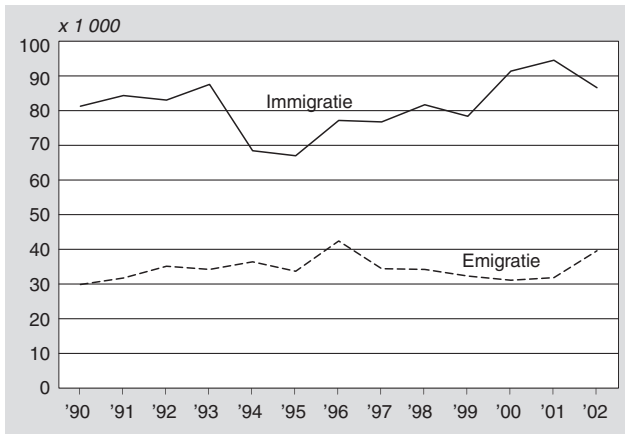
Vanaf ongeveer 40-jarige leeftijd is de kans om aan kanker te overlijden veruit het laagst voor Marokkaanse mannen en vrouwen. In de meeste andere allochtone herkomstgroeperingen is kanker als doodsoorzaak eveneens minder frequent dan onder autochtonen.

Ook hart- en vaatziekten komen als doodsoorzaak onder Marokkaanse mannen beduidend minder vaak voor dan onder autochtonen, en onder Turkse mannen en Surinamers beduidend vaker. Het ongunstigst is het beeld voor Surinaamse mannen, voor wie een relatief zeer hoge sterfte aan hart- en vaatziekten is aange-toond: met uitzondering van de hoogste leeftijdsklasse is hun kans op overlijden aan deze oorzaak op alle leeftijden aanzienlijk verhoogd. Voor veertigers en vijftigers geldt een, ten opzichte van autochtonen, bijna verdubbeld risico.

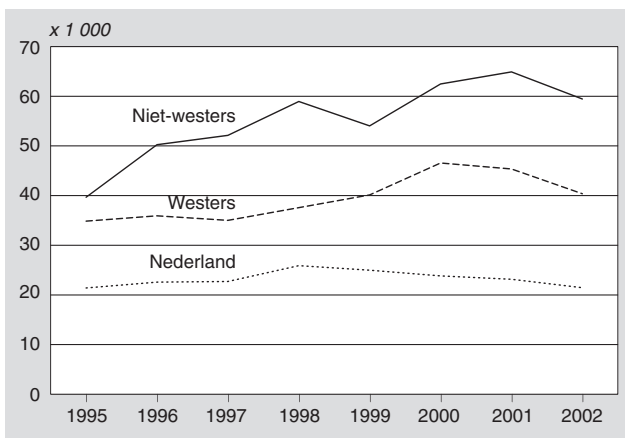
6. Migratieontwikkelingen

In paragraaf 1 werd in kort bestek het verloop van de immi- en emigratie sinds 1990 uiteengezet. Het meest opvallende kenmerk van deze ontwikkelingen bleek het relatief geringe migratiesaldo medio jaren negentig te zijn en de – als gevolg van groeiende aantallen immigranten – toename van het saldo in de periode die erop volgde. *Grafiek 8* laat deze ontwikkelingen nogmaals zien, maar nu voor de migranten die niet in het bezit zijn van de Nederlandse nationaliteit. Een uitsplitsing naar herkomst wordt gegeven in *grafiek 9* (immigratie) en *grafiek 10* (emigratie). Laatstgenoemde gegevens naar herkomst zijn beschikbaar met ingang van 1995.

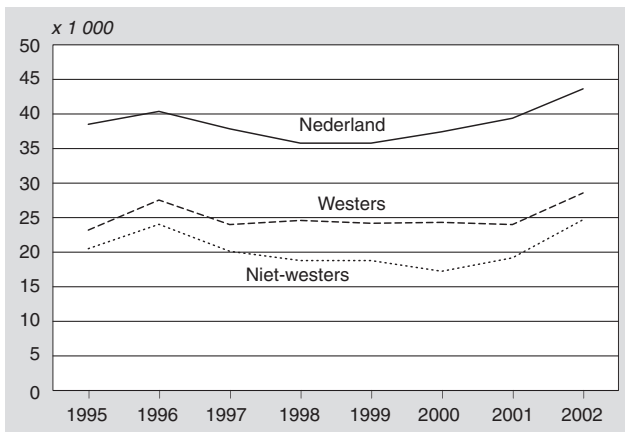
8. Immigratie en emigratie van niet-Nederlanders, 1990–2002

9. Immigratie naar geboorteland, 1995–2002

10. Emigratie naar geboorteland, 1995–2002

In 2002 kwamen 121,3 duizend immigranten naar Nederland, 12,1 duizend minder dan in het voorgaande jaar. Deze afname was ongeveer gelijk verdeeld over Nederlanders en niet-Nederlanders. De totale emigratie (inclusief het saldo van de administratieve correcties) bedroeg in 2002 96,9 duizend personen, tegen 82,6 duizend in 2001. Het positief migratiesaldo bedroeg in 2002 dus 24,3 duizend, 26,5 duizend minder dan in het jaar ervoor.

De afgelopen jaren bedroeg het saldo van de administratieve correcties ongeveer 20 duizend, met een hoogtepunt van 30,2 duizend in 2002. Deze toename hangt vermoedelijk (deels) samen met een opschoning van de gemeentelijke bevolkingsregisters. Aangenomen wordt dat dit saldo voor een belangrijk deel kan worden toegeschreven aan personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te melden.

Duidelijk blijkt dat het naar verhouding lage aantal immigranten medio jaren negentig samenhangt met de destijds afgenomen immigratie van niet-Nederlanders. Het verloop van de emigratie van niet-Nederlanders, met een bescheiden piek in 1996, is veel gelijkmatiger.

De immigratie van personen geboren in westerse landen (exclusief Nederland) bedroeg in 2002 40,4 duizend (grafiek 9), tegen 45,4 duizend in het voorgaande jaar. Het aantal westerse emigranten nam tegelijkertijd toe, van 24,0 naar 28,6 duizend (grafiek 10). Vooral immigranten uit westerse landen keren vaak weer terug, na een verblijf van een aantal jaren in Nederland. Het gaat dan onder meer om mensen die naar Nederland zijn gekomen in verband met hun werk.

In 2002 vertrokken 43,6 duizend in Nederland geboren personen naar het buitenland en keerden er 21,4 duizend terug. Per saldo bedroeg hun vertrekoverschot in 2002 dus 22,2 duizend. Dit vertrekoverschot is groter dan dat in 2001 (16,2 duizend).

Uit niet-westerse landen kwamen in 2002 59,5 duizend immigranten, 5,4 duizend minder dan in het voorgaande jaar. De emigratie van in deze landen geboren mensen nam ten opzichte van 2001 toe, van 19,2 duizend naar 24,7 duizend. Per saldo kwamen er in 2002 dus 34,8 duizend personen met een niet-westers geboorteland naar Nederland, beduidend minder dan de 45,7 duizend in 2001. Wel komt nog steeds het overgrote deel van het positief migratiesaldo voor rekening van migranten uit niet-westerse landen.

Immigranten uit westerse landen komen overwegend uit Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en België. Uit deze landen kwamen in 2002 iets minder immigranten dan in het voorgaande jaar (*grafiek 11*). Deze grafiek betreft migranten die in het betreffende herkomstland zijn geboren. Van de niet-westerse herkomstlanden waren Turkije, de Nederlandse Antillen/Aruba, Marokko, China, Angola en Suriname wat betreft omvang van de migratiestroom het belangrijkste.

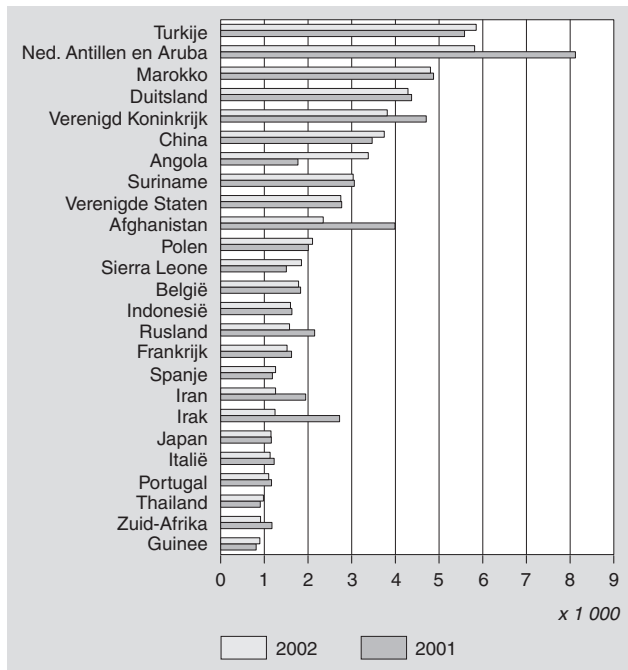
Het aantal immigranten uit de Nederlandse Antillen was in 2002 beduidend lager dan in 2001. De overige belangrijke herkomstlanden laten geen grote veranderingen zien, met uitzondering van een forse toename van de stroom vanuit Angola. Een sterke afname werd geregistreerd in het geval van Afghanen, Russen, Iraniërs en Irakezen.

Van de 66,7 duizend emigranten (exclusief administratieve correcties) vertrokken in 2002 51,6 duizend naar een westers bestemmingsland, 2,8 duizend meer dan in 2001. Ook het aantal emigranten met als bestemming een niet-westers land was in 2002 groter dan in het voorgaande jaar (respectievelijk 15,1 en 14,5 duizend).

Ongeveer vier op de tien emigranten vertrokken naar Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk (*grafiek 12*). Van degenen die naar Duitsland vertrokken, waren 2,7 duizend ook in Duitsland geboren (*grafiek 13*). Deze remigranten vormen ongeveer een kwart van de emigratie naar Duitsland. Dit aandeel is voor het Verenigd Koninkrijk ongeveer even groot, maar voor België (een op de tien) veel kleiner.

Van de niet-westerse bestemmingslanden zijn de Nederlandse Antillen en Aruba veruit het belangrijkste. De 5,0 duizend emigranten met deze bestemming vormden in 2002 ongeveer een derde

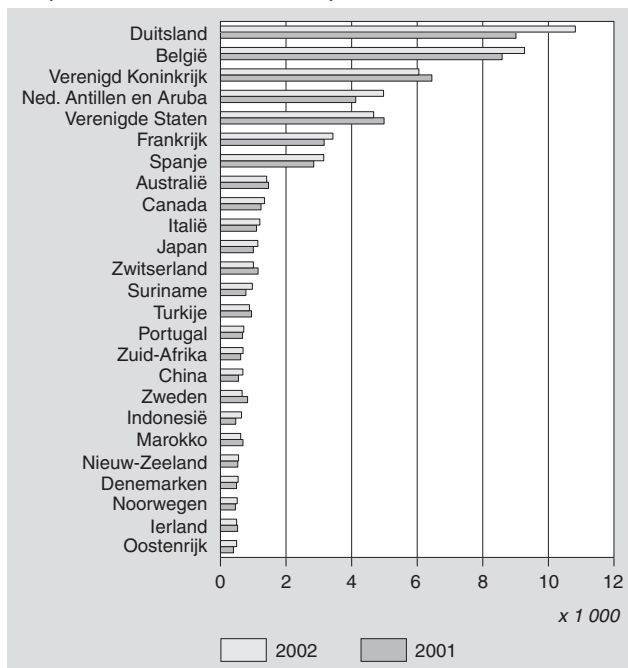
11. Aantal immigranten naar herkomst, 2001 en 2002 (land van herkomst is land van geboorte)

van de totale emigratie naar een niet-westers land. Van degenen die naar de Nederlandse Antillen vertrokken, was ongeveer de helft daar ook geboren.

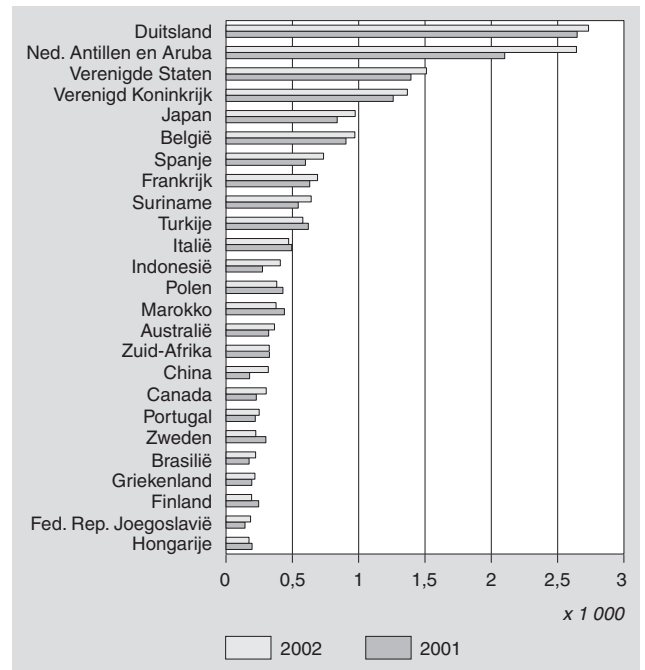
Overeenkomstig de verwachting is de geneigdheid om terug te keren naar andere niet-westerse landen in het algemeen veel geringer dan in het geval van Antillianen/Arubanen. Zo vertrokken in 2002 per duizend in het betreffende land geboren personen 32 naar de Nederlandse Antillen en Aruba, maar vertrok slechts zes promille van de (geboren) Somaliërs, drie promille van de Turken, twee promille van de Marokkanen en één promille van de Ira-kezen.

12. Aantal emigranten naar bestemming, 2001 en 2002 (excl. administratieve correcties)

Het jaarlijks aantal ingediende asielverzoeken heeft in het afgelo- pen decennium forse schommelingen laten zien (grafiek 14). Er is daarbij bovendien sprake geweest van relatief sterke wisselingen in de belangrijkste landen van herkomst. Grote groepen asielzoe-

13. Aantal emigranten naar bestemming, 2001 en 2002 (excl. admini- stratieve correcties; land van bestemming is land van geboorte)

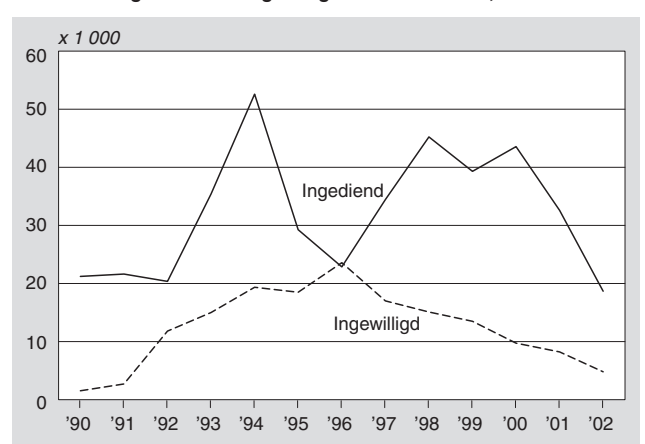

kers kwamen aanvankelijk uit (voormalig) Joegoslavië, Somalië, Iran en Sri Lanka, en vervolgens uit Afghanistan, Irak en de (voor- malige) Sovjet-Unie. Staat 16 toont de aantallen voor de totale peri- ode 1991–2002. Het percentage inwillingen in deze staat moet als globaal en zeer voorlopig worden beschouwd, aangezien – zeker in geval van betrekkelijk recent ingediende verzoeken – nog niet in alle gevallen een beslissing is genomen.

Hoewel het aantal uitgenodigde vluchtelingen, afgezien van een enkele uitzondering, constant bleef in de tijd, steeg het aantal asielzoekers sterk, onder meer als gevolg van politieke ontwikke- lingen in de landen van herkomst. Sinds 2000 is dit aantal weer fors gedaald, en in 2002 werd het laagste aantal asielverzoeken sinds 1989 geregistreerd.

Het effect van de grote aantallen asielverzoeken op de (geregis- treerde) totale bevolking is echter geringer dan grafiek 14 wellicht doet vermoeden. Een steeds groter gedeelte wordt immers afge- wezen. Het is daarentegen wel aannemelijk dat een aantal afge- wezen asielzoekers voor kortere of langere tijd in Nederland blijft en zo de niet-geregistreerde bevolking getalsmatig versterkt.

14. Aantal ingediende en ingewilligde asielverzoeken, 1990–2002

Terwijl de totale niet-Nederlandse immigratie in 2002 uit vrijwel evenveel mannen als vrouwen bestond, waren mannen in de asielmigratie oververtegenwoordigd, met bijna twee derde van het totaal. De gezinsvormende immigratie, daarentegen, bestond voor bijna driekwart uit vrouwen.

Staat 16
Ingediende en ingewilligde asiolverzoeken in de periode 1991–2002 naar nationaliteit

Nationaliteit	Jaar grootste aantal ingediende asiolverzoeken	Ingediend	Ingewilligd	Percentage ingewilligde asiolverzoeken
<i>x 1 000</i>				
(voorm.) Joegoslavische	1994	69,5	33,4	48,0
Iraakse	1997	41,1	24,7	59,9
Afghaanse	1998	36,8	26,3	71,5
Somalische	1994	31,7	19,8	62,6
(voorm.) Sovjet-Unie	1999	31,4	5,3	16,9
Iraanse	1994	25,1	10,2	40,7
Sri Lankaanse	1993	14,7	2,2	14,8
Angolese	2001	14,1	2,8	19,6
Turkse	2000	12,5	2,1	17,2
Chinees	2000	10,2	2,7	26,3
Sierra Leone	2001	9,1	3,4	38,0
Soedanese	1998	8,9	3,2	36,2
Zairese/Congolese	1994	8,7	2,0	22,5
Syrische	2000	6,1	1,9	31,5
Ethiopische	1991	3,7	1,9	51,5
Overige nationaliteiten		323,5	141,9	43,9
Totaal	1994	399,6	155,3	38,9

Bij de gezinsmigratie is het aandeel van gezinshereniging momenteel kleiner dan dat van gezinsvorming. Dit komt voor een belangrijk deel doordat de gezinshereniging bij Turken en Marokkanen sterk is afgenomen, terwijl nog altijd veel Turken en Marokkanen trouwen met een partner uit het land van herkomst. Toch komen de meeste gezinsherenigers nog steeds uit deze beide landen. Onder de gezinsvormers blijven Turken en Marokkanen eveneens de grootste groepen vormen. Ruim zes op de tien naar Nederland migrerende Turken en Marokkanen arriveert hier in het kader van gezinsvorming. Ook uit Suriname komen naar verhouding veel gezinsvormers.

Kleinere aantallen immigranten komen voor een stage of als au pair, in verband met een studie of voor medische behandeling. Daarnaast komen, vooral uit de buurlanden, economisch niet-actieve migranten naar Nederland. Het gaat daarbij jaarlijks om ongeveer 1 à 2 duizend personen, in de meeste gevallen pensioenmigranten. Het aantal personen dat zich – meestal tijdelijk – voor studie in Nederland vestigt, bedroeg in 2002 ruim 9 duizend. Deze studenten komen uit diverse landen, zoals Duitsland, Polen, Rusland, de Verenigde Staten, China, Vietnam en Indonesië.

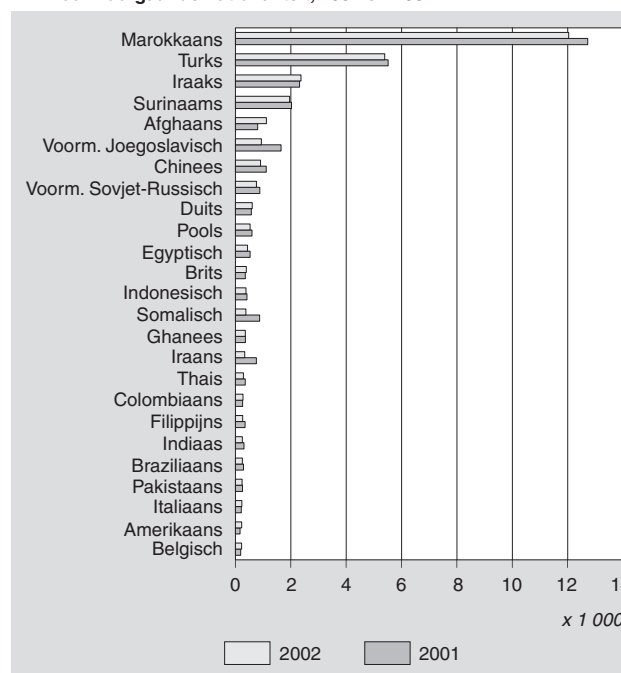
In 2002 verkregen 35,7 duizend niet-Nederlanders de Nederlandse nationaliteit, tegen 38,9 duizend in 2001. Hierbij vormden Marokkanen, met 12,0 duizend naturalisaties in 2002, veruit de grootste afzonderlijke groep, gevolgd door Turken (5,4 duizend) en Irakezen (2,4 duizend).

Ongeveer 85 procent van alle naturalisaties betrof personen met een niet-westerse nationaliteit. Personen met een westerse nationaliteit kiezen in het algemeen veel minder vaak voor naturalisatie. Van al degenen die op 1 januari 2002 de Belgische, Duitse of Britse nationaliteit bezaten, naturaliseerde in 2002 maar ongeveer één procent. Daarentegen naturaliseerde ruim 5 procent van de Turken, bijna 12 procent van de Marokkanen en 34 procent van de Irakezen.

Literatuur

Achterberg, P. en P. Kramers, 2001, Een gezonde start? RIVM rapport 271558003, maart 2001. RIVM, Bilthoven.

Alders M. en W. Jansen Heijtmajer, 2002, Turkse en Marokkaanse gezinnen steeds kleiner. Maandstatistiek van de Bevolking, november 2002, blz. 4–7. CBS, Voorburg/Heerlen.

15. Aantal personen dat de Nederlandse nationaliteit heeft verkregen, naar voorgaande nationaliteit, 2001 en 2002

Duin, C. van (2002), Hogere zuigelingensterfte in minder welvarende gebieden en onder niet-westerse allochtonen in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking, maart 2002, blz. 4–6. CBS, Voorburg/Heerlen.

Garssen, J., 2002, Ruimtelijke concentratie en spreiding. In: CBS, Allochtonen in Nederland 2002, blz. 23–31. CBS, Voorburg/Heerlen.

Garssen, J., V. Bos, A. Kunst en A. van der Meulen, 2003, Sterftekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen. Bevolkingstrends 51(3), blz. 12–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en K. Prins, 1999, A rapid increase in numbers. In: Garssen, J., J. de Beer, L. Hoeksma, K. Prins en R. Verhoef (red.), Vital events. Past, present and future of the Dutch population, blz. 101–120. Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en L. Steenhof, 2003, Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan. *Bevolkingstrends* 51(3), blz. 38–44. CBS, Voorburg/Heerlen.

Hoorn, W. van, 2001, Weg van moeders pappot. In: Garssen, J., J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, blz. 17–27. CBS/NGR, Voorburg/Den Haag.

Hoorn, W. van, M. van Huis, I. Keij en A. de Jong, 2001, Nog steeds liever samen. In: Garssen, J., J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, blz. 29–42. CBS/NGR, Voorburg/Den Haag.

Huis, M. van, en L. Steenhof, 2003, Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen. *Bevolkingstrends* 51(1), blz. 54–57. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2003, Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij. *Bevolkingstrends* (51)1, blz. 21–26. CBS, Voorburg/Heerlen.

Oers, J.A.M. van (red.), 2002, *Gezondheid op koers? Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2002*. RIVM/Bohn Stafleu Van Loghum, Bilthoven/Houten.

Sprangers A. en J. Garssen, 2003, Non-marital fertility in the European Economic Area. Demographic working paper, CBS (www.cbs.nl).

Demografie van gezinnen

Maarten Alders

Het gezin is in de loop der jaren van structuur veranderd. Steeds vaker bestaan gezinnen uit ongehuwde paren met kinderen. Het aantal ongehuwde paren met kinderen is sinds 1995 meer dan verdubbeld tot 214 duizend in 2003. Ook het aantal eenoudergezinnen nam toe, van 361 duizend in 1995 tot 425 duizend in 2003. Toch bestaat nog steeds driekwart van de gezinnen uit een gehuwd paar met een of meer thuiswonende kinderen. Ongeveer 42 procent van de gezinnen heeft twee thuiswonende kinderen, 40 procent heeft één thuiswonend kind. Er zijn steeds meer gezinnen met oudere ouders en jonge kinderen. In ruim 200 duizend gezinnen met minderjarige kinderen is de ouder vijftig jaar of ouder. Dit is ruim anderhalf keer zo veel als in 1995. Inwoning van de grootouders bij de eigen kinderen komt niet vaak voor. De gezinssituatie van allochtonen verschilt sterk van die van autochtonen. Ongeveer de helft van de Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse gezinnen zijn eenoudergezinnen.

Inleiding

Van oudsher bestaat het gezin uit twee (gehuwde) ouders met een of meer thuiswonende kinderen. In de loop der jaren heeft het begrip 'gezin' een iets andere betekenis gekregen. Steeds vaker krijgen stellen kinderen zonder eerst te trouwen. Daarnaast leidt echtscheiding, zeker in vergelijking met een aantal jaren geleden, steeds vaker tot eenoudergezinnen. Binnen deze eenoudergezinnen is de alleenstaande moeder of vader geheel of grotendeels verantwoordelijk voor de zorg van de kinderen. Een andere recente ontwikkeling is dat paren op steeds hogere leeftijd tot gezinsuitbreiding overgaan. De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen voor het eerst moeder worden is tegenwoordig ruim 29 jaar, vier jaar hoger dan een kwart eeuw geleden. Het gevolg is dat ouders van gezinnen met jonge, afhankelijke kinderen gemiddeld ouder zijn. Niet alleen gezinnen zijn van structuur veranderd: meer algemeen geldt dit voor alle typen huishoudens. De wellicht belangrijkste ontwikkeling van de afgelopen decennia is dat mensen steeds vaker, al dan niet tijdelijk, alleenwonen. Dit is een van de oorzaken dat het aantal huishoudens de afgelopen jaren relatief sterker is gegroeid dan het aantal inwoners van Nederland. Het totale aantal inwoners is sinds 1995 met ruim 4 procent toegenomen tot 16,2 miljoen op 1 januari 2003. Het aantal huishoudens is in diezelfde periode met 8 procent gestegen tot 7,0 miljoen. Steeds vaker bestaan huishoudens uit slechts één persoon, en steeds minder vaak uit gezinnen met kinderen. Hoewel het aantal gezinnen met kinderen nog wel licht toeneemt, neemt hun aandeel in het totaal van de huishoudens af. Tegenwoordig vormen de 2,5 miljoen gezinnen met kinderen iets meer dan 36 procent van alle huishoudens, 2 procentpunten minder dan in 1995. Onder een gezin wordt in dit artikel steeds verstaan een al dan niet gehuwd paar met thuiswonende kinderen of een alleenstaande ouder met thuiswonende kinderen. Specifieke aandacht wordt besteed aan inwoning van de grootouders. De cijfers in dit artikel die betrekking hebben op 1 januari 2003 hebben een voorlopig karakter.

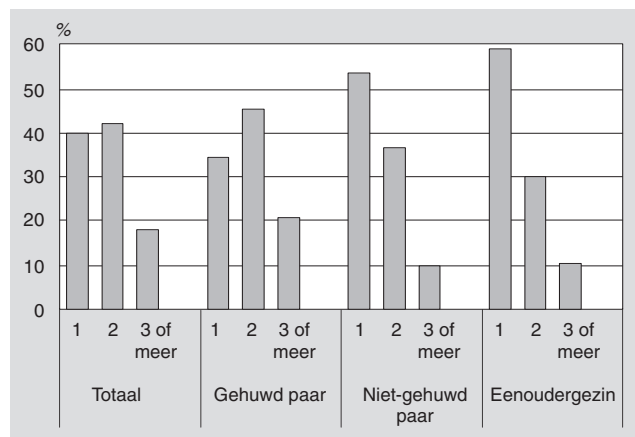
Gezinnen naar kindertal

Gezinnen met twee thuiswonende kinderen komen het meest voor, hoewel het verschil met éénkindgezinnen maar klein is. Van alle gezinnen met kinderen had op 1 januari 2003 42 procent twee thuiswonende kinderen en 40 procent één thuiswonend kind (grafiek 1). 'Grote' gezinnen met drie of meer kinderen vormen met

nog geen 20 procent een minderheid. Sinds 1995 is het aandeel grote gezinnen nauwelijks veranderd. Dit is wel eens anders geweest: in 1971 telde nog een derde van de gezinnen drie of meer kinderen. Het aantal grote gezinnen nam echter snel af toen eind jaren zestig en begin jaren zeventig het aantal kinderen dat geboren werd, en vooral het aantal derde en vierde kinderen, in korte tijd sterk daalde.

Het hier geschetste beeld is slechts een momentopname van de levensloop van gezinnen. Het is niet gezegd dat 40 procent van alle paren maar één kind heeft of uiteindelijk maar één kind krijgt. Een deel van de paren heeft immers al een of meer kinderen het ouderlijk huis zien verlaten. Anderzijds zullen vooral jonge paren nog te maken krijgen met gezinsuitbreiding. Uit het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS blijkt dat de meeste paren een voorkeur hebben voor twee kinderen (Keij en De Graaf, 2001). In de meest recente bevolkingsprognose van het CBS wordt verondersteld dat van jonge generaties vrouwen 15 procent één kind zal krijgen en 45 procent twee kinderen.

1. Gezinnen naar type en thuiswonend kindertal, 1 januari 2003*

De meeste gezinnen – driekwart van het totaal – bestaan uit gehuwde stellen met een of meer thuiswonende kinderen. Steeds vaker echter worden kinderen geboren van wie de ouders niet getrouwd zijn. Hierdoor is het aantal gehuwde paren met kinderen gedaald van 2,0 miljoen in 1995 tot iets minder dan 1,9 miljoen in 2003, terwijl Nederland op dit moment 214 duizend niet-gehuwde paren met thuiswonende kinderen telt. Het laatstgenoemde cijfer is meer dan verdubbeld sinds 1995.

Steeds meer kinderen hebben dus ongehuwde ouders. Toch blijft deze groep kinderen relatief klein. Van de 4,6 miljoen thuiswonende kinderen hebben ongeveer 350 duizend kinderen niet-gehuwd samenwonende ouders. Opgemerkt moet worden dat veel ongehuwde paren na de geboorte van hun (eerste) kind alsnog trouwen. De kinderen hebben vanaf dat moment dus gehuwde ouders.

Steeds meer eenoudergezinnen

De afgelopen jaren is het aantal alleenstaande ouders sterk toegenomen, van 361 duizend in 1995 tot 425 duizend in 2003. Momenteel is een op de zes gezinnen een eenoudergezin. In 1995 was dit nog een op de zeven.

Ongeveer zes op de tien eenoudergezinnen hebben één thuiswonend kind (grafiek 1). Kinderrijke eenoudergezinnen komen niet

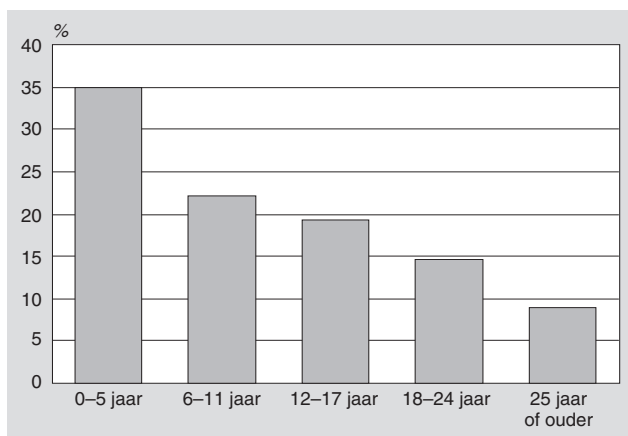
vaak voor: slechts een op de tien heeft drie of meer kinderen. Het grote aandeel eenoudergezinnen met maar één kind komt mede doordat relatief veel ouders scheiden voordat ze aan een tweede kind toekomen. Ongeveer de helft van de eenoudergezinnen is ontstaan door echtscheiding. In 2002 hebben 33 duizend echtscheidingen plaatsgevonden. In bijna 60 procent van de gevallen waren daarbij minderjarige kinderen betrokken. Meestal blijven deze kinderen na echtscheiding bij de moeder wonen. Als gevolg daarvan is in 84 procent van de eenoudergezinnen de ouder een vrouw. Dit percentage is de laatste jaren nauwelijks veranderd. Eenoudergezinnen ontstaan uiteraard niet alleen door echtscheiding. Ongeveer een kwart van de alleenstaande moeders is nooit gehuwd geweest. Voor een deel zijn dit vrouwen die kinderen hebben gekregen in een ongehuwde samenwoning, die vervolgens is ontbonden. Anderzijds betreft het moeders die als alleenstaande – vaak op jonge leeftijd – een kind hebben gekregen. Opvallend is dat in een op de tien gevallen de vader of moeder in het eenoudergezin gehuwd is maar niet met een vaste partner samenwoont. Dit kan zijn omdat een eventuele echtscheidingsprocedure nog niet is afgerond of omdat de ouders om uiteenlopende redenen niet daadwerkelijk tot een officiële scheiding zijn overgegaan.

Veel alleenstaande vaders en moeders gaan na verloop van tijd weer samenwonen met een nieuwe partner. Hoewel thuiswonende kinderen de kans op het vinden van een nieuwe partner iets verkleinen, woont ongeveer de helft van de gescheiden ouders met kinderen binnen vijf jaar na de echtscheiding weer samen met een nieuwe partner (Van Huis en Visser, 2001).

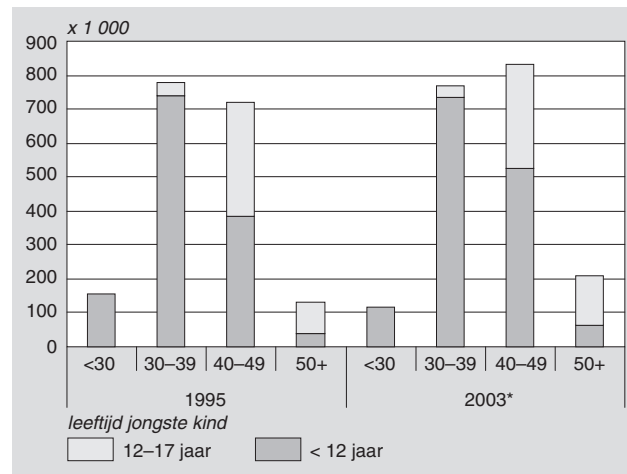
Ouders steeds ouder

Een aanzienlijk deel van de 2,5 miljoen gezinnen met kinderen bestaat uit gezinnen met jonge kinderen. In ruim een derde van de gezinnen is het jongste kind jonger dan 6 jaar (*grafiek 2*). In iets meer dan een vijfde van de gezinnen is het jongste kind 6 tot en met 11 jaar oud, en in iets minder dan een vijfde van de gezinnen is het jongste kind 12 tot en met 17 jaar. Dit betekent dat in ruim driekwart van de gezinnen, ofwel 1,9 miljoen gezinnen, minderjarige kinderen aanwezig zijn. In ruim 200 duizend van deze gezinnen is de referentieouder (zie Technische toelichting en verklaring van termen) vijftig jaar of ouder (*grafiek 3*). Dit is ruim anderhalf keer zo veel als in 1995. Vooral het aantal oudere gezinnen met kinderen onder de 12 jaar nam naar verhouding sterk toe, van 38 duizend in 1995 tot 63 duizend in 2003. Ook het aantal gezinnen waarvan de referentieouder 40–49 jaar oud is, is toegenomen. Het aantal gezinnen met oudere ouders en jonge kinderen blijkt dus toe te nemen. Het aantal gezinnen met jonge ouders neemt daarentegen af. Tussen 1995 en 2003 daalde het aantal gezinnen waarin de referentieouder jonger is dan dertig jaar met 40 duizend tot 116 duizend.

2. Gezinnen naar leeftijd jongste thuiswonende kind, 1 januari 2003*

3. Gezinnen met jongste kind jonger dan 18 jaar naar leeftijd referentiepersoon, 1 januari 1995 en 2003*

Inwonende grootouders

Een van de aspecten die een rol spelen bij de zorg voor ouderen is in hoeverre grootouders bij hun eigen kinderen inwonen. Deze paragraaf geeft een benadering van de omvang van dit verschijnsel aan de hand van een schatting van het aantal driegeratiehuishoudens. Precieze informatie hierover is niet te geven op basis van de huishoudensstatistiek. Zo is voor een echtpaar met thuiswonende kinderen wel bekend of een andere persoon deel uitmaakt van hetzelfde huishouden. Het is echter niet eenvoudig vast te stellen of er sprake is van een familierelatie tussen de ouder(s) in het gezin en de 'overige', inwonende persoon. Toch kan op basis van het leeftijdsverschil van de ouder(s) en de inwonende persoon wel worden geschat hoe vaak die inwonende persoon een grootouder is.

Op 1 januari 2002 woonden in Nederland ruim 250 duizend personen die in de huishoudensstatistiek worden aangeduid als 'overige' personen in een huishouden. Het betreft personen die geen partnerrelatie hebben met de referentiepersoon, en ook geen kind zijn van de referentiepersoon of van diens eventuele partner. Iets minder dan de helft van deze personen vormde een zogenaamd 'overig' huishouden. Dit zijn huishoudens bestaande uit meerdere personen, zoals samenwonende zussen of vrienden. Deze huishoudens kunnen buiten beschouwing worden gelaten omdat zich hieronder geen driegeratiehuishoudens bevinden. Daarnaast wonen ruim 140 duizend personen in bij een (echt)paar, met of zonder kinderen, of bij een alleenstaande ouder met een of meer kinderen. Deze inwonende personen zijn verdeeld over iets meer dan 100 duizend paren en alleenstaande ouders met thuiswonende kinderen.

Hoewel het niet in alle gevallen mogelijk is de familierelatie tussen het paar of de alleenstaande ouder en de 'inwoner' te achterhalen, kan door het leeftijdsverschil te bepalen wel een indicatie worden gegeven of het een ouder-grootouderrelatie betreft. In totaal zijn er ruim 32 duizend gezinnen in Nederland met een inwonend persoon die ten minste 15 jaar ouder is dan de referentieouder van het gezin (*staat*). Als er meer dan één inwonende persoon is, dan is voor het bepalen van de leeftijd en de burgerlijke staat van de inwonende persoon diegene geselecteerd die volgens de huishoudensstatistiek als eerste voorkomt op dat adres. Het aantal gezinnen met een inwonende persoon die minimaal 15 jaar ouder is dan de referentieouder kan als benadering dienen van het aantal gezinnen met inwonende grootouders.

In twee derde van deze gezinnen is één inwonend persoon aanwezig. In bijna 14 duizend gezinnen gaat het om een verweduwd persoon en in 4 duizend gezinnen om een gescheiden persoon. Opvallend is wellicht dat er 1,5 duizend gezinnen zijn met één, gehuwde, inwonende persoon. Te denken valt aan de situatie waarbij een van de grootouders is opgenomen in een verpleeg- of

Staat
Gezinnen met inwonende personen¹⁾ naar burgerlijke staat van de inwonende persoon, 1 januari 2002

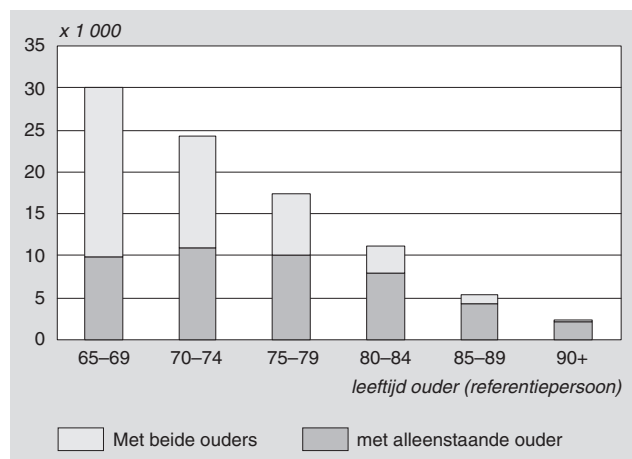
	Totaal	Leeftijd referentiepersoon in gezin			
		Jonger dan 30	30–39 jaar	40–49 jaar	50 jaar of ouder
Totaal aantal gezinnen met inwonende personen	32 228	3 587	12 516	10 842	5 283
Als % van totaal aantal gezinnen	1,3	3,0	1,6	1,2	0,8
Eén inwonende persoon w.v.	20 785	1 976	6 383	7 679	4 747
Gehuwd	1 529	267	692	428	142
Nooit gehuwd	1 403	266	484	414	239
Gescheiden	4 047	1 009	1 912	890	236
Verweduwd	13 806	434	3 295	5 947	4 130
Twee inwonende personen w.v.	10 505	1 220	5 692	3 069	524
Gehuwd	10 053	1 137	5 526	2 927	463
Drie of meer inwonende personen	938	391	441	94	12

¹⁾ Inwonende persoon is ten minste 15 jaar ouder dan de referentiepersoon van het gezin.

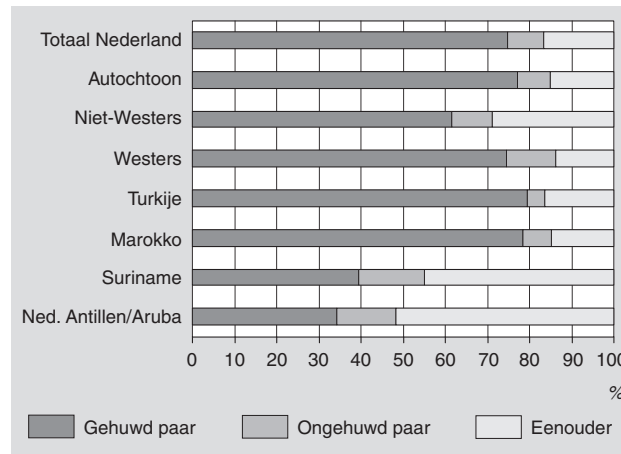
verzorgingshuis en de andere grootouder is ingetrokken bij een van de kinderen. In ruim 10 duizend gezinnen zijn twee inwonende personen aanwezig. In vrijwel alle gevallen zijn deze inwonende personen gehuwd. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het oudere echtpaar betreft die inwonen bij het gezin van een van de kinderen.

Inwoning komt naar verhouding vaker voor bij jongere gezinnen dan bij oudere gezinnen. In totaal is in 3,5 duizend gezinnen waarvan de referentiepersoon jonger is dan 30 jaar, sprake van inwoning van een of meerdere personen (staat). Dit is 3 procent van alle gezinnen met een referentiepersoon van deze leeftijd. Bij gezinnen met een referentiepersoon tussen de 30 en 40 jaar woont in 1,6 procent van de gevallen iemand in. Is de referentiepersoon een 50-plusser, dan is het percentage met 0,8 nog maar de helft daarvan.

Naast de zogenaamde driegeratiegezinnen zijn er oudere gezinnen die bestaan uit volwassenen (zonder thuiswonende kinderen) en hun ouder(s). Verwacht kan worden dat naarmate de leden van dergelijke gezinnen ouder zijn, vaker sprake is van verzorging van de ouder door het volwassen kind dan van een omgekeerde zorgrelatie. Volgens de huishoudensstatistiek zijn er op 1 januari 2003 bijna 25 duizend gezinnen met volwassen kinderen van 25 jaar of ouder waarvan de referentieouder 70–74 jaar is (grafiek 4). Hoe hoger de leeftijd van de referentieouder, hoe vaker sprake is van eenoudergezinnen. In de 11 duizend gezinnen waarvan de referentieouder tussen de 80 en 85 jaar is, gaat het in bijna driekwart van de gevallen om een alleenstaande ouder die samenwoont met zijn of haar volwassen kind(eren). Strikt genomen gaat het hier om oudere eenoudergezinnen.

4. Gezinnen met volwassen kinderen (25 jaar of ouder) naar aanwezigheid en leeftijd van de ouder(s), 1 januari 2003*

Allochtone gezinnen: grote diversiteit

De gezinssituatie verschilt sterk tussen allochtonen en autochtonen. Van de niet-westerse gezinnen bestaan ruim zes op de tien uit een gehuwd paar met thuiswonende kinderen (grafiek 5). Tot gehuwde en niet-gehuwde allochtone paren zijn alle paren gerekend van wie ten minste één van beide partners allochtoon is. Als beide partners allochtoon zijn, is de man bepalend voor de herkomst van het paar. Bijna drie op de tien gezinnen zijn eenoudergezinnen. Het aandeel eenoudergezinnen is onder niet-westerse allochtonen bijna twee keer zo groot als onder autochtone gezinnen.

5. Gezinnen naar type en herkomstgroepering¹⁾, 1 januari 2003*

¹⁾ Bij gehuwde en niet-gehuwde allochtone paren zijn alle paren geteld van wie ten minste één van beide partners allochtoon is. Als beide partners allochtoon zijn is de man bepalend voor de herkomst van het paar.

De verschillen tussen de diverse groepen allochtonen zijn groter dan die tussen de autochtone en de niet-westerse allochtone bevolking. Bij de vergelijking van de gezinssituatie van de grootste groepen niet-westerse allochtonen – Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen – springt de grote diversiteit in het oog. Meer dan de helft van de Antilliaanse/Arubaanse gezinnen bestaat uit eenoudergezinnen (grafiek 5). Bij de Surinaamse gezinnen gaat het om iets minder dan de helft van de gezinnen. In vrijwel alle gevallen gaat het om alleenstaande moeders. Dit beeld past in de cultuur van het herkomstland, waar de moeder de zorg draagt voor de kinderen en de vader zich relatief vaak afzijdig houdt van het gezin. Ook het ongehuwd samenwonen in combinatie met het hebben van kinderen komt bij deze groepen allochtonen relatief vaak voor.

Dit vormt een scherp contrast met de Marokkaanse en vooral de Turkse bevolking. Daar komt het maar weinig voor dat paren met kinderen niet gehuwd zijn. Overigens is ook het aandeel ongehuwde autochtone paren met kinderen relatief laag. Wel moet worden bedacht dat autochtone paren gemiddeld ouder zijn dan Turkse en Marokkaanse paren en in veel gevallen inmiddels hun ongehuwd samenzijn hebben omgezet in een huwelijksrelatie. Vier op de vijf Turkse en Marokkaanse gezinnen zijn gehuwde paren met kinderen. Vooral Turken trouwen op relatief jonge leeftijd en krijgen vaak snel na het huwelijk kinderen. Ruim de helft van 20–34-jarige Turken maakt deel uit van een gehuwd paar en heeft een of meer thuiswonende kinderen. Voor autochtonen van deze leeftijd is dit aandeel nog geen kwart.

Het aandeel Turkse en Marokkaanse eenoudergezinnen, een op zeven, is vergelijkbaar met dat van autochtone eenoudergezinnen. Opvallend is dat Turkse en Marokkaanse alleenstaande ouders in veel gevallen wel gehuwd zijn.

Literatuur

Huis, L.T. van, en H. Visser, 2001, Weer samenwonen na scheiding of vereduwing. Maandstatistiek van de Bevolking, februari 2001, blz. 17–22. CBS, Voorburg/Heerlen.

Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000

Mila van Huis en Liesbeth Steenhof

Voor huwelijken van autochtone partners is de echtscheidingskans de afgelopen jaren licht gestegen. Voor huwelijken van niet-westers allochtone partners was sprake van een daling, vooral bij huwelijken die halverwege de jaren negentig zijn gesloten. In de tweede helft van de jaren negentig is de echtscheidingskans voor huwelijken van niet-westers allochtone partners licht gestegen.

Inleiding

Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de bevolking van Nederland is in de afgelopen decennia sterk toegenomen. Uit eerder onderzoek (Van Huis en Steenhof, 2003a en 2003b) is gebleken dat deze allochtonen aanzienlijk hogere echtscheidingskansen hebben dan autochtonen. Dit artikel betreft een vervolg op dit onderzoek, dat ingaat op de ontwikkeling van de echtscheidingskansen van verschillende huwelijkscohorten. Hierbij zijn de huwelijkscohorten van 1991 tot en met 2000 in kaart gebracht. Tevens is onderscheid gemaakt tussen gemengde en homogene huwelijken van autochtonen en niet-westerse allochtonen (eerste en tweede generatie).

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de longitudinale methode voor de berekening van echtscheidingskansen (Van Huis en Steenhof, 2003a). Het aantal gesloten huwelijken is gebaseerd op de structuurtelling 2002. Deze aantallen wijken iets af van de aantallen uit de huwelijksstatistiek, maar het patroon is vergelijkbaar. De oorzaak van dit verschil wordt uitgelegd in Van Huis en Steenhof, 2003a. Aangezien met deze methode de huwelijkscohorten vanaf 1991 zijn onderzocht, is het aantal cohorten en de duur van de huwelijken beperkt. In dit artikel worden de echtscheidingskansen over een periode van maximaal negen jaar beschreven van degenen die in de periode 1991–2000 in het huwelijk zijn getreden.

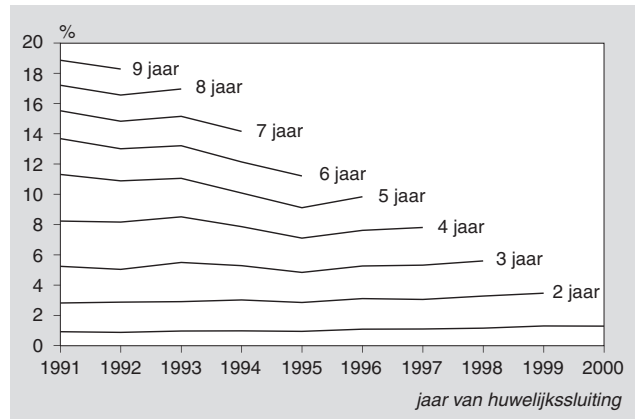
Echtscheidingen

Voor de huwelijkscohorten 1991 tot en met 2000 zijn in *grafiek 1* de echtscheidingspercentages per huwelijksjaar weergegeven. Deze percentages blijken niet veel te verschillen tussen de huwelijkscohorten. Wel is sprake van een lichte daling van de echtscheidingskansen vanaf het moment dat de paren van cohort 1995 vier jaar zijn getrouwd. Een voorbeeld is het echtscheidingspercentage voor paren die vier jaar zijn getrouwd: dit daalt van circa 8 procent voor cohort 1991 naar circa 7 procent voor cohort 1995. Voor latere cohorten neemt het echtscheidingspercentage weer toe tot ongeveer 8.

Als de huwelijkscohorten worden onderscheiden naar autochtone huwelijken (beide partners autochtoon), huwelijken tussen twee niet-westerse allochtonen en gemengde huwelijken (een partner autochtoon en een partner niet-westerse allochtoon), zijn de trends in de ontwikkeling van de echtscheidingspercentages naar huwelijkscohort veel duidelijker. In *grafiek 2*, met echtscheidingspercentages voor autochtone huwelijken, is een lichte stijging te zien. Voor de echtscheidingspercentages na vier jaar huwelijk geldt bijvoorbeeld een stijging van 5 procent voor cohort 1991 naar 7 procent voor cohort 1997.

Voor de andere huwelijken is een ander patroon in de echtscheidingspercentages te zien. Voor hen geldt dat degenen die in 1995 zijn getrouwd duidelijk minder vaak gaan scheiden dan degene

1. Echtscheidingspercentage naar huwelijksduur en jaar van huwelijksluiting, alle huwelijken

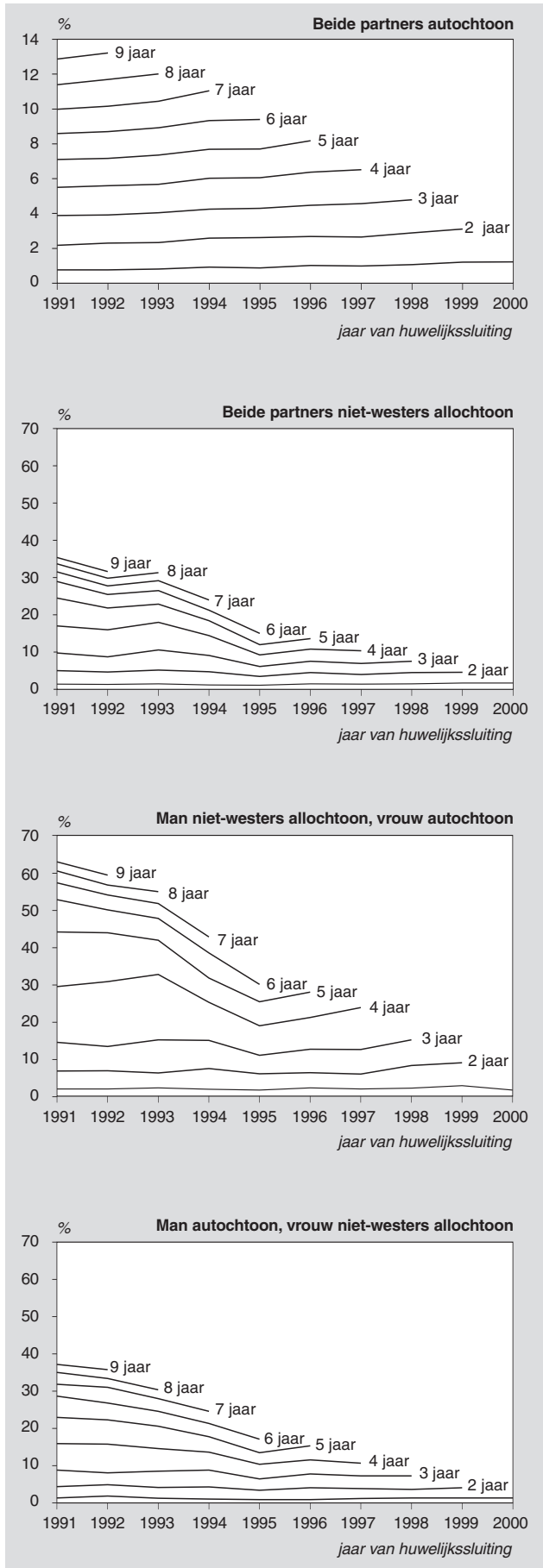
die in andere jaren getrouwd zijn. Deze daling begint al na een aantal jaren huwelijk bij paren die in 1994 zijn getrouwd. Deze daling zou mede kunnen samenhangen met de invoering van de herziene Vreemdelingenwet in 1994 (Hooghiemstra, 2003) en de invoering van de Wet op het voorkomen van schijnhuwelijken, eind 1994 (Van Huis en Steenhof, 2003a). Met de invoering van deze wetten is het aangaan van een schijnhuwelijk en het laten overkomen van een partner uit het buitenland bemoeilijkt. Het effect van deze wetgeving is terug te zien in een daling van het echtscheidingspercentage van niet-westerse allochtonen die rond 1995 zijn getrouwd. Dit blijkt tevens uit een daling van het aantal huwelijksluitingen van niet-westerse allochtonen rond 1995. In de volgende paragraaf wordt hierop verder ingegaan. Blijkbaar zijn er als gevolg van de wetgeving in die tijd minder huwelijken gesloten en zijn de in die periode gesloten huwelijken tevens stabiel. Dat de echtscheidingspercentages van deze huwelijken voor jongere cohorten weer oplopen, zou kunnen duiden op een tijdelijk effect van de wet. Ondanks de daling van de echtscheidingspercentages van niet-westerse allochtonen voor cohort 1995 zijn de echtscheidingspercentages nog steeds beduidend hoger dan die van autochtonen.

Het effect is het meest zichtbaar bij huwelijken tussen niet-westerse mannen en autochtone vrouwen. Bij hen daalt het echtscheidingspercentage na bijvoorbeeld vier jaar huwelijk van ruim 30 voor huwelijken die aan het begin van de jaren negentig zijn afgesloten naar ongeveer 20 voor cohort 1995 (*grafiek 2*). Voor paren die in 1997 in het huwelijk zijn getreden, is dit percentage alweer gestegen naar 25. Ook huwelijken tussen twee niet-westerse allochtonen en huwelijken tussen een niet-westerse vrouw en een autochtone man laten een daling zien van het echtscheidingspercentage voor cohort 1994 en cohort 1995. Deze daling is echter minder sterk dan die bij huwelijken tussen niet-westerse mannen en autochtone vrouwen.

Huwelijksluitingen

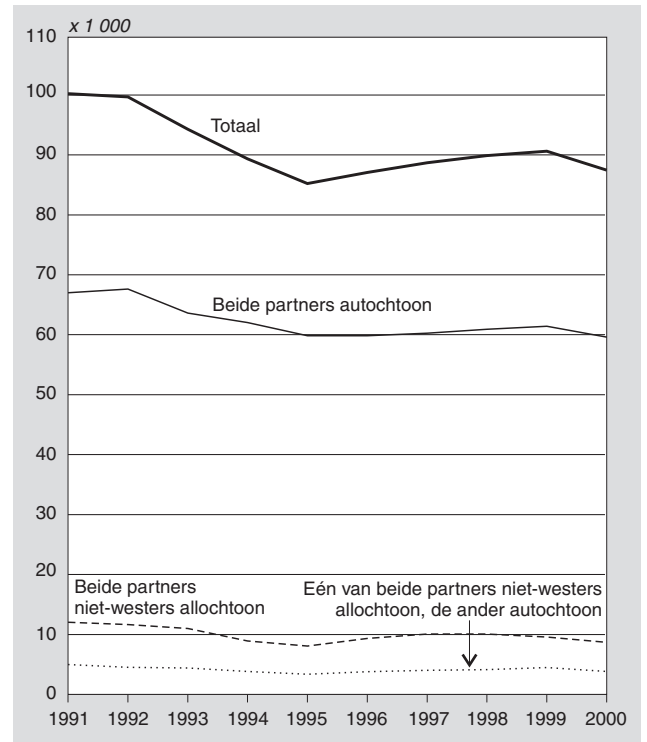
In de vorige paragraaf werd al melding gemaakt van het feit dat bij huwelijken die in 1995 zijn afgesloten zowel sprake is van een daling van de echtscheidingskansen als van een daling van het aantal huwelijksluitingen van niet-westerse allochtonen (al dan niet

2. Echtscheidingspercentage naar huwelijksduur en jaar van huwelijksluiting

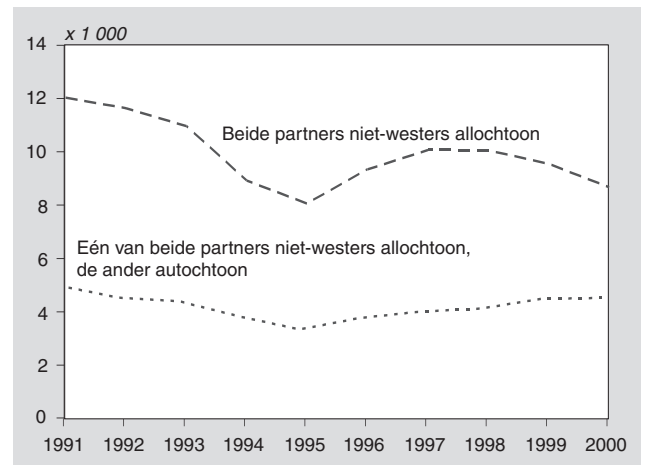
gemengd). In *grafiek 3* is het aantal gesloten huwelijken naar herkomstgroepering van de partners per jaar weergegeven, gebaseerd op de structuurtelling 2002. Sinds 1991 is het totaal aantal huwelijksluitingen gedaald van 100 duizend naar 87 duizend in 2000. Deze daling is echter niet gelijkmatig verlopen: het aantal huwelijken daalde in de periode 1991–1995 van 100 duizend naar 85 duizend om vervolgens, in de tweede helft van de jaren negentig, weer iets te stijgen. De huwelijksluitingen tussen twee autochtonen laten eveneens een daling zien in de eerste helft van de jaren negentig, van 67 duizend in 1991 naar 60 duizend in 1995. Vervolgens bleef het aantal huwelijksluitingen tussen autochtonen stabiel op dit niveau.

3. Aantal huwelijken naar herkomstgroepering partners, 1991–2000

Het aantal gesloten huwelijken tussen twee niet-westerse allochtonen vertoont een afname in 1995 (*grafiek 4*). Deze afname is waarschijnlijk een effect van de invoering van de bovengenoemde wetten, die het huwen met een buitenlandse partner bemoeilijken. Het aantal gemengde huwelijksluitingen is tussen 1991 en 1995 relatief sterk gedaald, van 5,0 naar 3,3 duizend. Vervolgens is dit aantal weer met ongeveer 1,0 duizend toegenomen.

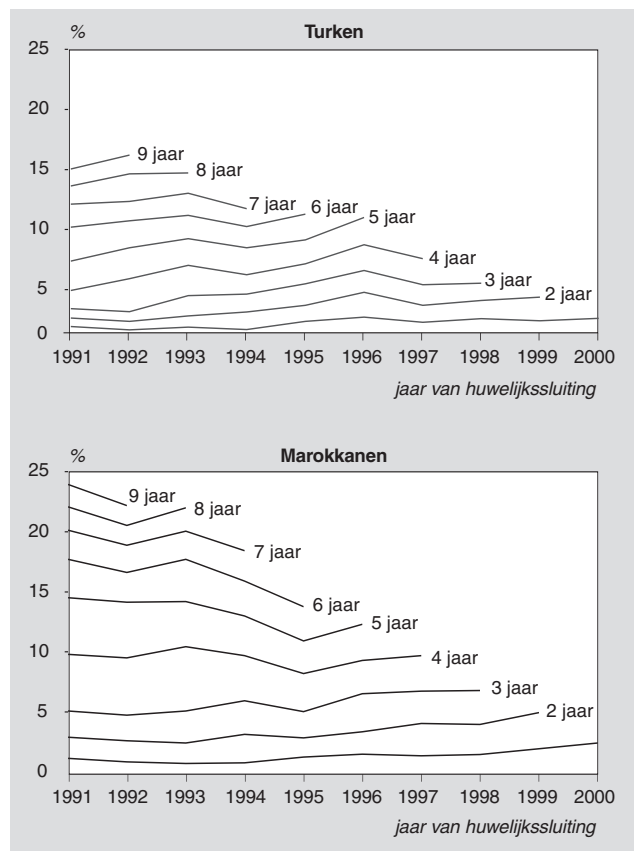
4. Aantal niet-westerse huwelijken, 1991–2000

Echtscheidingen onder Turken en Marokkanen

Omdat niet-westerse allochtonen een zeer heterogene groep vormen, wordt in deze paragraaf nader ingegaan op de echtscheidingskansen van twee specifieke herkomstgroepen, de Turken en de Marokkanen. Van de huwelijken tussen twee niet-westerse allochtonen vormen de huwelijken tussen twee Turken en die tussen twee Marokkanen veruit de grootste groepen. In *grafiek 5* zijn de echtscheidingspercentages van deze groepen weergegeven. De echtscheidingskansen van de Turkse en Marokkaanse huwelijken zijn vrij constant over de jaren heen. De echtscheidingspercentages na vier jaar huwelijk schommelen bij Marokkanen rond de 10 procent. Onder Turken is sprake van een licht stijgende lijn, die uiteindelijk iets boven de 5 procent uitkomt. Hier is dus geen duidelijke afname te zien van de echtscheidingspercentages voor cohort 1995, zoals bij het totaal van de niet-westerse huwelijken het geval is (*grafiek 2*).

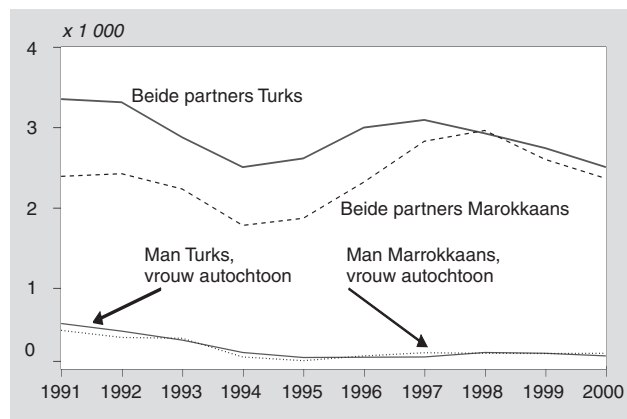
5. Echtscheidingspercentage naar huwelijksduur en jaar van huwelijkssluiting

De echtscheidingspercentages van gemengde huwelijken tussen Turkse of Marokkaanse mannen en autochtone vrouwen vertonen hetzelfde patroon als die van huwelijken tussen niet-westerse mannen en autochtone vrouwen (*grafiek 2*). Ook bij deze huwelijken is het effect van de wetgeving zichtbaar als een daling van de echtscheidingspercentages voor cohort 1995. Dit effect is tevens

terug te zien in het aantal huwelijken van Turken en Marokkanen die in hetzelfde jaar zijn getrouwd. Zowel voor de gemengde huwelijken als voor de homogene huwelijken van Turken en Marokkanen is sprake van een daling van het aantal huwelijken voor cohort 1995 (*grafiek 6*).

6. Aantal huwelijken van Turken en Marokkanen, 1991–2000

Conclusie

Voor autochtonen is de echtscheidingskans de afgelopen jaren licht gestegen. Voor de meeste andere huwelijken is het patroon minder duidelijk. Opvallend zijn de ontwikkelingen voor cohort 1995 voor gemengde huwelijken en voor huwelijken tussen twee niet-westerse allochtonen. Niet alleen zijn er in 1995 minder huwelijken gesloten dan in de overige jaren, maar ook is de kans om te scheiden voor dit cohort kleiner. Dit hangt waarschijnlijk samen met de invoering van de Wet op het voorkomen van schijnhuwelijken en de herziening van de Vreemdelingenwet in 1994. Hierdoor is het laten overkomen van een buitenlandse partner en het aangaan van een huwelijk bemoeilijkt. Mogelijk als gevolg van deze wetten zijn in 1995 veel minder huwelijken gesloten. Tevens zijn de huwelijken die in dat jaar zijn gesloten naar verhouding stabiel. Dit komt tot uiting in een lager echtscheidingspercentage voor cohort 1995. Na 1995 is de echtscheidingskans, evenals het aantal gesloten huwelijken, weer toegenomen. Dit zou kunnen betekenen dat het effect van de invoering van deze wetten slechts van tijdelijke aard is geweest.

Literatuur

Hooghiemstra, E., 2003. Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Huis, M. van, en L. Steenhof, 2003a. Echtscheidingskansen van allochtonen: berekeningsmethode. *Bevolkingstrends* 51(1), blz. 49–53. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huis, M. van, en L. Steenhof, 2003b. Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen. *Bevolkingstrends* 51(1), blz. 54–57. CBS, Voorburg/Heerlen.

Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002

Ron Tas en Andries de Jong

Er bestaan duidelijke regionale verschillen in de omvang en samenstelling van de immigratie. In Noord-Nederland is de laatste 15 jaar het aantal immigranten vrijwel voortdurend gestegen, terwijl West-Nederland een golfbeweging laat zien met toppen rond 1990 en 2000. Noord- en Zuid-Holland trekken relatief de meeste immigranten. De afgelopen jaren hebben deze provincies bij de immigranten echter een deel van hun populariteit als vestigingsprovincie verloren, ten faveure van de drie noordelijke provincies. De vier grote steden krijgen meer immigranten te verwerken dan men op basis van hun inwonertal zou verwachten.

1. Inleiding

In de afgelopen 15 jaar hebben 1,7 miljoen migranten zich permanent of tijdelijk in Nederland gevestigd. Hierbij was sprake van sterke jaarlijkse schommelingen: zowel in het begin van de jaren negentig als rond de eeuwwisseling vertoonde het aantal immigranten een stijging. In het kader van opvang en integratie (woningen, voorzieningen en werkgelegenheid) zijn niet alleen de aantallen immigranten van belang, maar ook achtergronden (zoals geboorteland en migratiemotief) en regionale vestigingspatronen. Zo kan in geval van een overspannen regionale woningmarkt of arbeidsmarkt een instroom van veel immigranten een extra beleidsinspanning noodzakelijk maken. In dit artikel wordt ingegaan op regionale vestigingspatronen van immigranten uitgesplitst naar het werelddeel waarin ze zijn geboren. Hierbij zijn mensen die in Nederland zijn geboren, en dus remigreren, als aparte groep behandeld.

2. Immigratie naar werelddeel en migratiemotief

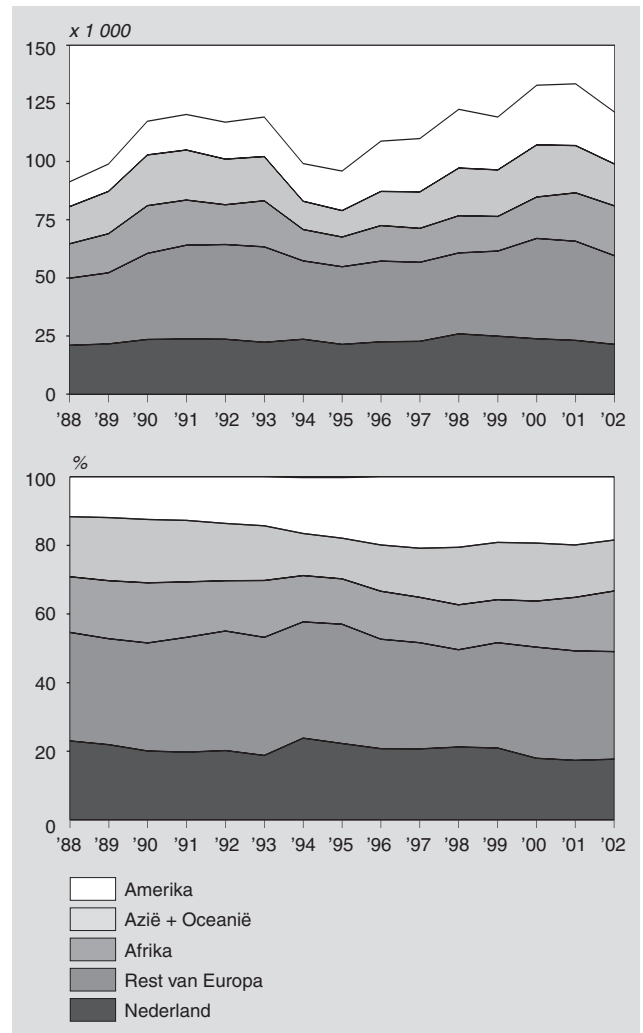
In deze paragraaf wordt het landelijke beeld voor de periode 1988–2002 geschetst. Aan de hand hiervan kan in het vervolg van dit artikel worden beoordeeld in hoeverre het regionale patroon afwijkt van het landelijke patroon.

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig steeg de immigratie onder meer door een toename van het aantal asielzoekers. Het beleid probeerde deze stroom te beperken door aanpassing van de opvangprocedure. Tevens werden de regels voor gezinshereniging en gezinsvorming aangepast, en ook de regels voor inschrijving in de gemeentelijke basisadministratie. Dit leidde tot een daling van de immigratie van allochtonen in 1994 en 1995.

Rond de eeuwwisseling veroorzaakte een bloeiende economie krapte op de arbeidsmarkt, waardoor Nederland een sterke aantrekkingskracht op migranten uitoefende. De immigratie nam toe en bereikte rond de eeuwwisseling een tweede hoogtepunt. In 2001 werd met 133 duizend immigranten het grootste aantal gemeten. In 2002 daalde het aantal immigranten met 12 duizend naar 121 duizend. In 1988, aan het begin van de beschouwde periode, lag het aantal immigranten met 91 duizend beduidend lager (grafiek 1).

De remigratie van Nederlanders is door de jaren heen vrij stabiel geweest op een niveau van rond de 22 duizend (grafiek 1). Voor de immigranten uit Europa (exclusief Nederland) daarentegen is er sprake geweest van een fluctuerende toestroom met hoogtepunten in begin jaren negentig en rond de eeuwwisseling. Belangrijke landen binnen Europa zijn Turkije, Duitsland, de voormalige Sovjet-Unie en het Verenigd Koninkrijk met elk een aandeel van rond de 15 procent in de totale immigratiestroom in 2002.

1. Immigratie naar geboorteland

Arbeid is een belangrijk migratiemotief voor mensen die in Europa zijn geboren: namelijk voor rond één op de drie immigranten in 2002 (staat 1). Dit is een gemiddelde voor alle geboortelanden in dit werelddeel en geldt dus niet voor elk geboorteland. Zo wijken Turkije en voormalig Joegoslavië duidelijk af. Bij Turkije is het migratiemotief voor 80 procent van de immigranten gezinshereniging/-vorming en bij voormalig Joegoslavië voor bijna de helft van de immigranten asiel. Aangezien Nederland zich in het begin van de jaren negentig en rond de eeuwwisseling in een economisch rooskleurige periode bevond, lijkt het waarschijnlijk dat het hoge aantal immigranten uit Europa in deze twee perioden (mede) door (extra) arbeidsmigratie is veroorzaakt.

Ook voor immigranten die in Afrika zijn geboren is eenzelfde patroon met twee pieken in de immigratie zichtbaar. Marokkanen maken een belangrijk deel uit van de migranten uit Afrika: tussen de 25 en 35 procent in de afgelopen tien jaar. Sinds 1995 groeit het aandeel van Zuid-Afrika sterk, namelijk van vrijwel nul naar rond 15 procent in 2002. Ook Siërra Leone wordt steeds belangrijker, met een aandeel van ongeveer 10 procent in 2002. Als verklaring voor de twee hoogtepunten in de immigratie lijkt arbeids-

migratie minder waarschijnlijk: voor slechts 6 procent van de immigranten is dit het migratiemotief. Veruit het belangrijkste migratiemotief is asiel: dit betreft de helft van de migranten uit Afrika in 2002. Ook hier geldt dat dit een gemiddelde is en niet voor afzonderlijke geboortelands hoeft te gelden. Zo is voor de immigranten met geboorteland Marokko het migratiemotief in bijna alle gevallen gezinshereniging/-vorming. Hoewel arbeidsmigratie als migratiemotief van ondergeschikte betekenis is, lijkt het toch waarschijnlijk dat de hoogconjunctuur rond 1990 en 2000 de twee pieken in de migratie heeft veroorzaakt.

De immigratie uit Azië vertoont een duidelijk stijgende lijn, hoewel er in 2002 sprake is van een beduidende terugval. China wordt steeds belangrijker binnen de groep van Aziatische landen: in 1995 lag dit aandeel nog op ongeveer 10 procent, tegen 20 procent in 2002. Irak en Afghanistan waren enkele jaren geleden belangrijk, maar anno 2002 blijven hun aandelen steken op respectievelijk circa 10 en 15 procent. Ook Iran en Indonesië zijn nog vrij belangrijk met een aandeel rond de 10 procent. Voor immigranten uit Azië is het belang van het migratiemotief asiel met een aandeel van ongeveer 30 procent iets kleiner dan voor immigranten uit Afrika. Wel is dit migratiemotief zeer belangrijk voor immigranten uit Afghanistan, Irak, Iran en Sri Lanka. Opvallend is voorts het relatief grote belang van het migratiemotief 'studie' met ongeveer 20 procent.

Het karakteristieke patroon van een golfbeweging met twee pieken geldt ook voor immigranten uit het werelddeel Amerika. Rond 30 procent van de migranten is afkomstig uit Suriname, rond 20 procent uit de Nederlandse Antillen en Aruba en eveneens rond 20 procent uit de Verenigde Staten. Een belangrijk migratiemotief is de gezinsvorming. Dit geldt in het bijzonder voor immigranten uit Suriname. Opvallend is het vrij grote belang van het migratiemotief arbeid, hoewel dit motief voor Surinamers verwaarloosbaar klein is. Het lijkt waarschijnlijk dat de pieken in de immigratie in 1990 en 2000 grotendeels zijn veroorzaakt door de arbeidsmigranten (uit de Verenigde Staten). Overigens moet erop worden gewezen dat de cijfers in staat 1 alleen betrekking hebben op immigranten met een niet-Nederlandse nationaliteit en dat derhalve Antillianen en Arubanen niet in de staat zijn opgenomen.

In grafiek 1 is naast de absolute aantallen ook de procentuele bijdrage van elk werelddeel aan het totale aantal immigranten weer-

geven. Het aandeel van immigranten die in Europa zijn geboren ligt rond de 50 procent, waarvan rond de 20 procentpunten kan worden toegeschreven aan Nederlandse remigranten. Toch hebben er in de afgelopen 15 jaar verschuivingen in de migratiestromen plaatsgevonden. Zo is het aandeel van remigranten uit Nederland in de totale immigratie gedaald van 23 procent in 1988 naar 17 procent in 2002. Hier staat tegenover dat het percentage voor personen die in (overig) Europa zijn geboren sinds 1988 niet wezenlijk is veranderd. Het percentage voor het werelddeel Amerika is gedaald van 18 in 1988 naar 15 in 2002, in tegenstelling tot Afrika en Azië waarvoor de percentages zijn toegenomen van respectievelijk 16 in 1988 naar 18 in 2002 en van 11 in 1988 naar 17 in 2002. Vooral de sterke groei van de asielmigratie uit landen als Afghanistan, Irak en Iran is de voornaamste oorzaak van de stijging voor Azië.

3. Verschillen in immigratie per landsdeel en gemeente

In deze paragraaf worden regionale verschillen in immigratiestromen geanalyseerd op het niveau van landsdelen en gemeenten. Voordat hierop nader wordt ingegaan, wordt opgemerkt dat het aantal remigranten van Nederlandse origine op beide regionale niveaus in de gehele periode 1988–2002 vrijwel stabiel is geweest. Dit was ook al op het landelijke niveau zichtbaar. Wel geldt dat het aandeel Nederlandse remigranten in het totale aantal immigranten verschilt in de diverse regionale indelingen.

Landsdelen

In Noord-Nederland wijkt het patroon van immigratie sterk af van het landelijke patroon: ondanks een terugval in 2002 is er sprake van een vrijwel continue toename. Wordt gekeken naar de samenstelling van de immigratiestroom, dan valt het grote aandeel van migranten uit Afrika en Azië op en het kleine aandeel van migranten uit Europa en Amerika. Lag eind jaren tachtig het aandeel migranten uit Afrika nog lager dan het landelijke aandeel, tegenwoordig ligt het aandeel bijna twee keer zo hoog. De verklaring voor dit grote aandeel ligt in het beleid ten aanzien van de spreiding van de opvang van asielzoekers (die veelal afkomstig zijn uit Azië en Afrika). Uit Nicolaas (1999) blijkt dat veel asielzoekers inge-

Staat 1
Immigratie van niet-Nederlanders naar geboorteland en migratiemotief, 2002

	Arbeid	Asiel	Gezins-hereniging ¹⁾	Gezins-vorming	Studie	Overige motieven	Totaal
	in % van het totaal per geboorteland						abs. x 1 000
Afrika	6	50	13	24	5	2	20,2
w.o.							
Angola	3	93	3	0	0	0	3,5
Dem. Rep. Congo	2	81	11	5	0	1	0,6
Ethiopië	2	56	3	9	20	10	0,5
Marokko	3	1	29	62	4	1	4,9
Somalië	2	73	16	7	0	1	0,8
Amerika	16	1	24	41	12	7	9,1
w.o.							
Suriname	2	1	29	57	7	3	2,2
Azië	9	28	14	22	21	7	19,5
w.o.							
Afghanistan	0	68	22	9	0	0	2,8
Irak	1	65	23	10	0	1	1,5
Iran	3	63	12	14	8	1	1,4
Sri Lanka	1	44	13	32	8	2	0,5
Europa	36	10	19	21	8	6	36,8
w.o.							
voormalig Joegoslavië	4	45	10	31	6	4	1,7
Turkije	7	7	21	61	2	2	5,8
Oceanië	28	0	14	22	3	33	1,1
Totaal	21	22	17	24	11	6	86,6

¹⁾ Inclusief meemigrerende gezinsleden.

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

schreven worden in gemeenten waarin zich een opvangcentrum bevindt. Over het algemeen zijn dit kleine(re) gemeenten.

In Oost-Nederland is eveneens sprake van een voortdurend stijgende immigratie, hoewel ook hier in 2002 het aantal immigranten beduidend is gedaald. Vergeleken met Noord-Nederland komen in dit landsdeel naar verhouding minder immigranten uit Afrika en meer uit Europa (inclusief Nederland). Vooral bij Turken is Oost-Nederland populair, in het bijzonder de provincie Overijssel. Het immigratiepatroon van West-Nederland vormt grotendeels een weerspiegeling van het landelijke patroon, hoewel hier de eerste piek hoger ligt dan de tweede terwijl landelijk het omgekeerde het geval is. De samenstelling van de immigratie ligt in West-Nederland ook anders dan in Noord- en Oost-Nederland: relatief meer immigranten uit Amerika en minder uit Afrika en Azië. Overigens moet bij migranten uit Amerika vooral aan Surinamers, Antillianen en Arubanen worden gedacht: anno 2003 zijn vier op de vijf eerste generatie allochtonen uit het werelddeel Amerika uit deze drie regio's afkomstig. Met betrekking tot (eerste generatie) Afrikanen geldt dat in 2003 60 procent afkomstig is uit Marokko.

Het patroon van een stijgende immigratie dat in Noord- en Oost-Nederland zichtbaar is, valt ook in Zuid-Nederland waar te nemen, hoewel het hier wat minder sterk is. Dit landsdeel valt op door het relatief grote aandeel van migranten uit Europa (inclusief Nederlandse remigranten) en het kleine aandeel van migranten uit de overige werelddelen. In 2003 is van de eerste generatie allochtonen uit Europa een kwart afkomstig uit Duitsland en eveneens een kwart uit Turkije.

Concluderend kan het volgende worden gesteld. Mede door het spreidingbeleid ten aanzien van asielzoekers krijgen Noord- en Oost-Nederland relatief veel migranten uit Afrika en Azië. West-Nederland blijkt een grote aantrekkingskracht uit te oefenen op migranten uit het werelddeel Amerika (vooral Surinamers, Antillianen en Arubanen) en uit Marokko. In Zuid-Nederland vestigen zich relatief veel Nederlandse remigranten en migranten uit Duitsland en Turkije.

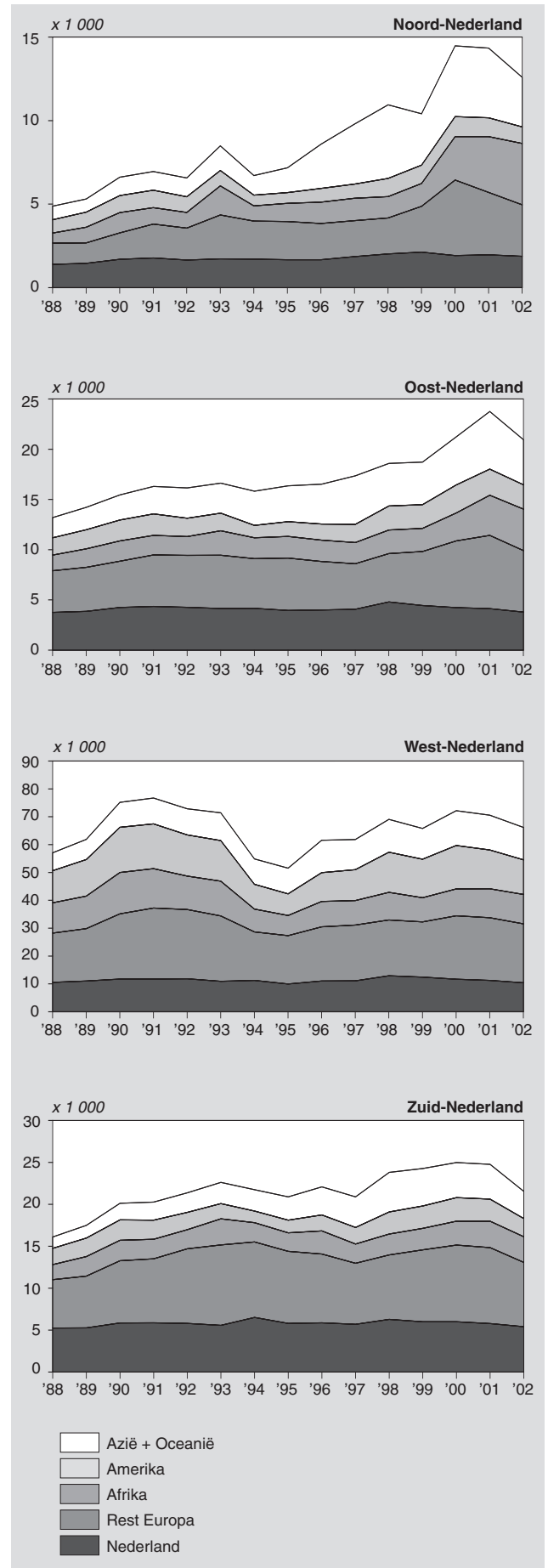
De vier grote gemeenten

Vergeleken met het landelijke immigratiepatroon laat Amsterdam een duidelijk afwijkend beeld zien. Voor Amsterdam geldt dat de piek van begin jaren negentig veel geprononceerder is, terwijl er rond de eeuwwisseling sprake is van een vrij zwakke opleving van de migratie (grafiek 3). Het aantal immigranten van 13 duizend in 2002 steekt mager af bij het hoogtepunt van 18 duizend immigranten in 1991. Het kleinste aantal werd waargenomen in 1995, met slechts 7 duizend immigranten.

Het aandeel migranten uit Europa (inclusief Nederland) ligt met circa 40 procent duidelijk lager dan het landelijk aandeel. Dit komt vooral doordat minder remigranten uit Nederland zich in Amsterdam vestigen. Het aandeel immigranten uit het werelddeel Amerika ligt daarentegen veel hoger (rond 5 procentpunten) dan landelijk. Mogelijk hangt dit samen met bestaande concentraties van Surinamers en Antillianen die een netwerkfunctie vervullen (in 2003 bestaat 80 procent van de eerste generatie allochtonen uit het werelddeel Amerika uit Surinamers, Antillianen en Arubanen).

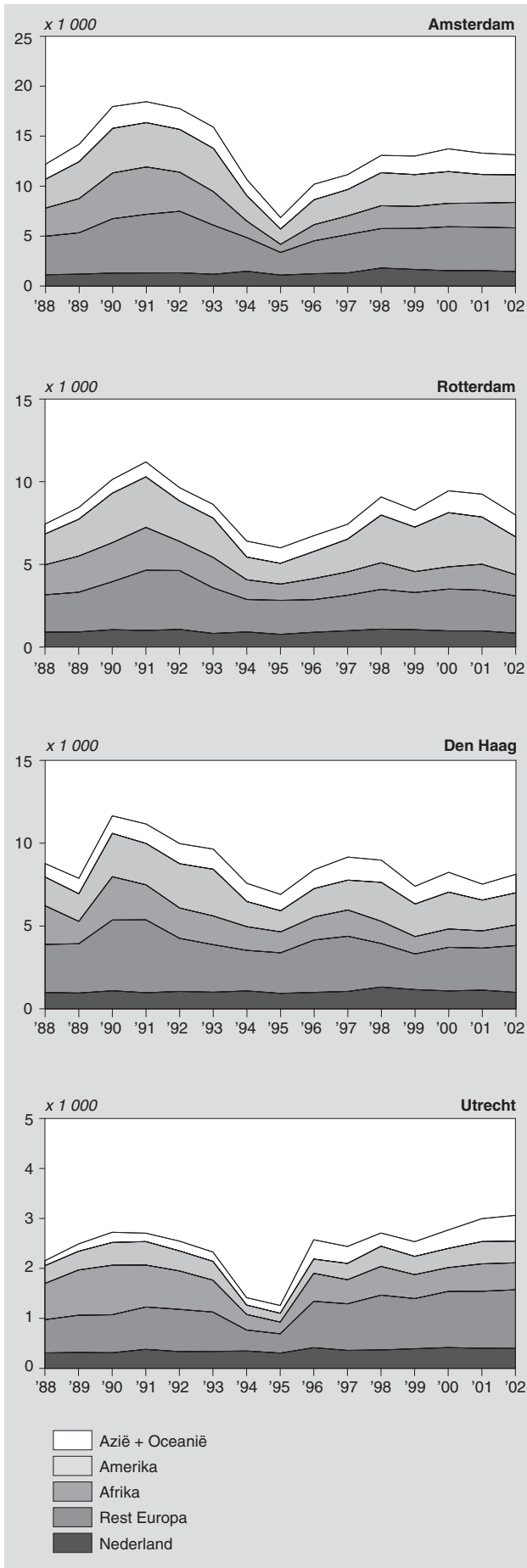
Ook voor Rotterdam geldt, hoewel in mindere mate dan voor Amsterdam, dat de eerste piek in de immigratie sterker was dan de tweede piek. Nog sterker dan bij Amsterdam het geval was, is het aandeel van migranten uit het werelddeel Amerika groot: in 2002 komt bijna 30 procent uit dit werelddeel, tegen 15 procent landelijk. Net als bij Amsterdam gaat het hier voornamelijk om Antillianen en Surinamers. Overigens gingen Amsterdam en Rotterdam in het begin van de jaren negentig nog gelijk op wat betreft het aandeel van immigranten uit het werelddeel Amerika. Er lijkt zich dus een voorkeur voor Rotterdam te ontwikkelen als vestigingsgemeente. Opmerkelijk is dat Rotterdam de laatste jaren minder in trek is bij Europeanen, gezien het feit dat het aandeel van hen in de immigratiestroom circa 5 procentpunten lager ligt dan in Amsterdam. Het gaat hier voornamelijk om Turken (in 2003 bestaat ongeveer de helft van de eerste generatie Europeanen in Rotterdam uit Turken, tegen ruim een derde in Amsterdam).

2. Immigratie naar geboorteland in de vier landsdelen

3. Immigratie naar geboorteland in de vier grote steden

De immigratie in Den Haag vertoont, meer dan in Amsterdam en Rotterdam, een instabiel karakter, hoewel het hoogtepunt van begin jaren negentig nog zichtbaar is. Qua samenstelling van de immigratiestroom lijkt Den Haag vrij sterk op Amsterdam, hoewel het aandeel van Afrikanen tegenwoordig bijna 5 procentpunten lager ligt.

In Utrecht verloopt de immigratie duidelijk anders dan in de andere drie grote gemeenten: de jaarlijkse immigratie ligt na 1995 hoger dan in de voorgaande jaren. Utrecht valt verder op door het veruit hoogste aandeel immigranten uit Europa (exclusief Nederland) en veruit het laagste aandeel immigranten uit Amerika. Het gaat hierbij voornamelijk om Turken, Antillianen en Surinamers.

Gemeenten

Migranten kunnen bepaalde voorkeuren voor een vestigingsgemeente hebben. Deze voorkeuren kunnen vooral verband houden met netwerken (eerder gevestigde migranten uit een bepaald land) en met de economische situatie (mogelijkheid een baan te vinden in een specifiek segment van de arbeidsmarkt). Daarnaast speelt het spreidingsbeleid ten aanzien van asielzoekers een rol. Om een indruk te krijgen van specifieke voorkeuren van migranten voor bepaalde gemeenten is een toptien van gemeenten opgesteld (*staat 2*). Dit is niet alleen gedaan voor alle migranten, maar ook voor migranten uitgesplitst naar werelddeel.

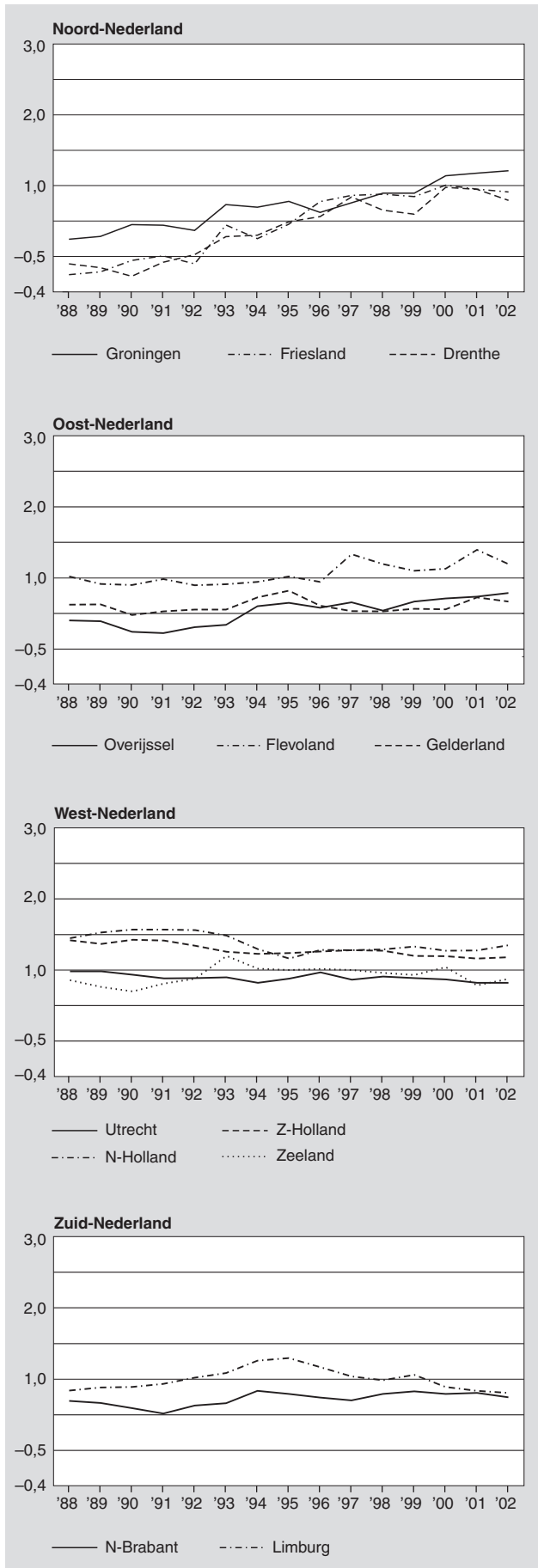
In 2002 was Amsterdam duidelijk de meest populaire vestigingsgemeente. Opmerkelijk is dat Den Haag, de naar inwonertal derde gemeente van Nederland, op de tweede plaats staat bij de immigratie. Op korte afstand volgt Rotterdam, terwijl het verschil met Utrecht, de vierde op de ranglijst, weer vrij groot is. Opmerkelijk hoog op de ranglijst staan Maastricht, Leiden en Amstelveen: deze gemeenten staan in de rangordelijst van grote gemeenten op respectievelijk de 22^e, 25^e en 41^e plaats. Opmerkelijk afwezig is Tilburg, de naar inwonertal zesde gemeente van Nederland. Hierbij wordt wel opgemerkt dat de immigratie in deze gemeente in 2002 ten opzichte van 2001 met 20 procent is afgenomen. In het recente verleden kwamen grote groepen Somaliërs naar deze gemeente.

Amsterdam is voor alle onderscheiden groepen geboortelanden de meest gewilde bestemming. De op één na populairste vestigingsgemeente is wisselend Den Haag en Rotterdam: voor migranten uit Europa (vooral Turken) is dit Den Haag en voor migranten buiten Europa Rotterdam. Maastricht staat met de vierde plaats hoog op de lijst bij de remigranten van Nederlandse afkomst. Nijmegen en Leiden staan verrassend hoog aangeschreven bij immigranten uit (overig) Europa (vooral Turken). Voor migranten uit Afrika geldt dat Zaanstad relatief sterk in trek is (verschillende landen waaronder ook Marokko). Almere ontvangt relatief veel migranten uit het werelddeel Amerika (vooral Surinamers, Antillianen en Arubanen). Ook Wassenaar is met de negende plaats opvallend geliefd (vooral bij immigranten uit de Verenigde Staten). Het is bekend dat relatief veel hooggeschoolde werknemers (managers) hier tijdelijk woonachtig zijn. Amstelveen, Delft en Deventer, ten slotte, zijn gemeenten die gezien hun inwonertal relatief veel migranten uit Azië ontvangen.

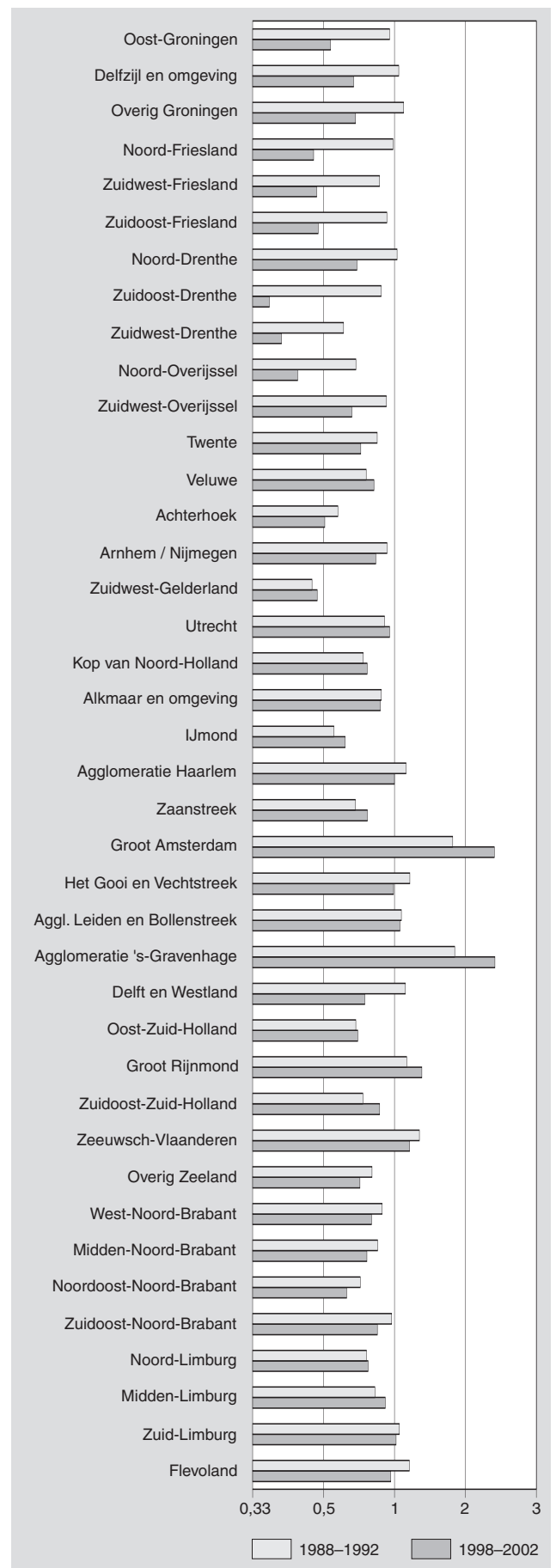
4. Relatieve aantrekkelijkheid van regio's

In deze paragraaf wordt aan de hand van de zogenaamde concentratie-index dieper ingegaan op de relatieve aantrekkingskracht van een regio voor immigranten. De concentratie-index is een maat die wordt berekend door het aandeel van de immigranten dat zich in een bepaalde regio vestigt (in het totale aantal immigranten) te delen op het aandeel van de bevolking van die regio (in de totale bevolking van Nederland). Als de waarde van deze maat boven de 1 uitkomt, is er sprake van meer immigratie dan op basis van het inwonertal zou mogen worden verwacht. Deze maat is berekend voor verschillende regionale indelingen: provincies, Corop-gebieden en de vier grote gemeenten.

4. Concentratie-index van de immigratie ten opzichte van de bevolking in de provincies per landsdeel

5. Concentratie-index van de immigratie ten opzichte van de bevolking in de Corop-gebieden

Staat 2
Top tien gemeenten immigratie naar geboorteland, 2002

Totaal		Nederland		Rest Europa		Afrika		Amerika		Azië ¹⁾	
gemeente	aantal	gemeente	aantal	gemeente	aantal	gemeente	aantal	gemeente	aantal	gemeente	aantal
Amsterdam	13 135	Amsterdam	1 451	Amsterdam	4 375	Amsterdam	2 543	Amsterdam	2 772	Amsterdam	1 994
Den Haag	8 119	Den Haag	990	Den Haag	2 827	Rotterdam	1 294	Rotterdam	2 279	Rotterdam	1 437
Rotterdam	7 985	Rotterdam	841	Rotterdam	2 247	Den Haag	1 250	Den Haag	1 936	Den Haag	1 003
Utrecht	3 061	Maastricht	523	Utrecht	1 174	Utrecht	539	Almere	473	Amstelveen	794
Eindhoven	2 527	Eindhoven	433	Eindhoven	959	Zaanstad	431	Utrecht	433	Enschede	591
Groningen	2 008	Utrecht	399	Nijmegen	724	Enschede	411	Groningen	358	Delft	560
Enschede	1 978	Breda	333	Leiden	670	Almere	328	Eindhoven	350	Eindhoven	516
Maastricht	1 887	Groningen	295	Maastricht	642	Groningen	276	Tilburg	340	Utrecht	483
Leiden	1 734	Nijmegen	248	Groningen	600	Eindhoven	267	Wassenaar	288	Groningen	479
Amstelveen	1 686	Tilburg	230	Enschede	574	Leiden	267	Leiden	274	Deventer	414

¹⁾ Inclusief Oceanië.

Provincies

Eind jaren tachtig waren de drie noordelijke provincies niet erg in trek als bestemming voor immigranten: in Groningen, Friesland en Drenthe lag de concentratie-index toen omstreeks de 0,5 (*grafiek 4*). Hierna is deze index in de loop van de jaren geleidelijk toegenomen, tot in 2002 waarden rond de 1 zijn bereikt. Hoewel dit betekent dat de belangstelling voor de noordelijke provincies groeide, gaan er tegenwoordig niet meer migranten naar toe dan op basis van de bevolkingsaantallen mag worden verwacht. In de vorige paragraaf is al aangegeven dat de in deze provincies gelegen asielzoekerscentra hiervan wellicht de oorzaak zijn. Globaal kan worden gesteld dat Groningen van de drie noordelijke provincies de meeste aantrekkingskracht uitoefent. Dit houdt waarschijnlijk verband met de aanwezigheid van de grootste stad in het noorden, namelijk Groningen.

Van de provincies van Oost-Nederland laten Overijssel en Gelderland gedurende de gehele periode 1988–2002 waarden lager dan 1 zien. Kennelijk zijn en blijven deze provincies achter in populariteit. Dit geldt niet voor de provincie Flevoland: tot het midden van de jaren negentig lag de waarde van de concentratie-index rond de 1 en hierna duidelijk boven de 1. Flevoland fungeert ten dele als overloopgebied voor Noord-Holland. Als gevolg hiervan komen hier concentraties allochtonen voor die mogelijk weer aantrekkingskracht uitoefenen op nieuwe immigranten.

In West-Nederland zijn Noord- en Zuid-Holland zeer populaire vestigingsprovincies voor immigranten, hoewel de aantrekkingskracht wat is gedaald gezien de lichte daling van de concentratie-index na het midden van de jaren negentig. Deze twee provincies hebben vele pluspunten voor immigranten: als economisch centrum valt hier eerder een baan te vinden en er zijn hier al belangrijke concentraties van migranten uit het verleden die nieuwe migranten kunnen helpen bij zaken als huisvesting, een baan en sociale ondersteuning. In Utrecht en Zeeland is de belangstelling van immigranten overeenkomstig het aandeel van de bevolking dat hier woont (ofwel een concentratie-index van 1).

In Zuid-Nederland kent Brabant een achterblijvende belangstelling van immigranten. Limburg kende in het midden van de jaren negentig een grote populariteit, waardoor de concentratie-index boven de 1 uitkwam. Hiervoor en hierna lag deze weer beneden de 1. Samenvattend kan worden gesteld dat de beide Hollanden de laatste jaren een gedeelte van hun populariteit bij de immigranten als vestigingsprovincie hebben verloren ten faveure van de drie noordelijke provincies.

Corop-gebieden

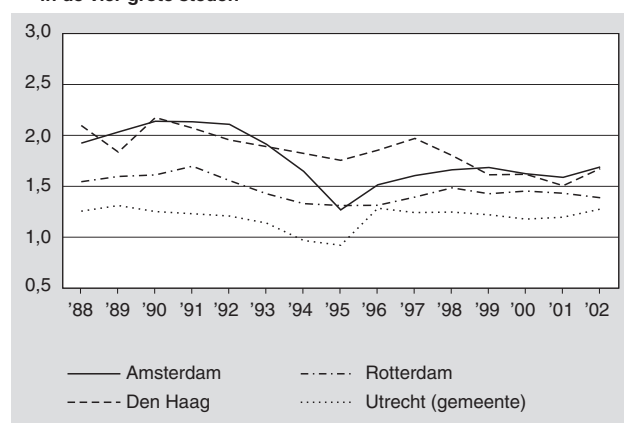
Van de 40 Corop-gebieden zijn er in de periode 1998–2002 der tien met een concentratie-index die boven de 1 ligt, tegen zes in

de periode 1988–1992 (*grafiek 5*). Dit duidt op een afnemende concentratie van de immigratie in de laatste 15 jaar. Vooral de Corop-gebieden in Noord-Nederland kregen te maken met een stijging van de concentratie-index. De hoogste waarden in beide perioden kwam op het conto van Groot-Amsterdam en Agglomeratie Den Haag. Wel is de waarde van beide Corop-gebieden gedaald van 2,4 naar 1,8. In de meeste andere Corop-gebieden is de concentratie-index in de periode 1988–2002 amper gewijzigd.

Vier grote gemeenten

Hoge waarden van de concentratie-index worden gerealiseerd door de vier grote gemeenten, vooral aan het eind van de jaren tachtig. Amsterdam en Den Haag kregen toen ongeveer drie keer het aantal immigranten dat op basis van hun inwonertal mocht worden verwacht (*grafiek 6*). Rotterdam bleef toen achter met een concentratie-index van 2, terwijl die van Utrecht op 1,5 lag. In de loop van de jaren negentig zijn de vier grote gemeenten wat betreft de populariteit bij immigranten naar elkaar toegegroeid: de concentratie-index van Amsterdam en Den Haag is gedaald en die van Utrecht gestegen. Amsterdam en Den Haag voeren in 2002 nog steeds de lijst aan met een concentratie-index van ruim 2, gevolgd door Rotterdam en Utrecht met waarden die iets beneden de 2 liggen.

6. Concentratie-index van de immigratie ten opzichte van de bevolking in de vier grote steden

Literatuur

Nicolaas, H., 1999, Allochtonen in Nederland: vluchtelingen en asielzoekers. Maandstatistiek van de Bevolking, juli 1999, blz. 10–17. CBS, Voorburg/Heerlen.

Effect van seksevoorkeur op gezinsvorming

Andries de Jong

Voor Nederlandse ouders bestaat het ideale gezin uit een zoon en een dochter. Hetzelfde geldt voor ouders uit Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba. Turkse ouders hebben een duidelijke voorkeur voor jongens. Als ze nog geen zoon hebben, willen Turkse ouders vaker een derde kind. Dit geldt niet voor Marokkaanse ouders: zij krijgen, ongeacht of ze al een zoon hebben, ongeveer even vaak meer dan twee kinderen. Voor alle vier allochtone groepen geldt dat de mate waarin men een derde kind krijgt duidelijk hoger ligt dan onder autochtonen.

Inleiding

Paren in Nederland lijken een duidelijke voorkeur te hebben voor een gezin met twee kinderen. Het gemiddeld kindertal ligt voor moeders die in de periode 1945–1965 zijn geboren stabiel op ongeveer 2,2. Ongeveer vier op de vijf moeders met één kind hebben een tweede kind gekregen en slechts één op de drie moeders met twee kinderen heeft een derde kind gekregen. Aangezien een kindertal van twee de norm lijkt te zijn, kan de vraag worden gesteld in hoeverre de geslachtssamenstelling van het kindertal de kans op het krijgen van een derde kind beïnvloedt.

Uit Amerikaanse (Teitelbaum en Mantal, 1971) en Noorse bronnen (Brunborg en Kravdal, 1986) blijkt dat er een vrij algemene voorkeur voor een mannelijke nakomeling bestaat. Dit betekent dat in gezinnen met uitsluitend dochters naar verhouding vaker een volgende geboorte zal plaatsvinden dan in gezinnen met één of meer zonen. Voor Nederland constateert de Jong (1988) op basis van de registratie van 1 januari 1987 dat er geen duidelijke voorkeur bestaat voor een mannelijke nakomeling. Er bestaat echter wel een sterke voorkeur voor een gezinstype met zowel een jongen als een meisje. Vrouwen die waren geboren tussen 1947 en 1956 en die zowel een zoon als een dochter hadden, kregen minder vaak een volgend kind dan moeders met uitsluitend zonen of uitsluitend dochters. Het verschil bedroeg 6 à 7 procentpunten. Ook Zakee (1991) constateerde op basis van het Onderzoek Gezinsvorming 1988 dat vrouwen een voorkeur hebben voor kinderen van verschillend geslacht. Het percentage respondenten dat een volgend kind wil, lag onder vrouwen met twee jongens of twee meisjes respectievelijk 4 en 6 procentpunten hoger dan onder vrouwen met zowel een zoon als een dochter.

In dit artikel wordt nagegaan in hoeverre nog steeds sprake is van een effect van seksevoorkeur op de gezinsvorming. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de zogenaamde structuurtelling uit de Gemeentelijke Basisadministratie waarbij is uitgegaan van de situatie op 1 januari 2003. Voor vrouwen is nagegaan hoeveel kinderen ze tot dusverre hebben gekregen. Van deze kinderen zijn het geslacht en de geboortedatum bekend. Op basis hiervan kan het proces van gezinsvorming worden geconstrueerd. Van de moeders is het geboorteland bekend. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan in hoeverre allochtonen andere geslachtsvoorkeuren hebben dan autochtonen. In dit artikel worden de geslachtsvoorkeuren van de vier grote groepen niet-westerse allochtonen, te weten Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (inclusief Arubanen), belicht.

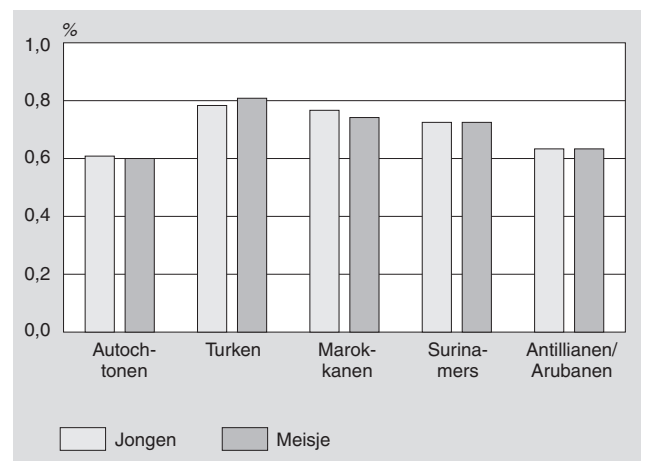
Bij bovengenoemde benadering dient echter een kanttekening te worden geplaatst. Een nadeel van deze benadering is dat op 1 januari 2003 de jongere vrouwen hun vruchtbare periode nog niet geheel achter de rug hebben. Deze jongere vrouwen kunnen in de toekomst nog meer kinderen krijgen, hetgeen niet is meegenomen bij het bepalen van de kans op het krijgen van een volgend kind voor de totale groep vrouwen op 1 januari 2003. Hierdoor ligt de kans op het krijgen van een volgende kind lager dan de hierboven

genoemde cijfers voor moeders die zijn geboren in de periode 1945–1965.

Sekse eerste kind heeft vrijwel geen effect op gezinsvorming

In grafiek 1 is het percentage vrouwen weergegeven dat na het eerste kind een tweede kind heeft gekregen, uitgesplitst naar geslacht van het eerste kind. Hieruit blijkt dat zo'n 60 procent van de autochtone vrouwen een tweede kind heeft gekregen, ongeacht of het eerste kind een jongen of een meisje was. Ook voor de vier allochtone groepen lijkt het geslacht van het eerste kind geen effect te hebben op de kans om een tweede kind te krijgen. Tevens blijkt dat de kans om een tweede kind te krijgen onder de vier allochtone groepen hoger is dan onder autochtone vrouwen. Dit geldt in het bijzonder voor Turkse vrouwen.

1. Kans op een tweede kind naar geslacht eerste kind, 1 januari 2003

Geslachtssamenstelling kindertal van invloed op krijgen van derde kind

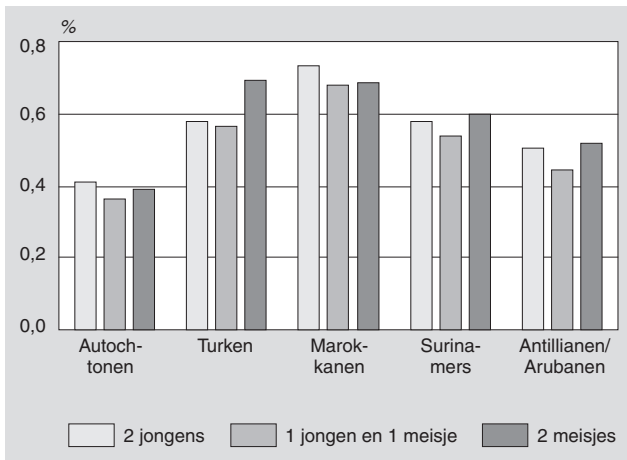
Bij autochtone moeders die twee kinderen hebben gekregen, heeft de geslachtssamenstelling van de kinderen effect op de kans om een volgend kind te krijgen. Als een moeder twee zonen heeft, dan is de kans om nog een kind te krijgen 41 procent. Met 39 procent is dit aandeel vrijwel gelijk voor moeders met twee dochters. Als de moeder al een zoon én een dochter heeft, dan is de kans dat er een derde kind komt 36 procent. De sekse van de eerste twee kinderen is dus van invloed op de kans dat men een derde kind wil. In een gezin met twee zonen wil men vaker nog een derde kind omdat men hoopt op een dochter, vice versa. Als er in een gezin al een jongen én een meisje zijn, dan is de kans groter dat men geen volgend kind meer wil.

Hetzelfde geldt voor Surinaamse ouders: in gezinnen met een jongen én een meisje heeft 54 procent van de ouders een volgend kind gekregen, tegen 60 procent van de gezinnen die uit twee meisjes bestonden. Ook bij Antilliaanse ouders is sprake van een voorkeur voor een gezin met zowel een jongen als een meisje. Deze voorkeur lijkt zelfs iets meer uitgesproken te zijn dan onder autochtonen.

Turkse ouders hebben een meer uitgesproken voorkeur voor een zoon. Bij gezinnen die uit twee meisjes bestonden, heeft 69 procent een derde kind gekregen. Onder gezinnen met een jongen

en een meisje bedroeg dit aandeel 56 procent en onder gezinnen met twee jongens 58 procent. Bij Marokkaanse ouders is daarentegen geen voorkeur voor een gezin met een jongen zichtbaar: de kans op een derde kind ligt op zo'n 73 procent als het gezin bestaat uit twee jongens. Deze kans is slechts enkele procentpunten lager als het gezin bestaat uit twee meisjes of uit een jongen en een meisje. Marokkaanse ouders krijgen echter meer kinderen dan Turkse ouders en hebben daardoor meer kans om uiteindelijk ten minste één zoon te krijgen. Uit de grafiek blijkt dat bij Turken de kans op een derde kind in gezinnen met twee meisjes vrijwel even hoog ligt als bij Marokkanen. Onder Marokkanen is de kans dat men een derde kind wil, als men twee jongens of een jongen én een meisje heeft, echter duidelijk hoger dan onder Turken. Opvallend is dat de mate waarin men een derde kind krijgt bij alle vier allochtone groepen duidelijk hoger ligt dan onder autochtonen.

2. Kans op een derde kind naar geslachtssamenstelling kinderen, 1 januari 2003

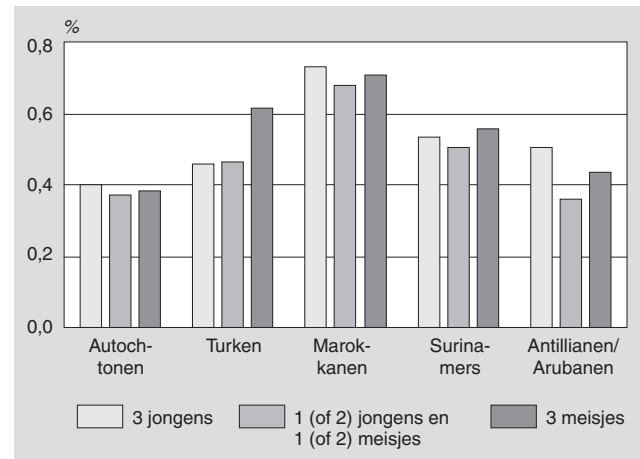

Geslachtssamenstelling van kindertal ook van invloed op krijgen van vierde kind

Bij allochtonen blijven de verschillen in 'strategisch' vruchtbaarheidsgedrag bestaan, ook als men al drie kinderen heeft. Onder Surinaamse en Antilliaanse moeders met drie meisjes of drie jongens is de kans op een vierde kind groter dan onder moeders met tenminste één jongen en tenminste één meisje. Bij autochtone vrouwen is dit patroon slechts in verzwakte vorm zichtbaar.

Van de Turkse vrouwen met drie meisjes heeft zo'n 60 procent een vierde kind gekregen, tegen 45 procent van de Turkse vrouwen met minstens één zoon. De voorkeur voor een vierde kind, in het geval dat men nog geen zoon heeft, is onder Turkse vrouwen groter dan onder Marokkaanse vrouwen. Marokkaanse moeders hebben voor elke combinatie van jongens en meisjes een ongeveer even grote kans op het krijgen van een vierde kind, namelijk circa 70 procent. Doordat Marokkaanse moeders vaker een vierde of volgend kind krijgen dan Turkse moeders, hebben ze uiteindelijk een grotere kans om ten minste één zoon te krijgen.

3. Kans op een vierde kind naar geslachtssamenstelling kinderen, 1 januari 2003

Literatuur

- Brunborg, H. en O. Kravdal, 1986, Een zoon of een dochter? Demos, juli/augustus 1986, blz. 49–51. NIDI, Den Haag.
- Jong, A.H. de, 1988, Vrouwen naar kindertal, 1 januari 1987. Maandstatistiek van de Bevolking, juni 1988, blz. 17–23. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Teitelbaum, M.S. en N. Mantel, 1971, Socioeconomic factors and the sex ratio at birth. *Journal of Biosocial Science* 3, blz. 23–41.
- Zakee, R. 1991, Vrouwen hebben voorkeur voor kinderen van verschillend geslacht. Maandstatistiek van de Bevolking, mei 1991, blz. 11. CBS, Voorburg/Heerlen.

Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken

Maarten Alders en Han Nicolaas

Het saldo van administratieve afvoeringen en opnemingen is doorgaans negatief. Dit saldo wordt vaak geïnterpreteerd als vertrek naar het buitenland. Het aandeel in het totale vertrek uit Nederland is de laatste jaren toegenomen en bedroeg in 2002 ruim 30 procent. Er zijn duidelijke verschillen tussen de geregistreerde emigratie en het saldo administratieve correcties voor wat betreft de verdeling naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat. Het saldo administratieve correcties wordt gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van mannen, personen in de leeftijd van 15–29 jaar en nooit-gehuwden.

Bijna de helft van de personen die administratief worden afgevoerd, wordt na verloop van tijd weer ingeschreven in een gemeente in Nederland. Het merendeel van hen keert terug naar dezelfde gemeente waar ze destijds administratief waren uitgeschreven. Van de in Nederland geboren personen die administratief worden afgevoerd, wordt twee derde na verloop van tijd weer ingeschreven in een gemeente. Van de buiten Nederland geboren personen wordt daarentegen slechts 30 procent weer ingeschreven. Vrijwel alle personen die administratief worden opgenomen, zijn daarvoor administratief afgevoerd. In veel gevallen is de duur tussen een administratieve afvoering en de daarop volgende opneming kort.

1. Inleiding

De bevolkingsstatistieken van het CBS geven informatie over zowel de structuur van de bevolking op een bepaald moment als over de veranderingen in een bepaalde periode. Deze statistieken zijn gebaseerd op de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) en betreffen dus de geregistreerde bevolking van Nederland. De regels voor inschrijving in en uitschrijving uit de GBA zijn zo geformuleerd dat de veranderingen in de omvang van de bevolking van Nederland in theorie kunnen worden toegeschreven aan geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Bij veranderingen op regionaal niveau spelen ook verhuizingen binnen en tussen gemeenten een rol. De praktijk is echter weerbarstiger. Zo verzuimen sommige emigranten de gemeente in te lichten over hun vertrek. Als de gemeente na een onderzoek vaststelt dat een persoon niet meer in de gemeente aanwezig is, kan de gemeente weinig anders doen dan de betreffende persoon uit te schrijven onder de noemer 'vertrek onbekend waarheen'. Het CBS boekt een dergelijk vertrek als administratieve afvoering (zie ook CBS, 2000). Een persoon die ooit administratief is afgevoerd, kan in het algemeen slechts door middel van een administratieve opneming (vestiging met onbekende herkomst) of door een immigratie (herkomstland is bekend) weer in de bevolkingsregistratie worden opgenomen.

Het saldo administratieve correcties betreft personen die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar een opneming tegenover staat. In de migratiestatistieken wordt dit saldo geïnterpreteerd als niet-gemelde emigratie. Om het totale vertrek uit Nederland in beeld te krijgen worden daarom naast cijfers over de 'echte', geregistreerde emigratie ook cijfers over de emigratie inclusief het saldo administratieve correcties gepresenteerd. Overigens is het niet zeker of het volledige saldo administratieve correcties als niet-gemelde emigratie kan worden beschouwd. Het is ook mogelijk dat het voor een deel gaat om personen die, zonder te zijn ingeschreven, in Nederland blijven. Het saldo correcties kan dus ook ruimer worden geïnterpreteerd als die personen die zijn uitgeschreven uit het bevolkingsregister (anders dan door sterfte) en van wie de huidige verblijfplaats onbekend is. De huidige verblijfplaats kan zowel binnen als buiten Nederland liggen.

De laatste jaren is het aantal administratieve correcties sterk gestegen. Dit betekent dat een toenemend deel van de veranderingen in de bevolking niet kan worden verklaard door de demografische verschijnselen geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Om meer zicht te krijgen op de aard van de administratieve correcties wordt in dit artikel een demografische beschrijving van de administratieve correcties gegeven. Daarnaast geeft dit artikel de resultaten van een longitudinaal onderzoek onder personen die in de periode 1995–2002 een buitenlandse migratie of een administratieve correctie hebben meegemaakt. Zo kan op individueel niveau worden onderzocht in hoeverre personen die administratief worden afgevoerd op een later tijdstip weer worden ingeschreven.

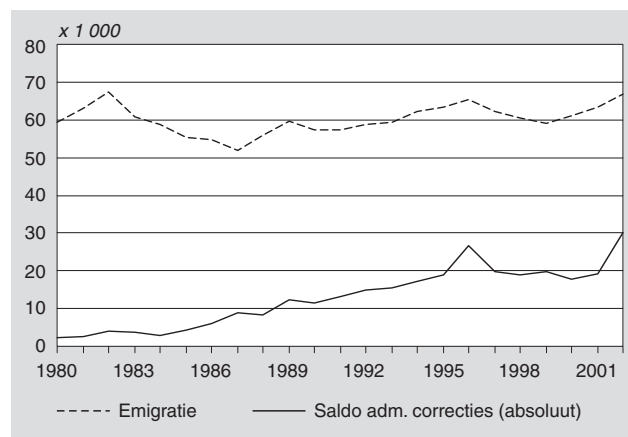
Onder het saldo administratieve correcties wordt steeds verstaan het aantal administratieve opnemingen minus het aantal administratieve afvoeringen. In de meeste gevallen is het saldo negatief en heeft het dus, evenals emigratie, een daling van de bevolkingsomvang tot gevolg. In dit artikel wordt voor de overzichtelijkheid meestal de absolute waarde van het saldo administratieve correcties gepresenteerd.

2. Demografische kenmerken van administratieve correcties

Vanaf 1985 is het saldo administratieve correcties getalsmatig steeds belangrijker geworden en vrijwel continu gestegen. In de tweede helft van de jaren negentig was het absolute saldo correcties echter redelijk stabiel op een niveau van gemiddeld 20 duizend per jaar (grafiek 1). Een uitzondering hierop vormde 1996, toen het saldo bijna 27 duizend bedroeg. Een verklaring voor deze sterke stijging is de koppeling tussen de GBA en het VAS (Vreemdelingen Administratie Systeem) in mei 1996 die als doel had beide registraties beter op elkaar af te stemmen. Deze koppeling leidde tot ongeveer 10 duizend extra administratieve afvoeringen. In 2002 is een scherpe toename te zien van het saldo administratieve correcties tot ruim 30 duizend.

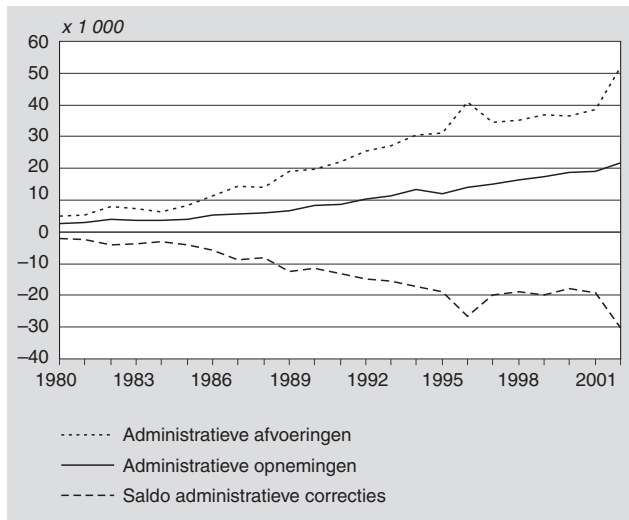
Het aantal (geregistreerde) emigranten is in deze periode minder sterk gestegen. Na een daling midden jaren tachtig is het aantal emigranten toegenomen tot het niveau van begin jaren tachtig.

1. Saldo administratieve correcties (absoluut) en emigratie, 1980–2002

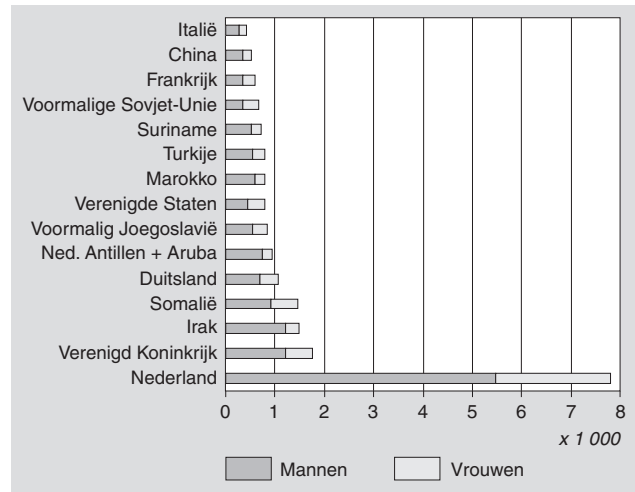
Het saldo administratieve correcties neemt in absolute zin toe omdat het aantal afvoeringen sneller toeneemt dan het aantal opnemingen. Het aantal afvoeringen is sinds 1980 toegenomen tot ruim 50 duizend in 2002 (grafiek 2). Het aantal opnemingen nam in deze periode wat minder snel toe tot ruim 20 duizend.

2. Administratieve correcties, 1980–2002

Omdat het saldo administratieve correcties in verband wordt gebracht met niet-gemelde emigratie, ligt het voor de hand het aantal correcties onder migranten te bekijken. *Grafiek 3* onderscheidt het (absoluut) saldo administratieve correcties naar een aantal geboortelanden. Geselecteerd zijn landen met de hoogste saldi. Een aanzienlijk deel – ruim een kwart – betreft in Nederland geboren personen. De overige groepen betreffen personen uit zowel westerse als niet-westerse landen, variërend van het Verenigd Koninkrijk en Italië tot Irak en China. Omdat het saldo correcties vaak bij het aantal geregistreerde emigranten wordt geteld, is het zinvol de omvang van beide vormen van emigratie met elkaar te vergelijken. Het aandeel van het saldo correcties in de totale emigratie was tussen 1995 en 2001 vrij constant met een kwart, maar is in 2002 gestegen naar 30 procent. Uit *staat 1* blijkt dat deze verhouding per land of groep van landen sterk verschilt. Zo zijn in 2002 bijna 44 duizend in Nederland geboren personen geëmigreerd. Ongeveer 18 procent hiervan bestaat uit administratieve correcties. De emigratie van Irakezen betreft vooral administratieve correcties (87 procent). Ook voor migranten geboren in landen als China, Marokko, Somalië, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie bestaat het vertrek voor meer dan de helft uit administratieve correcties.

3. Saldo administratieve correcties (absoluut) naar geboorteland en geslacht, 2002

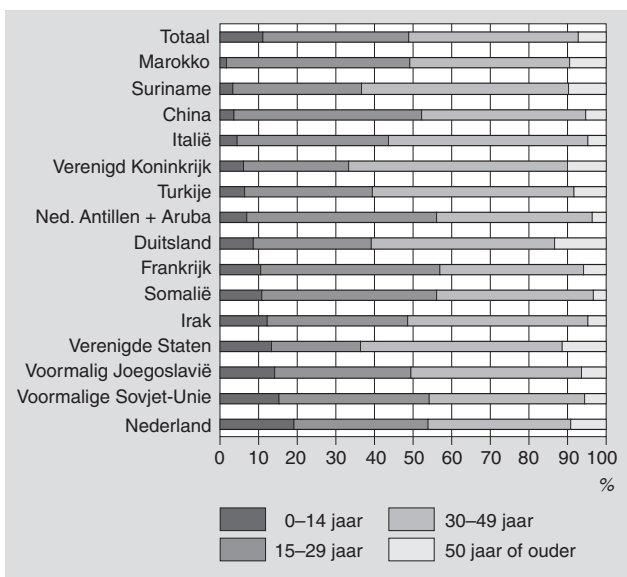
Mannen blijken hun vertrek minder vaak te melden dan vrouwen (*grafiek 3*). Van het saldo correcties in 2002 van 30 duizend gaat het in 20 duizend gevallen – twee derde – om een man. In de geregistreerde emigratie daarentegen is het aandeel mannen maar iets meer dan de helft.

Het saldo correcties betreft voor 44 procent personen tussen de 30 en 50 jaar (*grafiek 4*). Ongeveer 38 procent is tussen de 15 en 30 jaar. Als het saldo administratieve correcties qua *leeftijd* wordt vergeleken met de emigratie, dan geldt voor alle landen dat de leeftijdscategorie 15–29 jaar oververtegenwoordigd is in het saldo administratieve correcties. Dit geldt vooral voor personen uit landen als Turkije en Marokko. De leeftijdscategorie 0–14 jaar is in de administratieve correcties juist ondervertegenwoordigd in vergelijking met de geregistreerde emigratie. Hierdoor is de verdeling over de totale leeftijdscategorie tot 30 jaar bij de emigratie vrijwel gelijk aan die van het saldo administratieve correcties (met uitzondering van Turkije, Marokko en Suriname, maar dat zijn getalsmatig kleine aantallen). Naast de jongste leeftijdsgroep komen ook 50-plussers naar verhouding minder vaak voor in de administratieve correcties dan in de geregistreerde emigratie.

Staat 1
Emigratie en saldo administratieve correcties (absoluut) naar geboorteland, 2001 en 2002

	2001			2002		
	Emigratie	Saldo administratieve correcties (absoluut)	in % van het totale vertrek	Emigratie	Saldo administratieve correcties (absoluut)	in % van het totale vertrek
	x 1 000			x 1 000		
Totaal alle landen	63,3	19,2	23	66,7	30,2	31
Totaal westers	51,4	12,0	19	54,3	17,9	25
Totaal niet-westers	11,9	7,3	38	12,4	12,3	50
Nederland	34,2	5,1	13	35,8	7,8	18
Verenigd Koninkrijk	1,9	1,2	39	2,0	1,8	46
Irak	0,2	0,7	81	0,2	1,5	87
Somalië	1,4	1,0	42	1,2	1,5	56
Duitsland	3,2	0,7	17	3,3	1,1	24
Ned. Antillen + Aruba	2,3	0,6	21	2,8	0,9	25
Voormalig Joegoslavië	0,6	0,5	46	0,7	0,8	56
Verenigde Staten	1,7	0,8	31	1,9	0,8	29
Marokko	0,6	0,5	44	0,6	0,8	56
Turkije	0,8	0,4	35	0,8	0,8	49
Suriname	0,8	0,4	32	0,9	0,7	43
Voormalige Sovjet-Unie	0,4	0,3	41	0,5	0,7	59
Frankrijk	0,9	0,4	33	1,0	0,6	38
China	0,3	0,3	47	0,5	0,5	53
Italië	0,6	0,3	33	0,6	0,4	40

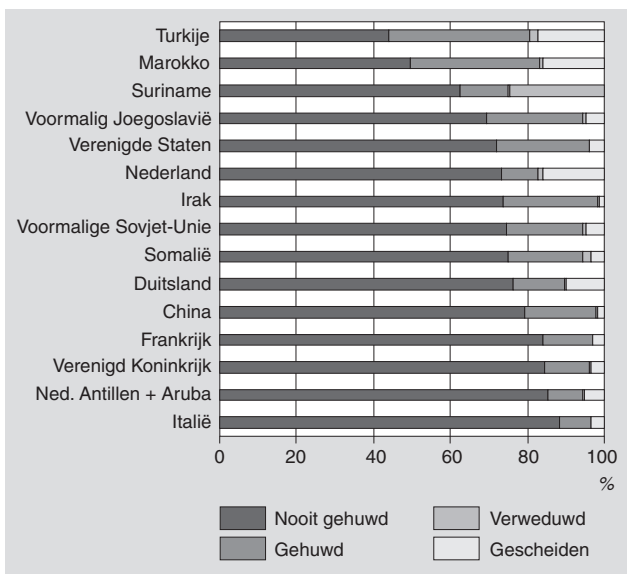
4. Saldo administratieve correcties naar geboorteland en leeftijd (relatief), 2002

Bij de verdeling van het saldo administratieve correcties naar *burgerlijke staat* is duidelijk dat het merendeels nooit gehuwde personen betreft (grafiek 5). Alleen onder Turken en Marokkanen bevindt zich naar verhouding een groot aandeel gehuwde personen (een derde). Opvallend is het hoge aandeel gescheiden personen onder Surinamers.

Ook in de jaren 1985–1988, een periode waarin administratieve correcties sterk in betekenis toenamen, werd een oververtegenwoordiging van mannen, nooit-gehuwden en personen in de leeftijdscategorie 20–29 jaar in het saldo administratieve correcties vastgesteld (Kuijper en Noordam, 1989).

5. Saldo administratieve correcties naar geboorteland en burgerlijke staat (relatief), 2002

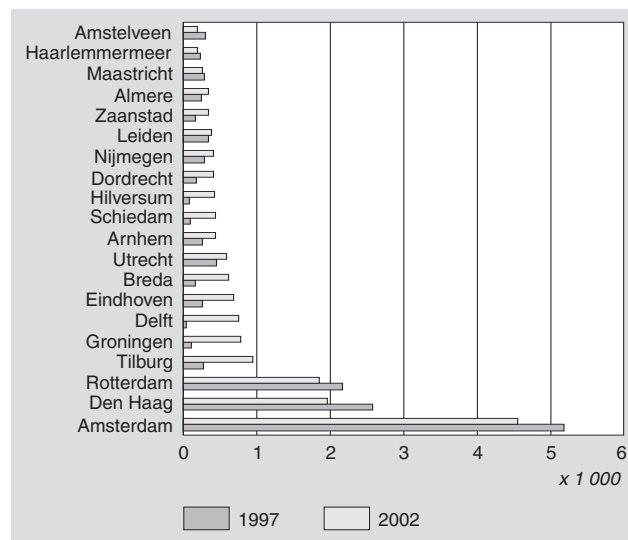

Administratieve correcties per gemeente

Personen worden administratief afgevoerd uit de GBA als de gemeente na onderzoek heeft vastgesteld dat de persoon zich niet meer in de betreffende gemeente bevindt. Gemeenten kunnen niet 'zomaar' een persoon administratief afvoeren. Er moet een gedegen onderzoek plaatsvinden waaruit blijkt dat een persoon inderdaad niet meer in de gemeente woont. Het blijkt dat er grote verschillen bestaan tussen gemeenten in het aantal administratieve correcties. Ook per gemeente kunnen sterke fluctuaties van jaar op jaar optreden, hetgeen onder andere kan worden veroor-

zaakt door het 'opschonen' van de bevolkingsadministratie van een gemeente. *Grafiek 6* laat voor een twintigtal gemeenten het absolute saldo administratieve correcties in 1997 en 2002 zien. Deze twintig gemeenten hebben over de periode 1997–2002 de hoogste absolute saldi administratieve correcties gerealiseerd. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag kennen het grootste aantal administratieve correcties. Wel laten ze in vergelijking met 1997 een daling zien. Opvallend is dat de gemeente die qua omvang op de vierde plaats staat, Utrecht, pas op de negende plaats is terug te vinden voor wat betreft de administratieve correcties. De vierde plaats wordt ingenomen door Tilburg, dat vooral de laatste drie jaar een sterke stijging in de administratieve correcties kende. Zoals gezegd moet bedacht worden dat het saldo administratieve correcties van een gemeente van jaar op jaar sterk kan fluctueren. Zo kende de gemeente Den Haag in 1998 een negatief saldo administratieve correcties van ruim 5 duizend, terwijl in 2000 een licht positief saldo werd genoteerd. Tilburg, Groningen en vooral Delft kenden in 2002 een sterke stijging van het saldo administratieve correcties. Het betreft hier overigens voornamelijk fluctuaties in het aantal administratieve afvoeringen. Het aantal administratieve opnemingen is gedurende deze periode, ook voor de vier grootste gemeenten, redelijk constant.

6. Saldo administratieve correcties (absoluut) per gemeente, top-20¹⁾

¹⁾ Twintig gemeenten met het hoogste saldo administratieve correcties (absoluut) over de periode 1997–2002.

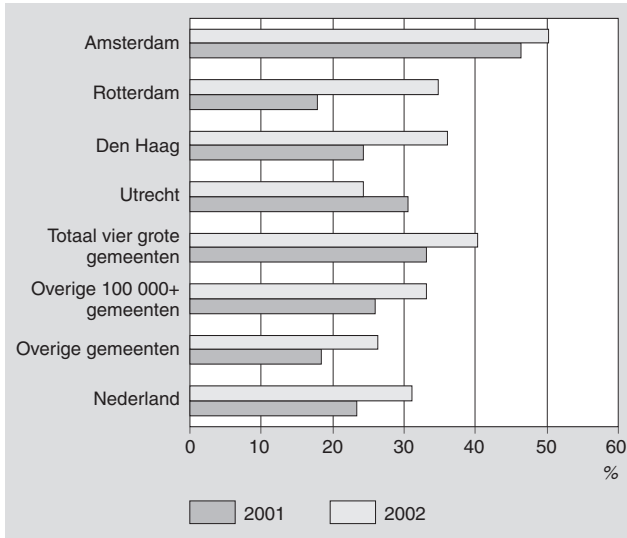
Het aandeel van het saldo administratieve correcties in het totale vertrek (emigratie plus het saldo administratieve correcties; dit is dus exclusief het vertrek naar een andere gemeente in Nederland) verschilt sterk per gemeente. In Amsterdam maken de administratieve correcties bijna de helft uit van het totale vertrek (*grafiek 7*). In Rotterdam en Den Haag is dit aandeel ongeveer een derde. In kleinere gemeenten is het aandeel van de correcties kleiner. Voor Nederland als geheel is het aandeel van het saldo administratieve correcties in het totale vertrek ongeveer 30 procent.

3. Longitudinaal onderzoek administratieve correcties

Hoewel de demografische kenmerken van administratieve correcties de nodige informatie bieden, ontbreekt informatie over de dynamiek van de administratieve correcties. Zo is nog niet bekend in welke mate personen die administratief worden afgevoerd ook weer worden opgenomen. Weliswaar is steeds het saldo administratieve correcties onderzocht, maar de personen die in dit saldo bij de afvoeringen zijn geteld, zijn voor een deel andere personen dan die waarop de opnemingen betrekking hebben. Personen die in een bepaald jaar administratief zijn afgevoerd, kunnen immers in een ander jaar weer zijn opgenomen. Er is dus informatie nodig op microniveau. Hiertoe is op basis van de jaarlijkse statistieken

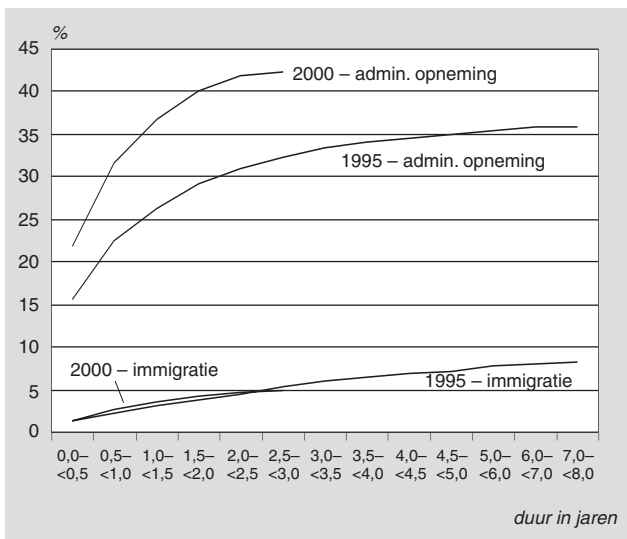
7. Aandeel saldo administratieve correcties in het totale vertrek, 2001 en 2002

van de buitenlandse migratie en de administratieve correcties een longitudinaal bestand gemaakt waarin alle personen zijn opgenomen die in de periode 1995–2002 een administratieve afvoering of opneming, emigratie of immigratie hebben meegemaakt. Het startjaar is 1995, omdat sinds dat jaar – door de introductie van de GBA – personen in de tijd gevolgd kunnen worden op grond van hun unieke persoonsnummer, het zogenoemde A-nummer. Zo kan per persoon die administratief is afgevoerd, worden bekeken of, en zo ja, in welke gemeente deze persoon op een later moment weer administratief is opgenomen of als immigrant vanuit het buitenland is geregistreerd.

Als we alle personen die in 1995 administratief zijn afgevoerd (ruim 31 duizend) in de tijd volgen, dan blijkt dat tot en met 2002 bijna 45 procent weer is teruggekeerd: 36 procent via een administratieve opneming en 8 procent via immigratie uit het buitenland (grafiek 8). ‘Teruggekeerd’ is hier eigenlijk niet het juiste woord, omdat niet zeker is of een persoon die administratief is afgevoerd ook daadwerkelijk uit Nederland is vertrokken. Beter is het dan ook te spreken van personen die zich in de loop van de tijd weer hebben ingeschreven in een gemeente, hetzij in dezelfde gemeente waaruit ze eerder administratief zijn afgevoerd, hetzij in een andere gemeente in Nederland.

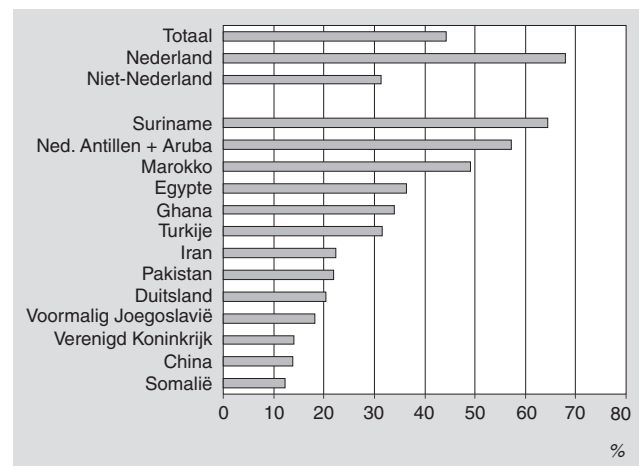
8. Aandeel personen dat in 1995 en 2000 administratief is afgevoerd naar duur in jaren tot opneming/immigratie

De administratieve afvoeringen van latere jaren laten in grote lijnen eenzelfde ‘terugkeerloop’ zien als het ‘afvoeringscohort’ 1995. Wat opvalt is dat de retourpercentages voor de cohorten 1997–2000 hoger liggen dan voor de cohorten 1995 en 1996, terwijl eerstgenoemde cohorten korter in de tijd kunnen worden gevolgd. Zo is van het cohort 2000 na drie jaar (de maximale periode waarover dit cohort gevolgd kan worden) al bijna de helft teruggekeerd via immigratie of administratieve opneming (grafiek 8). Na een jaar is dit aandeel al een derde. Van het cohort 1995 zijn de terugkeerpercentages door een opneming beduidend lager. Dit duidt erop dat gemeenten vaker dan een aantal jaren geleden personen administratief afvoeren om ze later weer op te nemen.

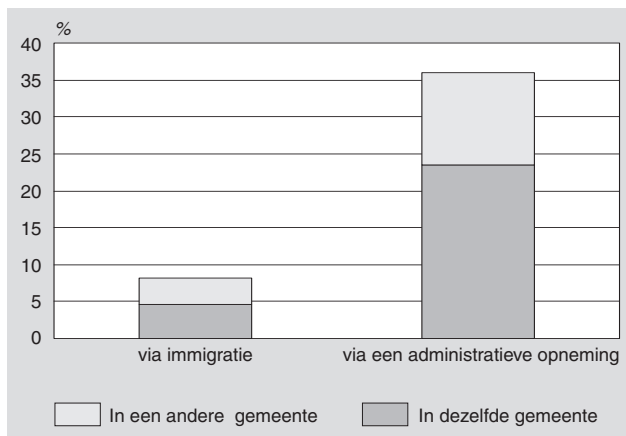
Tussen de diverse groepen migranten bestaan grote verschillen in het aandeel personen dat zich op enig moment weer in een gemeente inschrijft. Grafiek 9 laat zien dat twee derde van de in Nederland geboren personen die in 1995 administratief zijn afgevoerd, inmiddels (dat wil zeggen: tot en met 2002) weer is ingeschreven in een gemeente in Nederland. Van de personen die buiten Nederland zijn geboren, is dit slechts een derde. Met andere woorden: van twee op de drie personen die buiten Nederland zijn geboren en die in 1995 administratief zijn afgevoerd, is eind 2002 de verblijfplaats nog steeds niet bekend. Surinamers hebben zich in de loop van de tijd ongeveer even vaak weer in een gemeente ingeschreven als in Nederland geboren personen. Aan de andere kant was nog geen 15 procent van de in 1995 administratief afgevoerde Somaliërs, Chinezen en Britten eind 2002 weer ingeschreven in een gemeente in Nederland.

9. Aandeel personen dat in 1995 administratief is afgevoerd en in 1995–2002 is opgenomen/geïmmigreerd, naar geboorteland

Personen die in 1995 administratief zijn afgevoerd en later weer worden ingeschreven doen dat meestal in dezelfde gemeente waar ze in 1995 zijn uitgeschreven. Dit is het duidelijkst te zien bij de personen die na een administratieve afvoering weer administratief worden opgenomen. Ruim 35 procent keert via een opneming weer terug in het bevolkingsregister (grafiek 10). Van hen wordt ongeveer twee derde in dezelfde gemeente opgenomen. Het is aannemelijk dat op zijn minst een deel van deze groep de gemeente waar ze ooit administratief zijn afgevoerd, in werkelijkheid nooit heeft verlaten. Dit wordt ondersteund door het feit dat een groot deel van de opnemingen korte tijd na de afvoering plaatsvindt (zie ook grafiek 8). Van de personen van wie tot en met 2002 nog steeds niets bekend is, mag worden verondersteld dat ze Nederland zonder afmelding hebben verlaten. Het gaat hier in verhouding vaak om in het buitenland geboren personen met een niet-Nederlandse nationaliteit.

10. Aandeel personen dat in 1995 administratief is afgevoerd en in 1995–2002 is opgenomen/geïmmigreerd, naar gemeente en soort terugkeer

De vier grote gemeenten blijven aantrekkelijke vestigingsgemeenten voor personen die vanuit deze gemeenten administratief zijn afgevoerd. Van de personen die in 1995 uit een van de vier grote gemeenten administratief zijn afgevoerd, is inmiddels 42 procent weer geregistreerd. In ruim driekwart van de gevallen zijn deze personen weer in dezelfde gemeente geregistreerd als waaruit ze in 1995 zijn uitgeschreven. Voor de overige gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners is dit iets meer dan 60 procent, terwijl personen die administratief zijn afgevoerd uit kleine(re) gemeenten, zich juist voor het merendeel weer inschrijven in een andere gemeente.

Bovenstaande bevindingen komen in grote lijnen overeen met onderzoek dat het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) in 2001 in opdracht van de Bestuursdienst van de gemeente Rotterdam heeft uitgevoerd. Daaruit bleek dat van de personen die in 1996 administratief uit Rotterdam waren afgevoerd, zich iets meer dan 40 procent tot en met november 2000 weer had ingeschreven in een gemeente in Nederland. Het merendeel van hen keerde terug naar Rotterdam (COS, 2001).

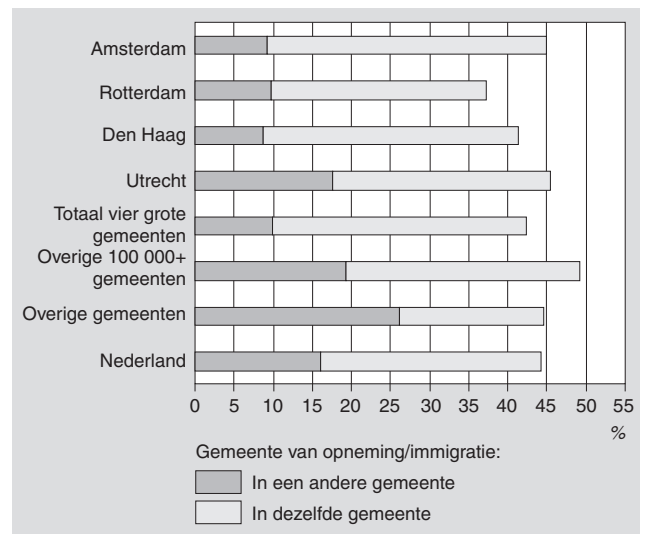
Administratieve correcties en niet-gemelde emigratie

Het CBS interpreteert het saldo administratieve correcties als niet-gemelde emigratie. Het saldo wordt immers gevormd door personen die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar een opneming tegenover staat. Deze interpretatie impliceert dat verondersteld wordt dat alle administratieve opnemingen die voorafgegaan worden door een administratieve afvoering geen vertrek naar het buitenland betekenen. Met het longitudinale bestand kan worden onderzocht in hoeverre opnemingen voorafgegaan worden door een afvoering. Het blijkt dat 85 à 90 procent van de personen die in de jaren 1998–2002 administratief zijn opgenomen, ooit (dat wil zeggen: van 1995 tot en met 2002) administratief zijn afgevoerd (*staat 2*). Een gering aantal zal vóór 1995 zijn afgevoerd, maar deze personen kunnen we, vanwege het ontbreken van het eerder genoemde A-nummer, niet volgen in de tijd. Een ander, eveneens gering aantal, is nooit administratief afgevoerd, maar heeft zich daadwerkelijk afgemeld bij een gemeente en is via de emigratie uit een Nederlandse gemeente uitgeschreven. Zo

Staat 2
Administratieve opnemingen die voorafgegaan zijn door een administratieve afvoering, 1995–2002

Administratief opgenomen in:	Totaal	waarvan daarvóór administratief afgevoerd in:									totaal 1995–2002	in % van het totale aantal opnemingen per jaar
		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
1998	16 379	806	1 699	5 208	6 658						14 371	87,7
1999	17 235	340	755	1 631	4 858	7 236					14 820	86,0
2000	18 710	242	496	829	1 671	6 329	7 216				16 783	89,7
2001	19 161	147	243	427	838	2 051	6 078	7 371			17 155	89,5
2002	21 743	78	149	211	444	964	2 149	6 496	9 235		19 726	90,7

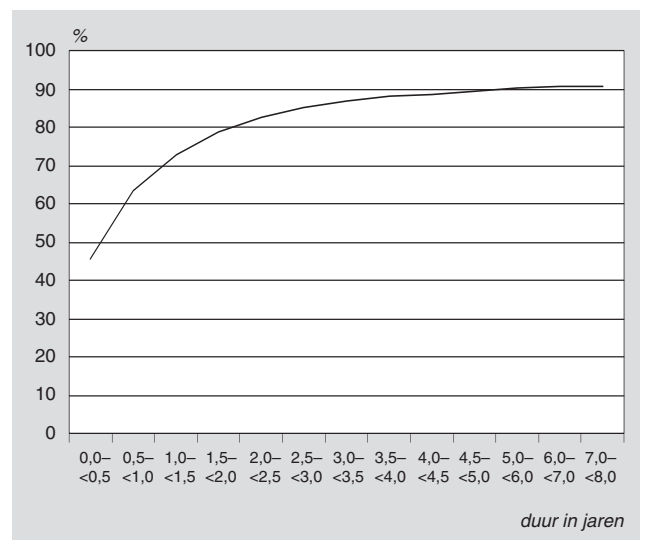
11. Aandeel personen dat in 1995 administratief is afgevoerd en in 1995–2002 is opgenomen/geïmmigreerd, naar gemeente van afvoering

zijn er in 2002 ruim 600 personen administratief opgenomen die in de jaren 1995–2002 waren geëmigreerd.

De duur tussen een opneming en een voorafgaande afvoering is meestal kort. Bijna twee derde van de personen die in 2002 administratief zijn opgenomen, was hooguit een jaar ervoor administratief afgevoerd. Bijna de helft van hen was zelfs minder dan een half jaar geleden administratief afgevoerd. Voor de administratieve opnemingen in de jaren 1998–2001 geldt een vergelijkbaar patroon.

12. Duur in jaren tussen administratieve opnemingen in 2002 en daaraan voorafgaande administratieve afvoeringen

Literatuur

Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000, Bevolkingscijfers: wie tellen mee en wie niet? Maandstatistiek van de Bevolking, juli 2000, blz. 7. CBS, Voorburg/Heerlen.

Centrum voor Onderzoek en Statistiek, 2001, Met stille trom vertrokken: een onderzoek naar vertrek met onbekende bestemming en vestiging met onbekende herkomst in Rotterdam, januari 2001. COS, Rotterdam.

Kuijper, H. en R. Noordam, 1989, Administratieve correcties 1985–1988. Maandstatistiek van de Bevolking, augustus 1989, blz. 11–15. CBS, Voorburg/Heerlen.

Het effect van non-respons onder allochtonen

Hans Schmeets en John Michiels

Van de Nederlandse bevolking is bijna een vijfde allochtoon. Hoewel er veel behoefte is aan informatie over allochtonen, is de informatie over talrijke aspecten van hun leefsituatie schaars. Een oorzaak hiervan is twijfel over de kwaliteit van de gegevens, omdat de respons in enquêtes van allochtonen beduidend lager is dan die van autochtonen. In dit artikel wordt de non-respons van allochtonen en autochtonen onderzocht. De bevindingen zijn gebaseerd op een gekoppeld bestand over 1998 waarin het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS), en de eindintegratiebestanden banen en uitkeringen zijn opgenomen.

1. Aanleiding en onderzoeksvragen

Allochtonen vormen een belangrijke doelgroep voor het Nederlands beleid. Inmiddels behoren 3 miljoen allochtonen tot de Nederlandse bevolking. Dit is 18,6 procent, ofwel bijna een op de vijf personen. Daarbij wordt iemand als allochtoon beschouwd indien minstens een van de ouders in het buitenland is geboren. Deze allochtonen wonen vooral in de grote steden en de helft is jonger dan 30 jaar.

De behoefte aan statistische informatie over allochtonen neemt gestaag toe. Naast demografische gegevens zijn ook inzichten in de achtergronden daarvan relevant. Voorbeelden van belangrijke graadmeters voor de demografische prognoses zijn bijvoorbeeld de (toekomstige) relatievorming en het verwachte aantal kinderen van allochtonen. Maar niet alleen demografische data zijn van belang. Ook gegevens over de leefsituatie – zoals (de kwaliteit van de) arbeid, woonsituatie en woonwensen, (slachtofferschap van) criminaliteit, politieke participatie en vrijetijdsgedrag – vormen bouwstenen voor het beleid.

Het probleem van de lacune aan dergelijke cijfers lijkt eenvoudig op te lossen. Gegevens afkomstig van landelijke en gemeentelijke registraties kan men aanvullen met steekproefonderzoek. Zo is het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het CBS een belangrijke informatiebron voor de beschrijving van de leefsituatie. Door de grote omvang van dit onderzoek – vanaf 1997 wordt bij minstens 30 duizend personen per jaar een vraaggesprek gehouden – zijn daarin ook voldoende allochtonen vertegenwoordigd. Tot dusverre is het CBS terughoudend geweest in het toegankelijk maken van deze informatie. De reden hiervoor zijn twijfels over de kwaliteit van de POLS-cijfers vanwege de hoge non-respons onder allochtone groepen. De respons onder allochtone groepen is beduidend lager in vergelijking met autochtonen.

Een lage respons hoeft op zich geen probleem te zijn voor de kwaliteit van de gegevens. Voorwaarde is dan wel dat de personen die meedoen aan het onderzoek een goede afspiegeling vormen van de groep waartoe ze behoren. De moeilijkheid is echter dat slechts een beperkt aantal gegevens voorhanden zijn om deze representativiteit in kaart te brengen. Dit betreft meestal een aantal sociaaldemografische kenmerken, waaronder leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en regio. Uit eerder onderzoek, gebaseerd op de data van het POLS 1999, is gebleken dat verschillen in respons tussen allochtone bevolkingsgroepen meestal gering zijn. Zo is de discrepantie in de respons tussen bijvoorbeeld allochtone mannen en vrouwen gering. Verrassend is de constatering dat allochtonen uit 'slechtere' buurten niet minder responderen dan allochtonen uit

'betere' buurten (Janssen et al., 2001; Schmeets en Janssen, 2002). Bovendien leren deze responstabellen dat bepaalde patronen bij allochtonen ook bij autochtonen te zien zijn. De bereidheid om aan enquêteonderzoek mee te doen is bijvoorbeeld in de grote steden lager dan op het platteland. Dit verschijnsel geldt niet alleen voor allochtonen; ook bij autochtonen is de medewerking in de steden geringer dan op het platteland. Deze inzichten krijgen in dit artikel een vervolg door gebruik te maken van een aantal aan elkaar gekoppelde bestanden.

Het voorgaande resulteert in de volgende onderzoeksvragen:

- Hoe groot is de respons van autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen, uitgesplitst naar sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken?
- Hoe groot is het verklarende effect van herkomst op de respons in het POLS 1998 indien gecontroleerd wordt voor andere kenmerken?

Deze vragen komen in de vervolgparagrafen aan de orde. Hierbij is de volgende aanpak gehanteerd. Eerst wordt ingegaan op de gebruikte data op basis waarvan de analyses in dit rapport zijn uitgevoerd. Vervolgens wordt in paragraaf drie een overzicht gegeven van de responspercentages van autochtonen en allochtone groepen in het POLS 1998. In paragraaf vier wordt ingegaan op responsmodellen, met de responskans als de te verklaren variabele. Ten slotte worden in paragraaf 5 enkele conclusies getrokken, aanbevelingen gedaan en de antwoorden op de twee gestelde vragen samengevat.

2. Gebruikte data

De in dit artikel beschreven analyses zijn uitgevoerd op het enquêtebestand POLS, aangevuld met het Personenbestand, het Banenbestand en de Uitkeringenbestanden van 1998. Het Personenbestand is afgeleid uit gekoppelde jaarbestanden van de gemeentelijke basisadministratie en bevat voornamelijk sociaaldemografische gegevens afkomstig van bevolkingsregisters van de gemeenten. Het Banenbestand heeft betrekking op de banen van werknemers uit de VerZekerdenAdministratie (VZA), en bevat onder andere gegevens over brutoloon en looptijd van de baan. Zelfstandigen zijn niet in dit register opgenomen, met de uitzondering van personen die op de loonlijst van het bedrijf staan. De Uitkeringenbestanden bevatten alle uitkeringen in het kader van ABW, AO, IOAW/IOAZ, en WW. In deze bestanden is informatie beschikbaar over looptijd van de uitkering en uitgekeerd bedrag.

In het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) wordt een aantal persoonsenquêtes geïntegreerd tot één enquête. De POLS-enquête bestaat grofweg uit twee blokken. Het eerste blok bevat zogenoemde basisvragen. Deze basisvragen betreffen sociaaldemografische kenmerken en sociaal-economische kenmerken als opleiding, arbeidsmarktpositie en inkomen. Daarnaast is in de basisenquête een dertigtal zogenoemde kernvragen opgenomen die verband houden met de onderwerpen uit het tweede blok. Dit tweede blok bevat specifieke onderwerpgerichte vragen over thema's als gezondheid en arbeid, recht en participatie, recht en milieu, en wonen. Het blok met basisvragen wordt gesteld aan alle respondenten die deel uitmaken van de geïntegreerde statistieken (de basissteekproef). Het blok met vervolgvragen bestaat uit meerdere vervolvenquêtes die elk een specifiek onderwerp (bijvoorbeeld gezondheid en arbeidsomstandigheden of rechtsbescherming en veiligheid) betreffen. De basissteekproef is opge-

---

De auteurs zijn Ger Snijkers erkentelijk voor opmerkingen bij een eerder concept.

---

splijst in meerdere vervolgsteekeproeven; en respondenten uit de vervolgsteekeproeven doorlopen één van deze volgenquêtes.

Het non-responsonderzoek (zie *kader*) van het POLS 1998 beperkt zich tot de kernvragen uit de basisvragenlijst. Dit zijn de belangrijkste leefsituatie-indicatoren. De overige leefsituatie-indicatoren zijn niet in de non-responsanalyses meegenomen vanwege de geringe omvang van de volgenquêtes. Bij het onderzoek is bovendien de vervolgsteekeproef van het WoningBehoeftOnderzoek (WBO) uit de basissteekeproef verwijderd. De reden hiervoor is dat in de administratie van het veldwerk de oorspronkelijke steekeproefuitzet voor het WBO (ten dele) niet meer kon worden achterhaald. De berekening en de analyse van de responscijfers is in dit geval niet mogelijk.

Vaststellen van respons

Het vaststellen van respons is geen sinecure. Dit komt omdat de respons op diverse manieren berekend kan worden. Het responscijfer kan immers inclusief en exclusief de administratieve non-respons worden bepaald. De definitie van responscijfers is als volgt:

$$\theta_p = 100 \times \frac{\sum_{k \in P} \frac{1}{\pi_k} \text{ resp}}{\sum_{k \in P} \frac{1}{\pi_k}}$$

De π_k zijn de insluitkansen van de steekeproefelementen (personen). De teller geeft het gewogen aantal respondenten in subpopulatie P van de steekeproef (bijvoorbeeld de deelpopulatie mannen). De noemer berekent het gewogen aantal personen in de steekeproefuitzet in subpopulatie P. Voor meer informatie over de bronbestanden, bestandskoppeling en de berekening van de respons zie Michiels (2002).

3. Respons in het POLS 1998 onder autochtonen en allochtonen

Een gangbare manier om statistische informatie naar herkomst te presenteren, is het onderscheid in de volgende drie categorieën: autochtoon, westerse allochtoon en niet-westerse allochtoon. In *staat 1* zijn de responsgegevens van het POLS naar herkomst naast elkaar gezet. De respons van deze drie groepen is respectievelijk 62, 57 en 39 procent. De autochtonen participeren dus meer dan de allochtonen. In dit opzicht verschillen vooral de niet-westerse allochtonen van de autochtonen.

De respons is verder uitgesplitst naar de sociaaldemografische achtergrondkenmerken leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en stedelijkheidsgraad. De respons is niet gelijk verdeeld over de leeftijdsgroepen. De respons varieert van 57 procent bij de 25–34-jarigen tot 62 procent bij de leeftijdsgroepen van 15–24 en 35–44 jaar. Onder de autochtonen varieert de respons van 60 tot 64 procent, onder de westerse allochtonen van 51 tot 64 procent en onder de niet-westerse allochtonen van 32 tot 46 procent. Onder zowel de westerse als de niet-westerse allochtonen is de participatie van vrouwen enkele procentpunten hoger dan van mannen. De respons onder gehuwden, inclusief verweduwde en gescheiden personen, is groter dan onder ongehuwden. De niet-westerse allochtonen vormen hierop echter een uitzondering: ongehuwden doen vaker mee (42 procent) dan gehuwden (38 procent).

De stedelijkheidsgraad is een belangrijk kenmerk voor de differentiatie in de respons. Personen die wonen in gebieden met de grootste stedelijkheidsgraad – waaronder de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag – vertonen een beduidend lagere respons dan personen in minder stedelijke gebieden. De respons varieert van 43 tot 66 procent. Dit patroon treffen we zowel bij autochtonen, als bij westerse en niet-westerse allochtonen aan.

De uitsplitsingen krijgen in staat 2 een vervolg door de respons te bekijken voor de volgende sociaal-economische kenmerken: betaalde baan (wel/niet), brutoloon uit betaalde baan, ZF-verzekering (wel/niet), werkloosheidsuitkering (ja/nee), dienstverband (voltijd/deeltijd), arbeidsuren, en hoogte van de uitkering.

Als vervolgens het brutoloon van de groep met een betaalde baan wordt bekeken, valt op dat de responsverschillen tussen de laagste inkomens (tot 35 duizend gulden) en inkomens van 35 tot 60 duizend gulden bij allochtonen gering zijn. De participatie van de hoogste inkomens (meer dan 60 duizend gulden) is iets hoger. De respons van de personen die niet via het ziekenfonds verzekerd zijn, is enkele procentpunten hoger dan de groep die wel via het ziekenfonds is verzekerd.

Werkloosheid blijkt voor de autochtonen geen verschil te maken voor de respons: personen die wel of geen werkloosheidsuitkering ontvangen, responderen in gelijke mate. Bij allochtonen doen werklozen iets minder vaak mee aan het onderzoek, maar deze schatting is gebaseerd op een beperkt aantal personen. Bij autochtonen en westerse allochtonen responderen de personen met een volledig dienstverband minder dan personen met een deeltijdbaan. Dit patroon stemt overeen met het onderscheid in arbeidsuren: de participatie is groter bij personen die minder dan 150 uur per maand werkzaam zijn. Bij de hoogte van de uitkering is de

Staat 1
Responspercentages POLS 1998 (excl. WBO) gecorrigeerd voor insluitkansen, 15–64 jaar

	Autochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Totaal
<i>Leeftijd</i>				
15–24	64	64	46	62
25–34	60	51	39	57
35–44	64	57	39	62
45–54	61	57	32	60
55–64	60	59	35	59
<i>Burgerlijke staat</i>				
Ongehuwd	58	52	42	56
Gehuwd (geweest)	64	60	38	62
<i>Geslacht</i>				
Man	61	54	38	58
Vrouw	63	60	42	61
<i>Woongemeente naar stedelijkheid</i>				
Zeer sterk stedelijk	47	44	30	43
Sterk stedelijk	60	55	43	58
Matig stedelijk	63	61	53	63
Weinig tot niet stedelijk	67	66	53	66
Totaal	62	57	39	60

Staat 2
Responspercentages POLS 1998 (excl. WBO)

	Autochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Totaal
<i>Baan</i>				
Geen baan	61	55	36	58
Wel baan	63	59	44	61
<i>Brutoloon uit baan</i>				
<35 000 gulden	64	58	42	62
35 000–<60 000 gulden	60	57	44	59
60 000 gulden of meer	64	61	[52]	64
<i>ZF-verzekering</i>				
Ziekenfonds	62	57	44	60
Niet-ziekenfonds	65	62	46	64
<i>Werkloosheidsuitkering</i>				
Ja	62	[54]	[30]	58
Nee	62	57	40	60
<i>Dienstverband</i>				
Voltijd	63	59	49	62
Deeltijd	69	68	[51]	68
<i>Arbeidsuren</i>				
<150 per maand	69	69	[52]	68
≥150 per maand	63	59	48	62
<i>Hoogte uitkering</i>				
<20 000 gulden	54	53	28	49
≥20 000 gulden	58	53	33	55
Totaal	62	57	39	60

respons iets lager bij de personen die minder dan 20 duizend gulden per maand ontvangen in vergelijking met de personen met een hogere uitkering.

Met deze bevindingen is een antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag. De respons is vooral laag onder niet-westerse allochtonen (39 procent). Uitgesplitst naar achtergrondkenmerken valt op dat bij allochtonen het verschil in respons tussen personen met en zonder betaald werk groter is dan bij autochtonen. Verder zijn geen opvallende verschillen tussen autochtonen en autochtonen waar te nemen die duiden op een afwijkend responsgedrag.

4. Responseffecten in POLS nader bekeken

In de vorige paragraaf zijn de responsgegevens in de vorm van bivariate tabellen gepresenteerd. Een nadeel van een dergelijke benadering is dat niet gecontroleerd is voor de samenhangen tussen de achtergrondkenmerken. Zo heeft een groter deel van de ouderen een uitkering dan van de jongeren, waardoor het responsverschil tussen personen met en zonder uitkering veroorzaakt kan worden door leeftijd. Een manier om te controleren voor dergelijke effecten is het presenteren van de tabellen voor de afzonderlijke groepen. In dit voorbeeld zou men de respons van personen met en zonder uitkering binnen de leeftijdsgroepen kunnen bekijken. Een dergelijke benadering levert al snel kleine aantallen in sommige cellen op. Bovendien loopt het aantal tabellen vlug op, wat de overzichtelijkheid niet ten goede komt.

Een andere manier om de gegevens te presenteren is in de vorm van regressie-effecten. Van sommige kenmerken is het niet wenselijk dat ze tegelijkertijd deel uitmaken van een model aangezien ze onderling sterk correleren. Dit betreft de kenmerken dienstverband (wel/geen baan) en diverse uitkeringen zoals ABW (bijstand), AO (arbeidsongeschikt) en WW (werkloos). Om dit probleem tegen te gaan is de variabele arbeidspositie (AP) samengesteld, met de volgende categorieën (1) geen baan, geen uitkering (2) baan (3) AO (4) ABW en (5) WW. Naast de arbeidspositie worden de volgende vijf kenmerken in responsmodellen betrokken: (1) herkomst, verdeeld over autochtoon, westers allochtoon en niet-westers allochtoon; (2) stedelijkheid, een vijfdeeling naar stedelijkheidsgraad; (3) leeftijd (5 leeftijdsgroepen), (4) geslacht en (5) burgerlijke staat in een dichotomie ongehuwd versus gehuwd (geweest).

Om zicht te krijgen op de samenhangen tussen deze zes kenmerken, zijn de bivariate correlaties berekend (staat 3). Herkomst is vooral gerelateerd aan stedelijkheid en arbeidspositie (zie staat 4). Tevens hangt de arbeidspositie samen met de andere kenmerken, variërend van 0,08 (stedelijkheid) tot 0,22 (geslacht). De correlatie is veruit het grootst tussen leeftijd en burgerlijke staat (0,68). Dergelijk sterke samenhangen kunnen problemen opleveren als de beide kenmerken gezamenlijk in een model terechtkomen (probleem van multicollineariteit). Dit probleem wordt bij de bespreking van de responsmodellen aan de orde gesteld. Daarnaast blijkt uit de samenhang met respons dat stedelijkheid daarmee het sterkst samenhangt (0,17), gevolgd door herkomst (0,12).

Staat 3
Samenhang tussen enkele variabelen (Cramers' V) N = 26445

	Herkomst	Stedelijkheid	Leeftijd	Geslacht	Burgerlijke staat	Arbeidspositie	Respons
Herkomst	1	0,19	0,08	0,03	0,02	0,16	0,12
Stedelijkheid		1	0,04	0,02	0,12	0,08	0,17
Leeftijd			1	0,01*	0,68	0,19	0,04
Geslacht				1	0,08	0,22	0,03
Burgerlijke staat					1	0,13	0,06
Arbeidspositie						1	0,09
Respons							1

* Niet significant ($p > 0,05$).

De correlatie van respons met de andere kenmerken is lager (Cramers' $V < 0,10$).

Om inzicht te krijgen in de unieke bijdrage van deze kenmerken op de respons, zijn deze kenmerken te zamen in een analyse betrokken. Aangezien het te verklaren kenmerk (de respons) een dichotomie betreft, is logistische regressie-analyse toegepast. De volgende zes geneste responsmodellen zijn opgesteld (tussen haakjes wordt het aantal categorieën vermeld):

- Herkomst (3)
- Herkomst (3) + stedelijkheid (5)
- Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5)
- Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2)
- Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2) + burgerlijke staat (2)
- Herkomst (3) + stedelijkheid (5) + leeftijd (5) + geslacht (2) + burgerlijke staat (2) + arbeidspositie (5)

Het centrale kenmerk is herkomst, waarvoor een drieling is gebruikt (autochtoon, westers allochtoon, niet-westers allochtoon). Met de bevindingen van deze modellen wordt beoogd na te gaan of, en zo ja op welke wijze, herkomst van invloed is op de respons. Daarbij verandert de invloed van herkomst door toevoeging van andere variabelen die effect op de respons (kunnen) sorteren. Zo is te verwachten dat het effect van herkomst op de respons (model 1) wordt verminderd door toevoeging van stedelijkheid (model 2). Dit komt tot uitdrukking in de regressieschatters (b-waarde en bijbehorende standaardfouten sf) van de westerse en niet-westerse allochtonen ten opzichte van de autochtonen (referentiegroep). Daarnaast worden andere kenmerken van het model bij de interpretatie betrokken, zoals de verklaarde variantie en de goedpassendheid van het model (χ^2) en de effecten van de opgenomen variabelen (Wald χ^2).

Model (1) resulteert in een Wald-waarde voor herkomst van 360. Vooral de niet-westerse allochtonen onderscheiden zich ten opzichte van de autochtonen. De verklaarde variantie (Nagelkerke R^2) is gering. De toevoeging van stedelijkheidsgraad leert dat de verklaarde variantie toeneemt tot 4,4 procent. Bovendien neemt het effect van herkomst af, hetgeen af te lezen valt uit zowel de Wald (van 360 naar 162) als de b-waarden (van $-0,20$ naar $-0,12$ en van $-0,91$ naar $-0,64$) voor respectievelijk de westerse en niet-westerse allochtonen. De additionele invloed van leeftijd (model 3) en geslacht (model 4) is beperkt. In het vijfde model is burgerlijke staat opgenomen. Hierdoor schiet het effect van leeftijd omhoog (Wald van 37 naar 123). Blijkbaar zorgt het corrigerend effect van burgerlijke staat ervoor dat de discrepanties in de respons tussen de leeftijdsgroepen toenemen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de samenhang tussen leeftijd en burgerlijke staat (multicollineariteit). Tevens neemt de invloed van herkomst iets toe. Het model verslechtert getuige de χ^2 die met 121 punten groter wordt door opname van een additionele vrijheidsgraad. In model

(6) wordt de arbeidspositie toegevoegd. Ook de arbeidspositie sorteert effect op de respons (Wald = 80). Dit heeft invloed op de waarde van herkomst die sterk afneemt (van 191 naar 140). De verschillen tussen vooral de respons van autochtonen en niet-westerse allochtonen worden kleiner (zie b-waarden).

De modeluitkomsten resulteren in de overweging om burgerlijke staat te verwijderen (model 7). De invloed van herkomst wordt daardoor nog geringer (Wald = 119). Blijkbaar is een substantieel responseffect van herkomst toe te schrijven aan andere kenmerken (met name stedelijkheid en arbeidspositie). Vergelijken we model 7 met model 6 dan wordt een winst in de χ^2 geboekt van 113 punten, hetgeen ten koste gaat van een vrijheidsgraad. Vanuit dit oogpunt is model 7 bovendien duidelijk te prefereren boven model 5.

De volgende stap in de modelspecificatie betreft de opname van interactietermen. Denkbaar is dat de interactie tussen twee kenmerken een extra impuls kan geven aan de verklaring van respons. Ook kan de opname van interactietermen resulteren in een verdere reductie van de invloed van herkomst op de respons. De opname van interactietermen levert geen belangrijke nieuwe inzichten op voor de verklaring van de respons. De invloed van interacties is niet groot of zelfs wat de interactie tussen herkomst en stedelijkheid betreft, niet voorhanden. Blijkbaar levert de combinatie van de twee separate effecten – de stedelijkheidsgraad en de herkomst – geen toegevoegde bijdrage aan de respons. Dit betekent dat er geen apart effect is van bijvoorbeeld het wonen in een grote stad en een niet-westerse allochtone achtergrond. Beide kenmerken versterken of verzwakken elkaar blijkbaar niet. Het betreft dus louter een optelsom van het wonen in de stad en het behoren tot de niet-westerse allochtonen dat de respons bepaalt. Voorts is nog nagegaan of andere interacties met herkomst tot nieuwe inzichten leiden. Dit blijkt niet het geval.

Om de unieke invloed op de respons van herkomst, gecorrigeerd voor andere kenmerken, te bepalen, zijn de modellen ook berekend zonder opname van herkomst. Door telkens de beide, met uitzondering van wel of geen opname van herkomst, identieke modellen te vergelijken wordt de additionele invloed van herkomst zichtbaar. Het verwijderen van herkomst uit model 7 gepaard met een verlies van 0,6 procent aan verklaarde variantie. Ook de vergelijking van de andere modellen (met en zonder herkomst) leert dat de extra verklaarde variantie van herkomst telkens 0,6 procent bedraagt. Bovendien neemt de invloed van zowel stedelijkheid als arbeidspositie toe. Dit duidt er op dat, gegeven de verdisconteerde kenmerken in het model, het unieke effect van herkomst op de respons 0,6 procent bedraagt. Opname van andere kenmerken, alsmede andere operationalisaties van de opgenomen kenmerken, in het model kunnen dit effect verder terugdringen. Gelet op de sterke invloed van stedelijkheid valt daarbij vooral te denken aan een alternatief voor de stedelijkheidsgraad. Van de andere kant kan een aanpassing van de operationalisatie van herkomst

Staat 4
Multipelle logistische regressie: respons op enkele variabelen, geneste modellen (1–6) en voorkeursmodel (model 7)

	Model						
	1	2	3	4	5	6	7
<i>Wald χ^2</i>							
Herkomst	360	162	169	167	191	140	119
Stedelijkheid		499	492	495	421	399	464
Leeftijd			37	37	123	96	27
Geslacht				23	13	21	31
Burgerlijke staat					128	113	
Arbidspositie						80	89
χ^2 (df)	370 (2)	873 (6)	910 (10)	933 (11)	1054 (12)	1135 (16)	1022 (15)
R^2 (Nagelkerke)	1,90%	4,4%	4,60%	4,70%	5,30%	5,70%	5,10%
B (w-alloch)	-0,2	-0,12	-0,11**	-0,11**	-0,11**	-0,10**	-0,10**
Sf (w-alloch)	0,044	0,045	0,045	0,045	0,045	0,045	0,045
B (nw-alloch)	-0,91	-0,64	-0,66	-0,66	-0,71	-0,62	-0,56
Sf (nw-alloch)	0,049	0,051	0,051	0,051	0,051	0,052	0,052

* Niet significant ($p > 0,05$)   ** $0,01 < p < 0,05$.

Staat 5
Multipole logistische regressie: respons op enkele variabelen, autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen, b-waarden, Wald Chi² en verklaarde variantie

	Autochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen	Totaal (Model 12)
Constante	-0,104	-0,301	-0,748***	-0,281
<i>Woongemeente naar stedelijkheid</i>				
Referentiegroep				
Zeer sterk stedelijk	0,508***	0,436***	0,552***	0,570***
Sterk stedelijk	0,636***	0,701***	0,966***	0,748***
Matig stedelijk	0,686***	1,000***	0,829***	0,821***
Weinig stedelijk	0,887***	0,862***	1,302***	1,011***
Niet stedelijk	341***	62***	71***	609***
Wald Chi ²				
<i>Leeftijd</i>				
Referentiegroep				
15-24	-0,132***	-0,550***	-0,204	-0,161***
25-34	0,026	-0,343*	-0,213	-0,005
35-44	-0,089	-0,362*	-0,488**	-0,099*
45-54	-0,11*	-0,164	-0,134	-0,069
55-64	21***	15**	9	24***
Wald Chi ²				
<i>Geslacht</i>				
Referentiegroep				
Man	0,120***	0,322***	0,227*	0,155***
Vrouw	17***	13***	5*	35***
Wald Chi ²				
<i>Arbeidspositie</i>				
Referentiegroep				
Geen baan/uitkering	0,070*	0,345**	0,241*	0,130***
Baan	-0,153**	0,098	-0,397	-0,140**
Arbeidsongeschikt	-0,528***	0,079	-0,379*	-0,552***
Bijstand	0,044	0,15	-0,479	-0,008
Werkloos	66***	12*	28***	138***
Wald Chi ²				
R ² Nagelkerke	2,90%	5,50%	8,40%	4,50%

Significanties: * 0,01 < p < 0,05; ** 0,001 < p < 0,01; *** p < 0,001.

het unieke effect van herkomst op de respons doen toenemen. Enkele exercities laten zien dat dit effect zal meevallen. Indien in model 7 het kenmerk herkomst uitgebreid wordt tot een zevending (autochtoon, Marokko, Turkije, Suriname, Antillen/Aruba, overig niet-westers, westers), dan blijft de invloed van stedelijkheid, leeftijd, geslacht en arbeidspositie op de respons nagenoeg gelijk. Het effect van herkomst op de respons neemt iets toe (Wald van 119 naar 129).

Om na te gaan of de resultaten die op de 15-64-jarigen betrekking hebben (nagenoeg) hetzelfde beeld opleveren voor de drie afzonderlijke herkomstgroepen, is het kenmerk herkomst verwijderd uit model 7. Naast de resultaten voor de totale groep zijn de bevindingen separaat berekend voor de drie herkomstgroepen (zie *staat 5*). Op deze wijze wordt duidelijk op welke aspecten de responsmodellen voor autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen afwijken. De verklaarde variantie duidt op grotere verschillen tussen onderscheiden categorieën van de opgenomen kenmerken in het responsmodel bij de niet-westerse allochtonen (R²= 8,4 procent) in vergelijking met de westerse allochtonen (5,5 procent) en vooral de autochtonen (2,9 procent).

Stedelijkheid blijkt voor alle groepen de belangrijkste factor in de verklaring van de respons. Telkens geldt dat de respons in de gebieden met de hoogste stedelijkheidsgraad geringer is dan in de andere gebieden. Bovendien is het verschil tussen de grootste stedelijkheidsgraad (veelal de grote steden) met de lagere stedelijkheidsgraden (3, 4 en 5) bij allochtonen iets sterker. Bij leeftijd zien we wel een onderscheid in de significanties tussen de vijf groepen. Bij autochtonen is de participatie lager van de leeftijds-groepen 25 tot 35 en 55 tot 65 jaar ten opzichte van de 15 tot 25-jarigen (de referentiegroep). Bij westerse allochtonen zijn de verschillen, gelet op de b-waarden, groter. Naast de 25-34-jarigen is ook een lagere respons te zien bij de 35-54-jarigen. Bij de niet-westerse allochtonen onderscheidt zich alleen de leeftijds-groep van 45 tot 55 jaar door een geringere respons. Vrouwen participeren meer dan mannen, hetgeen geldt voor zowel autochtonen als allochtonen. Vooral groot is het effect bij de, met name westerse, allochtonen. Ten slotte duiden de effecten van arbeids-positie op respons dat het baanbezit een positief effect hierop

heeft, hetgeen iets sterker is bij de (vooral niet-westerse) allochtonen in vergelijking met de autochtonen.

Arbeidsongeschikten responderen alleen bij de autochtone bevolking significant slechter. De respons van personen met een bijstandsuitkering is eveneens bij autochtonen beduidend slechter. Dit geldt in mindere mate voor niet-westerse allochtonen, terwijl personen met bijstand zich onder westerse allochtonen niet onderscheiden in de respons ten opzichte van de referentiegroep (personen zonder baan en zonder uitkering).

5. Conclusie en aanbevelingen

In dit rapport is de selectiviteit van de respons voor allochtone groepen onderzocht evenals het effect daarvan op een aantal kern-indicatoren. Hierbij is gebruik gemaakt van hulpinformatie uit de eindintegratiebestanden van 1998. In de eerste paragraaf zijn twee vragen gesteld waarop in de vervolparagrafen een antwoord is gegeven. De eerste vraag luidde: "Hoe groot is de respons van autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen (herkomst), uitgesplitst naar sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken?" Gebleken is dat de respons onder allochtonen geringer is dan onder autochtonen. De respons is vooral kleiner bij de niet-westerse allochtonen. Uitsplitsingen naar achtergrondkenmerken duiden er op dat de responspatronen van allochtonen en autochtonen niet sterk van elkaar afwijken.

Vervolgens zijn responsmodellen opgesteld om de tweede vraag "Hoe groot is het effect van herkomst op de respons in het POLS 1998?" te kunnen beantwoorden. Voor deze modellen zijn de kenmerken geslacht, leeftijd, stedelijkheidsgraad, arbeidspositie, burgerlijke staat, herkomst en diverse interacties daartussen gebruikt. De oorspronkelijk, bivariate, relatie tussen herkomst en respons wordt voor een belangrijk deel wegverklaard door stedelijkheid en arbeidspositie. De unieke bijdrage van herkomst in de verklaring van respons (1,9 procent) wordt gereduceerd tot 0,6 procent. Het voorkeursmodel met de kenmerken stedelijkheid, leeftijd, geslacht en arbeidspositie (zonder interacties) is vervolgens berekend voor de afzonderlijke herkomstgroepen. Hierdoor worden de effecten van deze kenmerken op de respons binnen deze groepen zicht-

baar. De verklaarde variantie van respons van de autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen is respectievelijk 2,9, 5,5 en 8,4 procent. Deze verschillen worden vooral veroorzaakt door het kenmerk stedelijkheid. Allochtonen, vooral niet-westerse, in niet-stedelijke gebieden vertonen een beduidend hogere respons dan allochtonen in sterk verstedelijkte gebieden. De verschillen bij de autochtonen zijn minder geprononceerd.

Bij toekomstig onderzoek naar de effecten van weegmodellen zou men – gelet op de bevindingen in deze studie – zich kunnen richten op de operationalisatie van kenmerken die sterk gerelateerd zijn aan de stedelijkheidsgraad. Vooral personen die in sterk verstedelijkte gebieden wonen, participeren immers in mindere mate dan personen die wonen in gebieden met een lagere stedelijkheidsgraad. Ook is denkbaar dat andere, bijvoorbeeld regionale, kenmerken een additionele bijdrage aan de verklaring van de respons kunnen bieden. Dit heeft bovendien het grote voordeel dat dergelijke regionale kenmerken een handvat bieden bij de bestrijding van de selectiviteit van de non-respons. Bij het steekproefontwerp kan daar rekening mee worden gehouden. Verder is te overwegen om na te gaan of men de arbeidspositie in een weegmodel kan opnemen of het construeren van een daarmee vergelijkbaar kenmerk. Dit heeft als voordeel dat naast de reguliere sociaaldemografische kenmerken (zoals leeftijd, geslacht, stedelijkheid) ook een sociaal-economisch kenmerk wordt opgenomen. Met

een dergelijk kenmerk is te verwachten dat (vertekening als gevolg van) de lagere respons van groepen die zich in een sociaal-economische achterstandspositie bevinden, wordt tegengegaan. Het probleem hierbij is echter dat deze informatie pas enkele jaren na het veldwerk beschikbaar komt. En het verstrekken van actuele informatie – de tijdigheid – is een belangrijk pluspunt bij de distributie van statistieken over de leefsituatie.

Literatuur

Janssen, J, D.J. Beukenhorst, W. Brakenhoff, H. Schmeets en C. van der Wulp, 2001, Programma SSB – Fase III. Onderzoek naar non-respons met informatie uit het SSB Intern CBS-rapport BPA: H820-02-SOO. CBS, Heerlen.

Michiels, J., 2002, Bestandskoppelingen en toepassingen. Interne CBS-notitie, BPA: H2391-02-SOO. CBS, Heerlen.

Schmeets, H. en J.P.G. Janssen, 2002, Using national registrations to correct for selective non-response. Political preference of ethnic groups. Proceedings of Statistics Canada Symposium 2001. Achieving Data Quality in a Statistical Agency: A Methodological Perspective. Statistics Canada, Ottawa/Hull.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

	Levend- geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings- groei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks- sluitingen	Echtschei- dingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
1998	199 408	137 482	122 407	79 289	106 033	15 760 225	665 795	1 108 216	86 956	32 459
1999	200 445	140 487	119 151	78 779	103 725	15 863 950	637 394	1 058 308	89 428	33 571
2000	206 619	140 527	132 850	78 977	123 125	15 987 075	614 097	972 256	88 074	34 650
2001	202 603	140 377	133 404	82 566	118 210	16 105 285	610 163	942 457	82 091	37 104
2002	202 083	142 355	121 250	93 691	87 287	16 192 572	628 947	966 979	85 808	33 179
Kwartaal										
2000										
4e kwartaal	50 844	35 261	32 889	19 068	30 159	15 987 075	152 062	242 813	15 591	8 536
2001										
1e kwartaal	49 512	36 789	32 569	20 910	24 382	16 011 457	146 992	238 701	11 339	9 613
2e kwartaal	50 266	35 036	30 489	18 671	27 048	16 038 505	136 880	229 500	27 529	9 266
3e kwartaal	52 815	33 004	39 908	22 882	36 837	16 075 342	173 484	227 561	28 598	9 201
4e kwartaal	50 010	35 548	30 438	20 103	29 943	16 105 285	152 807	246 695	14 625	9 024
2002										
1e kwartaal	49 259	38 485	29 824	21 758	18 840	16 124 945	151 520	242 271	12 580	8 996
2e kwartaal	48 911	34 675	26 995	22 847	18 384	16 144 252	143 209	237 677	28 680	8 153
3e kwartaal	53 556	33 081	37 869	28 616	29 728	16 172 237	181 100	245 793	29 117	8 305
4e kwartaal	50 357	36 114	26 562	20 470	20 335	16 192 572	153 118	241 238	15 431	7 725
2003										
1e kwartaal	50 403	38 309	26 261	23 650	14 705	16 207 277	156 427	246 951	13 230	8 624
2e kwartaal	49 837	34 490	22 635	23 564	14 418	16 221 695	138 431	225 748	26 719	7 958
3e kwartaal	53 201	33 792	30 784	30 743	19 450	16 241 145	175 996	244 360	28 326	7 887
Maand										
2001										
oktober	17 556	11 523	12 332	7 226	11 139	16 086 481	55 907	85 892	6 155	3 525
november	16 345	11 391	10 536	6 256	9 234	16 095 715	50 755	83 161	4 226	3 116
december	16 109	12 634	7 570	6 621	9 570	16 105 285	46 145	77 642	4 244	2 383
2002										
januari	17 019	13 469	11 366	7 301	7 615	16 112 900	55 181	84 260	3 169	3 294
februari	15 448	11 735	8 950	6 610	6 053	16 118 953	47 049	76 359	5 098	2 882
maart	16 792	13 281	9 508	7 847	5 172	16 124 125	49 290	81 652	4 313	2 820
april	15 995	11 968	9 266	7 172	6 121	16 130 246	46 464	76 523	6 014	2 583
mei	16 800	11 623	8 897	7 513	6 561	16 136 807	49 782	84 380	11 414	2 803
juni	16 116	11 084	8 832	8 162	5 702	16 142 509	46 963	76 774	11 252	2 767
juli	18 011	11 509	11 365	9 981	7 886	16 150 395	60 710	88 448	7 897	2 945
augustus	17 959	11 134	13 462	9 500	10 787	16 161 182	63 110	80 006	10 742	2 716
september	17 586	10 438	13 042	9 135	11 055	16 172 237	57 280	77 339	10 478	2 644
oktober	17 831	11 530	11 594	9 107	8 788	16 181 025	54 735	83 610	6 643	2 956
november	16 011	11 491	8 188	7 270	5 438	16 186 463	50 467	79 928	4 371	2 598
december	16 515	13 093	6 780	4 093	6 109	16 192 572	47 916	77 700	4 417	2 171
2003										
januari	17 241	13 328	8 417	8 150	4 180	16 196 752	56 126	87 017	3 890	2 846
februari	15 763	11 349	8 521	6 680	6 255	16 203 007	45 898	72 423	4 002	2 705
maart	17 399	13 632	9 323	8 820	4 270	16 207 277	54 403	87 511	5 338	3 073
april	15 629	11 536	7 274	7 112	4 255	16 211 532	40 991	65 894	5 541	2 407
mei	17 420	11 556	7 348	7 781	5 431	16 216 963	45 705	77 229	10 082	2 708
juni	16 788	11 398	8 013	8 671	4 732	16 221 695	51 735	82 625	11 096	2 843
juli	17 452	10 694	9 039	9 401	6 396	16 228 091	53 280	84 164	7 716	2 717
augustus	18 577	12 123	11 177	11 446	6 185	16 234 276	65 258	83 065	10 141	2 667
september	17 172	10 975	10 568	9 896	6 869	16 241 145	57 458	77 131	10 469	2 503

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers over 2003 zijn voorlopig.

Bevolking in Nederland

Bevolking naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat, 1 januari 2003

Leeftijd	Totaal		Ongehuwd		Gehuwd ¹⁾		Verweduwd		Gescheiden	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
0- 4 jaar	523 298	499 315	523 298	499 315						
5- 9 jaar	503 582	481 136	503 582	481 136						
10-14 jaar	512 955	489 802	512 955	489 802						
15-19 jaar	491 763	467 148	491 368	464 018	395	3 101	-	2	-	27
20-24 jaar	491 819	481 009	474 682	428 454	16 749	50 747	12	75	376	1 733
25-29 jaar	518 928	512 251	416 683	326 897	97 654	172 897	109	401	4 482	12 056
30-34 jaar	656 339	638 881	345 806	237 024	287 431	361 883	462	1 371	22 640	38 603
35-39 jaar	675 781	649 162	221 046	146 277	407 778	438 521	1 125	3 126	45 832	61 238
40-44 jaar	645 907	629 772	146 114	99 356	438 199	449 341	2 141	6 533	59 453	74 542
45-49 jaar	589 999	578 261	95 566	63 172	425 980	424 810	3 892	11 672	64 561	78 607
50-54 jaar	569 836	553 984	63 471	40 809	433 348	415 416	7 190	20 720	65 827	77 039
55-59 jaar	525 879	512 502	40 348	26 993	418 865	385 670	11 219	35 099	55 447	64 740
60-64 jaar	386 143	386 664	25 026	18 341	311 852	276 034	13 381	48 833	35 884	43 456
65-69 jaar	312 394	337 470	19 468	17 634	251 654	216 608	17 797	73 338	23 475	29 890
70-74 jaar	257 288	314 569	15 220	19 327	202 045	164 720	24 940	109 626	15 083	20 896
75-79 jaar	183 786	270 979	9 344	19 471	136 921	101 010	29 407	135 992	8 114	14 506
80-84 jaar	108 826	202 258	5 027	15 255	72 424	46 251	27 634	131 891	3 741	8 861
85-89 jaar	45 327	114 656	2 067	10 156	24 042	12 440	17 933	87 651	1 285	4 409
90-94 jaar	13 274	46 159	690	4 942	4 820	1 972	7 458	37 748	306	1 497
95 jaar of ouder	2 347	11 123	117	1 408	461	137	1 724	9 240	45	338
Totaal	8 015 471	8 177 101	3 911 878	3 409 787	3 530 618	3 521 558	166 424	713 318	406 551	532 438

¹⁾ Inclusief partners in geregistreerd partnerschap.

Allochtonen in Nederland

Tabel 1
Allochtonen per generatie naar geslacht en herkomstgroepering, 1 januari 2003

	Totaal	Generatie			
		eerste generatie	tweede generatie		
			Totaal	waarvan	
			twee in het buitenland geboren ouders	één in het buitenland geboren ouder	
<i>mannen</i>					
Totaal	1 514 785	780 880	733 905	299 764	434 141
Afrika	264 519	165 920	98 599	77 760	20 839
Amerika	264 081	152 832	111 249	59 087	52 162
Azië	347 464	174 752	172 712	61 650	111 062
Europa	629 264	283 940	345 324	100 869	244 455
Oceanië	9 457	3 436	6 021	398	5 623
Niet-westers	833 687	518 250	315 437	230 253	85 184
Marokko	155 743	88 733	67 010	60 353	6 657
Nederlandse Antillen + Aruba	63 789	40 972	22 817	9 783	13 034
Suriname	153 589	86 060	67 529	45 517	22 012
Turkije	177 650	99 536	78 114	68 835	9 279
Overige niet-westerse landen	282 916	202 949	79 967	45 765	34 202
Westers	681 098	262 630	418 468	69 511	348 957
14 EU landen	362 586	127 923	234 663	21 955	212 708
w.o.					
België	52 922	15 013	37 909	2 941	34 968
Duitsland	183 288	41 375	141 913	10 438	131 475
Frankrijk	15 362	7 463	7 899	864	7 035
Italië	20 953	11 542	9 411	1 230	8 181
Spanje	15 713	8 884	6 829	1 819	5 010
Verenigd Koninkrijk	40 827	25 321	15 506	1 927	13 579
Indonesië	195 543	60 665	134 878	36 158	98 720
Polen	12 903	5 668	7 235	1 036	6 199
Verenigde Staten van Amerika	15 014	9 332	5 682	510	5 172
Voormalig Joegoslavië	38 497	28 261	10 236	6 063	4 173
Voormalige Sovjet-Unie	16 677	12 175	4 502	1 468	3 034
Overige westerse landen	39 878	18 606	21 272	2 321	18 951
<i>vrouwen</i>					
Totaal	1 523 973	805 047	718 926	288 687	430 239
Afrika	222 170	126 402	95 768	75 747	20 021
Amerika	290 025	181 976	108 049	57 770	50 279
Azië	343 053	177 116	165 937	58 982	106 955
Europa	659 215	315 900	343 315	95 821	247 494
Oceanië	9 510	3 653	5 857	367	5 490
Niet-westers	788 915	486 316	302 599	221 046	81 553
Marokko	139 589	74 547	65 042	58 717	6 325
Nederlandse Antillen + Aruba	65 523	43 423	22 100	9 616	12 484
Suriname	167 069	101 219	65 850	44 571	21 279
Turkije	163 750	90 683	73 067	64 321	8 746
Overige niet-westerse landen	252 984	176 444	76 540	43 821	32 719
Westers	735 058	318 731	416 327	67 641	348 686
14 EU landen	386 975	147 998	238 977	22 101	216 876
w.o.					
België	60 317	20 991	39 326	3 028	36 298
Duitsland	209 919	63 147	146 772	10 970	135 802
Frankrijk	17 013	9 505	7 508	782	6 726
Italië	14 633	5 563	9 070	1 130	7 940
Spanje	15 493	8 909	6 584	1 715	4 869
Verenigd Koninkrijk	35 251	20 212	15 039	1 822	13 217
Indonesië	205 079	74 896	130 183	34 859	95 324
Polen	21 148	14 048	7 100	987	6 113
Verenigde Staten van Amerika	14 845	9 445	5 400	485	4 915
Voormalig Joegoslavië	37 510	27 782	9 728	5 630	4 098
Voormalige Sovjet-Unie	22 698	18 549	4 149	1 316	2 833
Overige westerse landen	46 803	26 013	20 790	2 263	18 527

Tabel 2
Allochtonen naar herkomstgroepering en leeftijd, 1 januari 2003

	0-9 jaar	10-19 jaar	20-29 jaar	30-39 jaar	40-49 jaar	50 jaar of ouder	Totaal
Totaal	450 713	439 139	487 648	558 698	428 945	673 615	3 038 758
Afrika	113 522	96 588	93 467	88 931	51 207	42 974	486 689
Amerika	95 533	101 098	96 786	102 110	82 924	75 655	554 106
Azië	68 876	86 084	106 083	140 007	129 704	159 763	690 517
Europa	167 635	149 674	187 957	225 192	163 634	394 387	1 288 479
Oceanië	5 147	5 695	3 355	2 458	1 476	836	18 967
Niet-westers	323 920	305 040	303 082	310 248	203 537	176 775	1 622 602
Afghanistan	6 936	8 665	6 097	6 452	3 622	2 477	34 249
Algerije	1 515	1 251	1 002	1 804	1 034	586	7 192
Angola	2 676	4 759	1 809	1 791	565	110	11 710
Brazilië	2 577	2 103	1 944	2 284	1 324	668	10 900
China	6 916	6 394	9 231	6 484	4 398	5 392	38 815
Colombia	2 183	1 596	1 526	1 526	1 343	624	8 798
Congo (Democratische Republiek)	2 317	1 726	1 416	1 607	1 032	214	8 312
Dominicaanse Republiek	2 005	1 693	1 689	1 894	1 158	761	9 200
Egypte	4 729	2 301	1 636	3 777	3 464	1 119	17 026
Ethiopië	2 171	1 830	1 689	2 490	1 509	431	10 120
Filippijnen	2 502	1 940	2 049	2 285	1 826	1 153	11 755
Ghana	4 733	2 409	1 806	3 579	4 660	787	17 974
Hongkong	1 725	3 250	3 806	2 713	3 592	2 837	17 923
India	2 451	1 549	2 259	2 699	1 998	2 015	12 971
Irak	8 423	8 055	6 690	10 038	5 668	3 085	41 959
Iran	3 663	5 102	4 127	7 105	5 377	2 669	28 043
Israël	1 432	1 464	1 398	1 320	920	645	7 179
Kaapverdië	2 976	3 995	3 011	3 220	3 304	2 847	19 353
Marokko	68 230	58 944	58 826	50 453	26 956	31 923	295 332
Nederlandse Antillen + Aruba	24 048	24 515	27 523	21 886	16 595	14 745	129 312
Nigeria	2 283	730	755	1 992	831	121	6 712
Pakistan	3 978	3 405	2 920	3 379	2 752	1 315	17 749
Sierra Leone	678	1 935	2 692	578	126	22	6 031
Soedan	1 444	800	2 510	2 151	597	127	7 629
Somalie	8 466	5 124	5 119	5 829	1 921	1 108	27 567
Sri Lanka	2 128	1 372	1 486	2 301	1 615	704	9 606
Suriname	48 613	57 368	51 730	61 196	52 362	49 389	320 658
Syrië	2 042	1 476	1 507	1 699	1 074	668	8 466
Thailand	2 164	1 562	2 025	2 500	1 587	659	10 497
Tunesië	1 544	1 421	1 223	1 322	1 000	927	7 437
Turkije	70 714	64 050	67 477	68 678	34 083	36 398	341 400
Vietnam	2 998	2 662	3 385	3 390	2 994	1 436	16 865
Zuid-Afrika	3 383	3 172	3 099	2 311	1 329	1 620	14 914
Westers	126 793	134 099	184 566	248 450	225 408	496 840	1 416 156
14 EU landen w.o.	67 399	60 543	82 892	118 682	100 622	319 423	749 561
België	11 669	10 135	11 886	15 528	16 588	47 433	113 239
Denemarken	809	575	904	1 269	850	1 143	5 550
Duitsland	22 656	20 550	27 994	51 293	50 854	219 860	393 207
Frankrijk	5 448	4 343	6 333	6 209	4 391	5 651	32 375
Griekenland	1 888	1 623	2 298	2 949	1 502	2 188	12 448
Ierland	1 167	1 069	1 481	1 549	1 169	915	7 350
Italië	3 694	3 603	6 332	9 878	4 034	8 045	35 586
Oostenrijk	1 313	1 248	1 818	2 443	1 996	6 688	15 506
Portugal	2 265	2 150	3 727	3 189	2 025	3 241	16 597
Spanje	3 872	3 961	6 759	6 934	3 146	6 534	31 206
Verenigd Koninkrijk	10 970	9 989	11 053	15 377	12 674	16 015	76 078
Zweden	907	631	1 119	1 120	685	838	5 300
Australië	3 722	4 309	2 499	1 751	1 039	640	13 960
Canada	3 162	3 736	2 167	1 440	1 212	770	12 487
Hongarije	906	631	1 926	2 474	1 803	4 790	12 530
Indonesië	14 049	33 719	53 246	80 480	87 458	131 670	400 622
Japan	1 211	724	1 049	2 023	1 261	848	7 116
Polen	4 666	3 468	6 317	5 197	6 432	7 971	34 051
Roemenië	1 070	659	1 764	1 697	981	1 050	7 221
Verenigde Staten van Amerika	6 299	4 599	4 266	5 521	4 449	4 725	29 859
Voormalig Joegoslavië	11 905	11 612	14 398	15 203	10 533	12 356	76 007
Voormalige Sovjet-Unie	6 509	5 736	7 236	7 902	5 718	6 274	39 375
Voormalig Tsjecho-Slowakije	1 235	768	2 290	1 583	993	2 727	9 596
Zwitserland	1 788	1 158	1 208	1 736	1 242	1 996	9 128

Tabel 3
Allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari 1999–2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal	2 699 234	2 775 302	2 870 224	2 964 949	3 038 758
Afrika	393 937	413 523	436 777	461 916	486 689
Amerika	480 323	498 313	519 806	539 280	554 106
Azië	622 201	637 918	657 558	677 504	690 517
Europa	1 187 061	1 209 012	1 238 682	1 267 861	1 288 479
Oceanië	15 712	16 536	17 401	18 388	18 967
Niet-westers	1 346 035	1 408 767	1 483 188	1 558 353	1 622 602
Afghanistan	15 811	21 468	26 394	31 167	34 249
Algerije	5 978	6 290	6 668	6 971	7 192
Angola	3 693	4 477	5 852	7 962	11 710
Brazilië	8 356	8 913	9 562	10 237	10 900
China	27 991	29 759	32 280	35 691	38 815
Colombia	6 590	7 025	7 484	8 122	8 798
Congo (Democratische Republiek)	5 574	6 115	6 828	7 657	8 312
Dominicaanse Republiek	6 811	7 341	8 035	8 676	9 200
Egypte	13 635	14 398	15 165	16 108	17 026
Ethiopië	8 696	8 997	9 392	9 783	10 120
Filippijnen	9 394	9 857	10 449	11 100	11 755
Ghana	14 905	15 609	16 429	17 232	17 974
Hongkong	17 376	17 510	17 635	17 789	17 923
India	11 015	11 516	12 032	12 589	12 971
Irak	30 002	33 449	38 191	41 323	41 959
Iran	21 790	22 893	24 642	26 789	28 043
Israël	5 835	6 066	6 294	6 658	7 179
Kaapverdië	17 925	18 242	18 558	19 012	19 353
Marokko	252 493	262 221	272 752	284 124	295 332
Nederlandse Antillen + Aruba	99 130	107 197	117 089	124 870	129 312
Nigeria	4 632	5 180	5 696	6 183	6 712
Pakistan	15 582	16 149	16 787	17 325	17 749
Sierra Leone	978	1 432	2 284	3 945	6 031
Soedan	3 023	3 919	5 497	6 935	7 629
Somalië	27 421	28 780	29 631	28 979	27 567
Sri Lanka	7 046	7 685	8 384	9 053	9 606
Suriname	296 984	302 514	308 824	315 177	320 658
Syrië	4 686	5 397	6 488	7 736	8 466
Thailand	7 135	7 701	8 553	9 450	10 497
Tunesië	6 388	6 596	6 908	7 204	7 437
Turkije	299 662	308 890	319 600	330 709	341 400
Vietnam	14 277	14 717	15 302	16 012	16 865
Zuid-Afrika	11 784	12 524	13 459	14 378	14 914
Westers	1 353 199	1 366 535	1 387 036	1 406 596	1 416 156
14 EU landen w.o.	735 701	739 309	744 219	748 930	749 561
België	112 015	112 604	113 066	113 239	113 239
Denemarken	5 034	5 237	5 422	5 523	5 550
Duitsland	403 494	401 119	398 776	396 316	393 207
Frankrijk	28 725	29 792	30 906	31 884	32 375
Griekenland	10 857	11 232	11 637	12 077	12 448
Ierland	6 713	6 848	7 060	7 248	7 350
Italië	33 113	33 780	34 529	35 193	35 586
Oostenrijk	15 407	15 468	15 488	15 540	15 506
Portugal	13 650	14 281	14 976	15 881	16 597
Spanje	29 651	30 023	30 425	30 897	31 206
Verenigd Koninkrijk	67 766	69 263	71 904	74 869	76 078
Zweden	4 747	4 951	5 133	5 249	5 300
Australië	11 658	12 230	12 805	13 493	13 960
Canada	10 845	11 217	11 697	12 199	12 487
Hongarije	11 903	11 917	12 104	12 359	12 530
Indonesië	406 947	405 155	403 894	402 663	400 622
Japan	6 603	6 674	6 859	7 078	7 116
Polen	28 483	29 180	30 600	32 210	34 051
Roemenië	5 136	5 451	6 017	6 667	7 221
Verenigde Staten van Amerika	25 666	26 808	28 080	29 093	29 859
Voormalig Joegoslavië	62 821	66 947	71 438	74 640	76 007
Voormalige Sovjet-Unie	19 693	22 625	28 694	34 903	39 375
Voormalig Tsjecho-Slowakije	8 008	8 274	8 860	9 456	9 596
Zwitserland	8 335	8 652	8 839	9 009	9 128

Huishoudensstatistiek, 1 januari 2003*

Tabel 1
Bevolking in huishoudens naar huishoudenspositie, leeftijd en geslacht, 1 januari 2003*

Leeftijdsgroep	Thuiswonend kind	Alleenstaand	Samenwonend				Eénouder	Overig	Institutioneel	Totaal
			zonder kinderen		met kinderen					
			niet-gehuwd	gehuwd	niet-gehuwd	gehuwd				
<i>Mannen</i>										
<i>x 1 000</i>										
0-4	519							4	1	523
5-9	500							3	1	504
10-14	507							3	3	513
15-19	448		5	0	0	0		8	5	492
20-24	295	103	52	9	4	5	0	20	4	492
25-29	111	143	132	43	20	50	1	16	4	519
30-34	48	149	110	67	53	211	2	12	5	656
35-39	27	123	57	50	53	347	5	9	5	676
40-44	18	104	37	45	37	383	10	8	5	646
45-49	11	86	28	61	23	356	14	7	5	590
50-54	7	76	25	151	13	272	14	8	4	570
55-59	3	66	22	264	6	144	9	8	4	526
60-64	1	50	14	247	2	56	4	8	3	386
65-69	0	43	10	218	1	27	3	7	3	312
70-74	0	41	8	182	0	15	2	6	4	257
75-79	0	36	5	124	0	8	2	4	5	184
80-84	0	27	3	64	0	3	1	2	7	109
85-89	0	14	1	20	0	1	1	1	7	45
90-94	0	5	0	3	0	0	0	0	4	13
95+	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2
Totaal	2 494	1 093	510	1 548	211	1 878	68	136	77	8 015
<i>Vrouwen</i>										
0-4	495							4	0	499
5-9	478							3	1	481
10-14	485							3	1	490
15-19	413		10	2	1	1	2	8	3	467
20-24	188	105	100	25	11	22	11	18	3	481
25-29	42	104	134	62	31	105	21	11	2	512
30-34	14	84	77	62	60	292	41	7	3	639
35-39	8	59	37	43	52	386	58	4	3	649
40-44	5	51	27	47	33	392	66	4	3	630
45-49	3	54	23	88	17	327	57	5	3	578
50-54	2	70	23	205	7	202	36	6	3	554
55-59	1	86	19	288	2	88	18	8	3	513
60-64	0	85	12	237	1	32	9	7	2	387
65-69	0	98	9	195	0	16	8	7	3	337
70-74	0	124	8	150	0	10	9	8	6	315
75-79	0	140	6	91	0	5	8	8	13	271
80-84	0	120	4	40	0	2	7	6	24	202
85-89	0	65	2	9	0	0	4	4	30	115
90-94	0	22	1	1	0	0	1	2	19	46
95+	0	4	0	0	0	0	0	0	6	11
Totaal	2 136	1 296	490	1 545	216	1 880	357	125	132	8 177

Tabel 2
Particuliere huishoudens naar grootte en samenstelling van het huishouden, 1 januari 2003*

	Totaal	Meerpersoonshuishouden			
		Met 2 personen	Met 3 personen	Met 4 personen	Met 5 of meer personen
	<i>x 1 000</i>				
Eénpersoonshuishouden	2 389				
Meerpersoonshuishouden	4 612	2 294	904	964	451
Samenwonend paar zonder kinderen niet-gehuwd	500	498	2	1	0
gehuwd	1 547	1 520	19	5	2
Samenwonend paar met kinderen niet-gehuwd	214		112	78	24
gehuwd	1 879		626	841	412
Eénouderhuishouden	425	243	133	37	12
Overig	48	33	13	1	1
Totaal	7 002	2 294	904	964	451

Tabel 3
Particuliere huishoudens naar grootte van het huishouden en leeftijd van de referentiepersoon, 1 januari 2003*

	Totaal	Eénpersoons huishouden	Meerpersoonshuishouden			
			2 personen	3 personen	4 personen	5 of meer personen
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	7 002	2 389	2 294	904	964	451
jonger dan 20 jaar	65	53	8	3	1	0
20–24 jaar	300	208	72	15	3	2
25–29 jaar	517	247	185	54	23	8
30–34 jaar	719	233	195	136	116	39
35–39 jaar	752	182	131	126	215	98
40–44 jaar	733	155	112	105	231	130
45–49 jaar	679	140	125	115	195	104
50–54 jaar	660	146	208	143	116	47
55–59 jaar	617	152	304	104	43	15
60–64 jaar	471	135	271	47	12	5
65–69 jaar	410	141	237	25	5	2
70–74 jaar	383	165	200	16	2	1
75–79 jaar	325	176	139	9	1	0
80–84 jaar	227	147	75	4	1	0
85–89 jaar	107	80	26	1	0	0
90–94 jaar	32	26	6	0	0	0
95 jaar of ouder	6	5	1	0	0	0

Tabel 4
Particuliere huishoudens naar samenstelling en leeftijd van de referentiepersoon, 1 januari 2003*

	Totaal	Eénpersoons huishouden	Meerpersoonshuishouden					overig
			gehuwd paar		niet-gehuwd paar		eenouder- huishouden	
			zonder kinderen	met kinderen	zonder kinderen	met kinderen		
<i>x 1 000</i>								
Totaal	7 002	2 389	1 547	1 879	500	214	425	48
jonger dan 20 jaar	65	53	0	0	6	0	2	4
20-24 jaar	300	208	9	5	52	5	11	10
25-29 jaar	517	247	42	50	128	21	22	7
30-34 jaar	719	233	67	211	107	53	43	5
35-39 jaar	752	182	49	347	55	53	63	3
40-44 jaar	733	155	44	383	35	37	76	3
45-49 jaar	679	140	60	356	27	23	71	2
50-54 jaar	660	146	151	272	25	13	50	2
55-59 jaar	617	152	265	144	21	6	27	2
60-64 jaar	471	135	247	56	15	2	14	2
65-69 jaar	410	141	218	27	10	1	11	2
70-74 jaar	383	165	182	15	8	0	11	2
75-79 jaar	325	176	124	8	6	0	10	2
80-84 jaar	227	147	64	3	3	0	8	1
85-89 jaar	107	80	20	1	2	0	4	1
90-94 jaar	32	26	3	0	1	0	2	0
95 jaar of ouder	6	5	0	0	0	0	0	0

Geboorte, 1998–2002

Tabel 1
Levendgeborenen, kerncijfers

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Geslacht</i>					
Jongens	102 137	102 896	105 637	103 806	103 734
Meisjes	97 271	97 549	100 982	98 797	98 349
Totaal	199 408	200 445	206 619	202 603	202 083
<i>Rangnummer uit de moeder</i>					
1e kinderen	93 876	93 815	95 972	93 695	92 474
2e kinderen	69 877	71 289	74 014	73 533	74 256
3e kinderen	24 970	24 840	25 685	24 896	25 235
4e of volgende kinderen	10 685	10 501	10 948	10 479	10 118
<i>Legitimiteit</i>					
Echtelijk	157 969	154 853	155 080	147 495	143 226
Buitenechtelijk	41 439	45 592	51 539	55 108	58 857
<i>Leeftijd van de moeder</i>					
jonger dan 25 jaar	18 368	18 569	19 959	20 157	20 316
25–29 jaar	61 191	58 920	57 358	53 838	51 907
30–34 jaar	82 702	83 718	87 117	85 616	86 077
35 jaar of ouder	37 147	39 238	42 185	42 992	43 783
Enkele vruchtbaarheidsmaten					
Levendgeborenen per 1 000 inwoners	12,7	12,7	13,0	12,6	12,5
Levendgeborenen per 1 000 vrouwen van 15–49 jaar	50,4	50,8	52,4	51,3	51,2
<i>Totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR)</i>					
1e kind	0,783	0,794	0,826	0,821	0,825
2e kind	0,562	0,577	0,604	0,606	0,621
3e kind	0,198	0,198	0,205	0,200	0,205
4e of volgende kinderen	0,085	0,083	0,087	0,083	0,080
Totaal	1,628	1,652	1,723	1,710	1,731
<i>Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het kind naar rangnummer uit de moeder</i>					
1e kind	29,1	29,1	29,1	29,2	29,2
2e kind	31,2	31,3	31,4	31,6	31,6
3e kind	32,6	32,7	32,9	33,0	33,1
4e of volgende kinderen	34,3	34,5	34,7	34,7	34,9
Totaal	30,6	30,6	30,7	30,8	30,9

Tabel 2
Levendgeborenen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren ¹⁾

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Werelddelen</i>					
Afrika	10 985	11 277	12 351	12 437	12 812
Amerika	8 424	8 670	9 037	9 249	9 170
Azië	5 666	5 729	6 249	6 391	6 448
Europa	15 829	15 814	16 668	16 425	16 441
Oceanië	458	496	439	444	428
<i>Niet-westers</i>					
w.o.	29 980	30 441	32 597	32 871	33 135
Marokko	6 692	6 855	7 544	7 486	7 736
Nederlandse Antillen + Aruba	1 778	1 899	2 066	2 256	2 370
Somalië	1 182	1 143	1 149	1 125	1 018
Suriname	4 556	4 685	4 762	4 715	4 552
Turkije	7 140	6 836	7 005	6 754	6 555
<i>Westers</i>					
w.o.	11 382	11 545	12 147	12 075	12 164
België	1 110	1 132	1 221	1 118	1 176
Duitsland	2 153	2 270	2 338	2 234	2 241
Indonesië	1 237	1 110	1 117	976	964
Verenigd Koninkrijk	1 022	1 013	1 030	1 057	1 040
Voormalig Joegoslavië	1 015	979	1 115	1 260	1 213
Totaal	41 362	41 986	44 744	44 946	45 299

¹⁾ Land van geboorte van de moeder. Indien de moeder in Nederland is geboren, wordt gerubriceerd naar het geboorteland van de vader.

Tabel 3
Enkel- en meervoudige geboorten

	1998	1999	2000	2001	2002
Enkelvoudig	193 052	193 924	200 172	196 109	195 436
Meervoudig	3 630	3 709	3 718	3 751	3 769
w.v.					
tweeling geboorten	3 556	3 634	3 639	3 695	3 707
w.v.					
twee jongens	1 180	1 156	1 203	1 204	1 256
één jongen en één meisje	1 233	1 348	1 335	1 335	1 288
twee meisjes	1 143	1 130	1 101	1 156	1 163
drie- of meervoudige geboorten	74	75	79	56	62
Totaal	196 682	197 633	203 890	199 860	199 205

Tabel 4
Levendgeborenen naar leeftijd van de moeder per 1 000 vrouwen in iedere leeftijd

	1998	1999	2000	2001	2002
15 jaar of jonger	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
16 jaar	1,3	1,5	1,6	1,6	1,4
17 jaar	2,9	3,5	3,7	4,7	4,0
18 jaar	5,8	6,4	7,6	8,3	8,3
19 jaar	11,9	13,4	14,0	14,7	14,9
15–19 jaar	4,5	5,2	5,5	5,9	5,7
20 jaar	19,4	18,8	20,4	20,8	21,6
21 jaar	25,1	26,7	28,2	27,6	27,8
22 jaar	31,2	33,1	35,6	36,0	35,2
23 jaar	41,3	40,4	44,5	43,6	43,7
24 jaar	52,6	52,7	55,6	55,1	55,7
20–24 jaar	34,4	34,6	36,9	36,6	37,0
25 jaar	66,3	67,7	69,3	66,8	69,0
26 jaar	80,8	82,9	85,0	83,8	84,2
27 jaar	97,9	99,1	103,2	99,9	102,3
28 jaar	118,3	116,6	118,9	117,5	117,3
29 jaar	132,5	132,2	133,4	132,3	130,7
25–29 jaar	100,9	101,6	103,9	101,7	101,7
30 jaar	144,5	142,7	147,4	142,9	143,7
31 jaar	144,9	144,3	147,9	143,4	146,9
32 jaar	135,3	137,9	141,8	139,5	142,0
33 jaar	120,6	122,8	127,5	126,8	128,6
34 jaar	102,5	104,3	110,4	111,5	114,0
30–34 jaar	129,3	130,4	135,2	132,9	134,8
35 jaar	82,7	86,4	92,1	92,8	95,2
36 jaar	65,6	67,0	70,7	72,7	73,7
37 jaar	48,1	49,8	53,7	54,8	55,5
38 jaar	34,0	35,6	38,5	39,6	40,5
39 jaar	23,4	24,8	26,9	27,7	28,4
35–39 jaar	51,1	53,1	56,5	57,4	58,3
40 jaar	16,2	17,0	18,8	18,5	20,1
41 jaar	10,1	10,9	11,4	11,6	11,7
42 jaar	6,3	6,4	6,5	7,4	7,1
43 jaar	2,9	3,5	3,8	3,7	3,7
44 jaar	1,7	1,6	1,9	1,9	2,0
40–44 jaar	7,6	8,0	8,6	8,8	9,1
45 jaar	0,7	0,9	1,0	0,8	1,0
46 jaar	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5
47 jaar	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
48 jaar	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1
49 jaar of ouder	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
45 jaar of ouder	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Totaal 15–49 jaar	50,4	50,8	52,4	51,3	51,2

Sterfte, 1998–2002

Tabel 1
Overledenen, kerncijfers

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Geslacht</i>					
Mannen	68 209	68 872	68 773	68 319	68 998
Vrouwen	69 273	71 615	71 754	72 058	73 357
Totaal	137 482	140 487	140 527	140 377	142 355
Per 1 000 inwoners	8,8	8,9	8,8	8,7	8,8
<i>Levensverwachting bij geboorte</i>					
Mannen	75,2	75,3	75,5	75,8	76,0
Vrouwen	80,7	80,4	80,6	80,7	80,7
<i>Gestandaardiseerde sterfte per 1 000 inwoners</i>					
Mannen	8,2	8,1	7,9	7,7	7,6
Vrouwen	7,9	8,1	8,0	7,9	8,0
Totaal	8,1	8,1	8,0	7,9	7,9
<i>Gemiddelde leeftijd bij overlijden</i>					
Mannen	71,7	71,9	71,9	72,0	72,3
Vrouwen	78,2	78,2	78,2	78,3	78,4
<i>Gemiddelde leeftijd achterblijvende partner</i>					
Mannen	70,8	70,6	71,0	71,1	71,1
Vrouwen	68,9	69,0	69,2	69,2	69,5
<i>Zuigelingensterfte</i>					
Totaal	1 035	1 048	1 059	1 088	1 014
Per 1 000 levendgeborenen	5,2	5,2	5,1	5,4	5,0
<i>Perinatale sterfte</i>					
Totaal	1 576	1 589	1 629	1 612	1 555
Per 1 000 geboren	7,9	7,9	7,8	7,9	7,7

Tabel 2
Aantal te verwachten levensjaren naar geslacht en leeftijd volgens de overlevingstafels

	1998		1999		2000		2001		2002	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Bij de geboorte	75,2	80,7	75,3	80,5	75,5	80,6	75,8	80,7	76,0	80,7
0,5 jaar	75,1	80,5	75,2	80,3	75,4	80,4	75,7	80,6	75,9	80,5
5,5 jaar	70,2	75,6	70,4	75,4	70,6	75,6	70,8	75,7	71,0	75,6
10,5 jaar	65,3	70,7	65,4	70,5	65,6	70,6	65,9	70,7	66,0	70,7
15,5 jaar	60,4	65,7	60,5	65,5	60,7	65,6	61,0	65,8	61,1	65,7
20,5 jaar	55,5	60,8	55,6	60,6	55,8	60,7	56,1	60,8	56,3	60,8
25,5 jaar	50,7	55,8	50,8	55,7	51,0	55,8	51,3	55,9	51,4	55,9
30,5 jaar	45,9	50,9	46,0	50,8	46,2	50,9	46,4	51,0	46,6	51,0
35,5 jaar	41,0	46,0	41,1	45,9	41,3	46,0	41,6	46,1	41,7	46,1
40,5 jaar	36,2	41,2	36,4	41,1	36,5	41,2	36,8	41,3	37,0	41,2
45,5 jaar	31,6	36,5	31,7	36,4	31,9	36,5	32,1	36,5	32,2	36,5
50,5 jaar	27,0	31,9	27,1	31,8	27,3	31,9	27,6	31,9	27,7	31,9
55,5 jaar	22,6	27,4	22,8	27,3	22,9	27,4	23,2	27,4	23,3	27,4
60,5 jaar	18,5	23,0	18,6	22,9	18,8	23,0	19,0	23,1	19,1	23,1
65,5 jaar	14,7	18,8	14,8	18,7	15,0	18,8	15,2	18,9	15,2	18,9
70,5 jaar	11,4	14,9	11,5	14,8	11,6	14,9	11,7	14,9	11,8	14,9
75,5 jaar	8,6	11,3	8,6	11,2	8,7	11,3	8,8	11,3	8,8	11,3
80,5 jaar	6,3	8,2	6,3	8,1	6,3	8,1	6,4	8,2	6,4	8,2
85,5 jaar	4,5	5,7	4,5	5,6	4,6	5,6	4,6	5,7	4,6	5,6
90,5 jaar	3,2	3,9	3,1	3,8	3,2	3,8	3,2	3,8	3,3	3,8

Tabel 3
Overledenen naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998		1999		2000		2001		2002	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
<i>absoluut</i>										
0- 4 jaar	735	502	680	572	698	564	733	550	689	532
5- 9 jaar	79	46	88	54	77	60	75	42	62	51
10-14 jaar	70	46	76	62	80	55	86	66	87	46
15-19 jaar	219	98	211	97	222	108	206	106	211	110
20-24 jaar	340	109	321	132	341	136	294	119	319	115
25-29 jaar	427	193	410	193	337	180	357	154	286	182
30-34 jaar	526	286	495	297	492	279	505	293	493	293
35-39 jaar	608	447	711	506	666	492	668	480	694	458
40-44 jaar	1 036	771	1 044	798	1 062	764	998	741	979	734
45-49 jaar	1 560	1 122	1 585	1 199	1 600	1 260	1 606	1 199	1 558	1 279
50-54 jaar	2 647	1 744	2 657	1 811	2 701	1 791	2 605	1 815	2 397	1 811
55-59 jaar	3 097	1 883	3 284	1 979	3 444	2 038	3 549	2 244	3 720	2 383
60-64 jaar	4 799	2 641	4 649	2 646	4 589	2 675	4 496	2 680	4 641	2 770
65-69 jaar	7 318	3 983	7 118	4 023	6 823	3 907	6 602	3 778	6 475	3 770
70-74 jaar	9 562	6 108	9 467	6 221	9 405	6 056	9 458	6 082	9 423	6 127
75-79 jaar	11 664	9 230	12 182	9 718	11 913	9 487	11 610	9 539	11 620	9 385
80-84 jaar	10 656	12 067	10 513	12 053	11 109	12 636	11 226	12 674	11 723	13 174
85-89 jaar	7 942	13 961	8 203	14 399	8 229	14 441	8 152	14 388	8 504	14 393
90-94 jaar	3 799	9 899	3 970	10 439	3 808	10 466	3 910	10 498	3 947	11 032
95 jaar of ouder	1 125	4 137	1 208	4 416	1 177	4 359	1 183	4 610	1 170	4 712
Totaal	68 209	69 273	68 872	71 615	68 773	71 754	68 319	72 058	68 998	73 357
<i>per 1 000 mannen resp. vrouwen in iedere leeftijdsgroep</i>										
0- 4 jaar	1,5	1,1	1,4	1,2	1,4	1,2	1,4	1,1	1,3	1,1
5- 9 jaar	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
10-14 jaar	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
15-19 jaar	0,5	0,2	0,4	0,2	0,5	0,2	0,4	0,2	0,4	0,2
20-24 jaar	0,7	0,2	0,7	0,3	0,7	0,3	0,6	0,2	0,7	0,2
25-29 jaar	0,7	0,3	0,7	0,3	0,6	0,3	0,7	0,3	0,6	0,4
30-34 jaar	0,8	0,4	0,7	0,5	0,7	0,4	0,8	0,5	0,8	0,5
35-39 jaar	0,9	0,7	1,1	0,8	1,0	0,8	1,0	0,7	1,0	0,7
40-44 jaar	1,7	1,3	1,7	1,3	1,7	1,3	1,6	1,2	1,5	1,2
45-49 jaar	2,7	2,0	2,8	2,1	2,8	2,2	2,7	2,1	2,6	2,2
50-54 jaar	4,7	3,2	4,5	3,2	4,5	3,1	4,5	3,2	4,2	3,3
55-59 jaar	7,3	4,6	7,5	4,7	7,7	4,7	7,2	4,7	7,0	4,6
60-64 jaar	13,6	7,3	12,9	7,2	12,4	7,1	11,9	7,0	11,9	7,1
65-69 jaar	23,9	11,7	23,1	11,8	22,0	11,5	21,1	11,1	20,5	11,1
70-74 jaar	39,1	19,6	38,3	20,0	37,2	19,3	36,8	19,3	36,0	19,3
75-79 jaar	64,4	33,7	65,3	34,5	63,8	34,0	61,6	34,4	61,3	34,0
80-84 jaar	108,8	64,0	107,0	64,3	106,4	64,6	102,3	62,5	102,2	63,1
85-89 jaar	171,7	118,1	171,6	119,6	169,9	119,4	166,3	118,0	171,4	118,1
90-94 jaar	267,5	205,8	278,9	211,4	264,0	208,3	265,7	207,0	258,5	213,3
95 jaar of ouder	388,9	348,5	408,9	360,4	400,7	345,0	400,2	351,2	398,9	348,8
Totaal	8,7	8,7	8,8	8,9	8,7	8,9	8,6	8,9	8,6	9,0

Tabel 4
Dodgeborenen en perinatale sterfte

	1998	1999	2000	2001	2002
	<i>absoluut</i>				
<i>Zwangerschapsduur 28 weken of meer</i>					
Dodgeboorte	970	944	1 000	996	945
Perinatale sterfte	1 576	1 589	1 629	1 612	1 555
<i>Zwangerschapsduur 24 weken of meer</i>					
Dodgeboorte	1 271	1 263	1 253	1 258	1 185
Perinatale sterfte	1 877	1 908	1 882	1 874	1 795
<i>per 1 000 geboren</i>					
<i>Zwangerschapsduur 28 weken of meer</i>					
Dodgeboorte	4,8	4,7	4,8	4,9	4,7
Perinatale sterfte	7,9	7,9	7,8	7,9	7,7
<i>Zwangerschapsduur 24 weken of meer</i>					
Dodgeboorte	6,3	6,3	6,0	6,2	5,8
Perinatale sterfte	9,4	9,5	9,0	9,2	8,8

Verhuizingen in Nederland, 1998–2002

Tabel 1
Verhuisde personen binnen Nederland naar plaats in het gezin ten tijde van de verhuizing

Plaats in gezin	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Binnen gemeenten</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	408 429	384 390	340 080	327 714	326 646
Man met kind(eren)	9 151	9 417	9 304	9 740	9 763
Vrouw met kind(eren)	104 718	102 963	97 521	99 225	106 088
Samenwonend met kind(eren)	23 585	24 267	23 574	24 419	27 130
Niet in gezinsverband levend persoon	562 333	537 271	501 777	491 359	497 352
Totaal	1 108 216	1 058 308	972 256	952 457	966 979
<i>Tussen gemeenten maar binnen de provincies</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	117 222	112 068	106 570	101 809	101 065
Man met kind(eren)	2 837	2 767	2 975	3 227	3 333
Vrouw met kind(eren)	26 967	27 823	27 654	28 755	30 641
Samenwonend met kind(eren)	7 044	7 923	8 195	9 365	10 835
Niet in gezinsverband levend persoon	228 675	220 151	213 695	213 332	223 427
Totaal	382 745	370 732	359 089	356 488	369 301
<i>Tussen provincies</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	73 300	69 805	66 940	63 470	60 390
Man met kind(eren)	1 532	1 501	1 592	1 752	1 789
Vrouw met kind(eren)	18 833	18 773	18 975	19 750	21 066
Samenwonend met kind(eren)	4 148	4 525	4 940	5 318	5 675
Niet in gezinsverband levend persoon	185 237	172 058	162 561	163 385	170 726
Totaal	283 050	266 662	255 008	253 675	259 646
<i>Totaal verhuisde personen</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	598 951	566 263	513 590	492 993	488 101
Man met kind(eren)	13 520	13 685	13 871	14 719	14 885
Vrouw met kind(eren)	150 518	149 559	144 150	147 730	157 795
Samenwonend met kind(eren)	34 777	36 715	36 709	39 102	43 640
Niet in gezinsverband levend persoon	976 245	929 480	878 033	868 076	891 505
Totaal	1 774 011	1 695 702	1 586 353	1 562 620	1 595 926

Tabel 2
Verhuisde personen binnen Nederland naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998		1999		2000		2001		2002	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
<i>Binnen gemeenten verhuisde personen</i>										
0– 4 jaar	36 943	34 774	35 054	32 957	31 849	30 496	31 632	30 621	33 052	31 125
5– 9 jaar	32 191	30 740	30 898	29 320	27 169	26 371	26 638	25 462	26 873	25 764
10–14 jaar	24 779	23 968	24 081	23 346	22 430	21 492	22 189	21 505	22 831	22 126
15–19 jaar	30 699	35 683	30 384	35 142	28 102	32 519	27 490	31 398	28 345	32 345
20–24 jaar	70 601	89 385	66 463	84 314	59 876	78 207	57 689	76 370	58 910	78 174
25–29 jaar	101 493	88 080	91 558	80 229	80 138	70 730	74 888	67 007	73 237	66 504
30–39 jaar	125 997	97 274	120 373	94 169	111 303	87 090	109 462	86 643	109 131	88 102
40–49 jaar	61 047	48 534	58 346	46 736	54 158	43 182	54 286	43 399	56 095	45 182
50–64 jaar	44 333	40 512	43 555	39 868	41 009	37 819	41 073	37 386	41 156	37 644
65–84 jaar	28 380	44 007	27 967	43 928	27 077	42 123	27 056	41 370	27 696	42 250
85 jaar of ouder	4 575	14 221	4 779	14 841	4 836	14 280	4 694	14 199	5 033	15 404
Totaal	561 038	547 178	533 458	524 850	487 947	484 309	477 097	475 360	482 359	484 620
<i>Tussen gemeenten verhuisde personen</i>										
0– 4 jaar	20 520	19 305	19 992	18 763	19 681	19 003	20 166	19 214	20 195	19 433
5– 9 jaar	15 644	14 844	14 884	14 285	14 199	13 578	13 974	13 338	14 208	13 255
10–14 jaar	12 544	11 400	12 402	11 205	11 844	10 736	12 319	11 096	12 657	11 461
15–19 jaar	23 427	28 771	23 535	28 354	21 990	27 382	22 340	26 754	24 659	30 510
20–24 jaar	53 220	69 926	46 902	62 545	43 934	60 516	42 612	59 431	47 430	64 133
25–29 jaar	65 935	59 735	59 494	55 534	53 774	51 440	51 430	50 126	50 575	49 360
30–39 jaar	74 660	58 081	74 566	58 458	73 159	58 592	73 228	59 423	72 944	59 872
40–49 jaar	32 100	24 650	31 545	24 405	31 292	24 262	32 127	24 231	33 551	25 385
50–64 jaar	24 578	21 709	24 931	22 021	24 464	21 625	25 015	21 588	24 964	21 699
65–84 jaar	11 827	16 004	11 485	15 371	11 290	14 759	10 931	14 416	11 049	14 645
85 jaar of ouder	1 645	5 270	1 589	5 128	1 652	4 925	1 637	4 767	1 715	5 247
Totaal	336 100	329 695	321 325	316 069	307 279	306 818	305 779	304 384	313 947	315 000

Buitenlandse migratie, 1998–2002

Tabel 1
Buitenlandse migratie naar plaats in het gezin

Plaats in gezin	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Immigratie</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	12 959	13 209	14 580	13 361	10 575
Man met kind(eren)	1 023	975	1 149	1 155	1 009
Vrouw met kind(eren)	12 030	11 519	12 846	11 915	11 440
Samenwonend met kind(eren)	2 020	2 220	3 199	2 868	1 716
Niet in gezinsverband levend persoon	94 375	91 228	101 076	104 105	96 510
Totaal	122 407	119 151	132 850	133 404	121 250
<i>Emigratie (inclusief saldo administratieve correcties)</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	22 621	21 987	22 795	24 026	26 019
Man met kind(eren)	663	721	875	874	975
Vrouw met kind(eren)	6 628	6 487	7 177	7 916	8 752
Samenwonend met kind(eren)	845	1 054	1 210	1 242	1 773
Niet in gezinsverband levend persoon	48 532	48 530	46 920	48 508	59 399
Totaal	79 289	78 779	78 977	82 566	96 918
<i>Saldo buitenlandse migratie (inclusief saldo administratieve correcties)</i>					
Echtpaar met of zonder kinderen	-9 662	-8 778	-8 215	-10 665	-15 444
Man met kind(eren)	360	254	274	281	34
Vrouw met kind(eren)	5 402	5 032	5 669	3 999	2 688
Samenwonend met kind(eren)	1 175	1 166	1 989	1 626	-57
Niet in gezinsverband levend persoon	45 843	42 698	54 156	55 597	37 111
Totaal	43 118	40 372	53 873	50 838	24 332

Tabellen

Tabel 2
Immigratie naar geboorteland

	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika	16 044	14 920	17 823	20 853	21 410
w.o.					
Angola	337	688	1 248	1 907	3 514
Congo (Democratische Republiek)	381	416	587	702	646
Egypte	861	671	571	626	667
Ethiopië	341	367	483	572	511
Ghana	711	501	536	529	533
Guinee	182	244	511	850	937
Marokko	5 535	4 670	4 482	5 235	5 192
Sierra Leone	225	435	790	1 593	1 994
Soedan	1 025	855	1 497	1 390	787
Somalië	1 387	1 668	2 181	1 738	1 046
Zuid-Afrika	1 692	1 333	1 331	1 412	1 098
Amerika	20 504	19 946	22 428	20 331	18 023
w.o.					
Brazilië	853	758	817	830	894
Canada	672	671	750	782	696
Colombia	758	618	783	778	795
Dominicaanse Republiek	690	625	699	644	594
Nederlandse Antillen en Aruba	7 590	8 813	10 167	8 310	5 992
Suriname	4 603	3 205	3 601	3 569	3 413
Verenigde Staten van Amerika	3 411	3 488	3 538	3 214	3 181
Azië	24 116	21 557	24 340	25 046	21 013
w.o.					
Afghanistan	3 936	5 506	4 610	4 473	2 824
China	1 942	1 850	2 632	3 647	3 948
Filippijnen	622	544	637	666	696
India	1 007	850	782	825	728
Indonesië	1 858	1 749	1 931	2 021	1 969
Irak	7 372	3 346	4 445	3 119	1 535
Iran	1 146	1 144	1 733	2 171	1 440
Israël	400	380	428	477	623
Japan	1 228	1 293	1 298	1 310	1 328
Pakistan	633	661	682	562	523
Sri Lanka	584	664	711	639	528
Syrië	295	603	909	1 077	652
Thailand	677	630	869	960	1 033
Vietnam	331	326	425	603	756
Europa	60 703	61 523	66 921	65 715	59 500
w.o.					
Nederland	25 984	24 974	23 817	23 150	21 442
14 EU landen	20 429	20 857	21 801	21 566	19 808
w.o.					
België	2 337	2 360	2 244	2 106	2 039
Duitsland	5 466	5 193	5 150	5 103	4 933
Frankrijk	1 986	1 952	2 030	1 982	1 770
Griekenland	652	647	674	759	775
Italië	1 319	1 418	1 422	1 371	1 278
Portugal	597	842	1 009	1 216	1 189
Spanje	1 171	1 229	1 290	1 326	1 381
Verenigd Koninkrijk	4 481	4 780	5 564	5 515	4 476
Polen	1 682	1 168	1 871	2 189	2 337
Roemenië	478	448	657	719	653
Turkije	5 460	4 817	5 393	5 993	6 181
Voormalig Joegoslavië	1 682	4 133	4 780	3 248	1 844
Voormalige Sovjet-Unie	2 660	2 975	6 104	6 183	4 833
Voormalig Tsjecho-Slowakije	614	460	716	765	566
Oceanië	1 040	1 204	1 338	1 459	1 304
w.o.					
Australië	739	834	881	1 033	969
Totaal ¹⁾	122 407	119 151	132 850	133 404	121 250

¹⁾ Inclusief geboorteland onbekend.

Tabel 3
Emigratie (inclusief saldo administratieve correcties) naar geboorteland

	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika	5 834	5 997	5 935	6 922	8 463
w.o.					
Angola	113	88	91	96	229
Congo (Democratische Republiek)	153	107	108	139	296
Egypte	373	335	270	203	223
Ethiopië	243	216	241	284	335
Ghana	269	250	209	245	208
Guinee	10	13	21	30	112
Marokko	1 466	1 432	1 105	1 103	1 396
Sierra Leone	19	20	33	61	124
Soedan	52	77	135	177	335
Somalië	847	1 286	1 829	2 457	2 632
Zuid-Afrika	815	816	680	703	781
Amerika	8 948	9 055	8 333	8 673	10 702
w.o.					
Brazilië	352	331	346	316	445
Canada	535	497	511	484	581
Colombia	254	256	180	198	253
Dominicaanse Republiek	237	266	243	237	318
Nederlandse Antillen en Aruba	2 385	2 646	2 443	2 909	3 772
Suriname	1 784	1 630	1 273	1 146	1 668
Verenigde Staten van Amerika	2 546	2 557	2 489	2 517	2 665
Azië	7 065	7 054	6 834	7 229	9 684
w.o.					
Afghanistan	109	204	214	267	389
China	532	544	502	536	982
Filippijnen	306	299	245	258	242
India	449	486	417	458	527
Indonesië	929	870	852	793	1 133
Irak	373	720	633	910	1 714
Iran	349	339	318	389	584
Israël	262	241	276	239	206
Japan	1 137	1 237	1 155	1 136	1 355
Pakistan	500	413	357	405	408
Sri Lanka	196	218	233	214	257
Syrië	64	54	60	70	155
Thailand	186	161	160	234	246
Vietnam	103	131	148	133	194
Europa	56 718	55 853	57 041	58 881	67 008
w.o.					
Nederland	35 778	35 785	37 414	39 380	43 631
14 EU landen	15 312	14 720	14 465	14 151	16 495
w.o.					
België	1 371	1 331	1 375	1 412	1 519
Duitsland	4 322	4 119	3 980	3 864	4 387
Frankrijk	1 216	1 230	1 268	1 296	1 552
Griekenland	503	383	409	438	531
Italië	857	925	854	897	1 040
Portugal	325	353	439	445	608
Spanje	897	996	1 011	970	1 230
Verenigd Koninkrijk	3 973	3 643	3 353	3 094	3 788
Polen	725	662	728	762	836
Roemenië	127	167	168	163	224
Turkije	2 210	1 860	1 158	1 286	1 601
Voormalig Joegoslavië	774	938	1 263	1 120	1 500
Voormalige Sovjet-Unie	596	493	667	726	1 145
Voormalig Tsjecho-Slowakije	247	282	232	278	479
Oceanië	717	818	834	861	1 061
w.o.					
Australië	453	592	551	612	743
Totaal ¹⁾	79 289	78 779	78 977	82 566	96 918

¹⁾ Inclusief geboorteland onbekend.

Tabellen

Tabel 4
Saldo buitenlandse migratie (inclusief saldo administratieve correcties) naar geboorteland

	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika	10 210	8 923	11 888	13 931	12 947
w.o.					
Angola	224	600	1 157	1 811	3 285
Congo (Democratische Republiek)	228	309	479	563	350
Egypte	488	336	301	423	444
Ethiopië	98	151	242	288	176
Ghana	442	251	327	284	325
Guinee	172	231	490	820	825
Marokko	4 069	3 238	3 377	4 132	3 796
Sierra Leone	206	415	757	1 532	1 870
Soedan	973	778	1 362	1 213	452
Somalië	540	382	352	-719	-1 586
Zuid-Afrika	877	517	651	709	317
Amerika	11 556	10 891	14 095	11 658	7 321
w.o.					
Brazilië	501	427	471	514	449
Canada	137	174	239	298	115
Colombia	504	362	603	580	542
Dominicaanse Republiek	453	359	456	407	276
Nederlandse Antillen en Aruba	5 205	6 167	7 724	5 401	2 220
Suriname	2 819	1 575	2 328	2 423	1 745
Verenigde Staten van Amerika	865	931	1 049	697	516
Azië	17 051	14 503	17 506	17 817	11 329
w.o.					
Afghanistan	3 827	5 302	4 396	4 206	2 435
China	1 410	1 306	2 130	3 111	2 966
Filippijnen	316	245	392	408	454
India	558	364	365	367	201
Indonesië	929	879	1 079	1 228	836
Irak	6 999	2 626	3 812	2 209	-179
Iran	797	805	1 415	1 782	856
Israël	138	139	152	238	417
Japan	91	56	143	174	-27
Pakistan	133	248	325	157	115
Sri Lanka	388	446	478	425	271
Syrië	231	549	849	1 007	497
Thailand	491	469	709	726	787
Vietnam	228	195	277	470	562
Europa	3 985	5 670	9 880	6 834	-7 508
w.o.					
Nederland	-9 794	-10 811	-13 597	-16 230	-22 189
14 EU landen	5 117	6 137	7 336	7 415	3 313
w.o.					
België	966	1 029	869	694	520
Duitsland	1 144	1 074	1 170	1 239	546
Frankrijk	770	722	762	686	218
Griekenland	149	264	265	321	244
Italië	462	493	568	474	238
Portugal	272	489	570	771	581
Spanje	274	233	279	356	151
Verenigd Koninkrijk	508	1 137	2 211	2 421	688
Polen	957	506	1 143	1 427	1 501
Roemenië	351	281	489	556	429
Turkije	3 250	2 957	4 235	4 707	4 580
Voormalig Joegoslavië	908	3 195	3 517	2 128	344
Voormalige Sovjet-Unie	2 064	2 482	5 437	5 457	3 688
Voormalig Tsjecho-Slowakije	367	178	484	487	87
Oceanië	323	386	504	598	243
w.o.					
Australië	286	242	330	421	226
Totaal ¹⁾	43 118	40 372	53 873	50 838	24 332

¹⁾ Inclusief geboorteland onbekend.

Tabel 5
Saldo administratieve correcties naar geboorteland

	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika	-3 020	-2 987	-2 848	-2 980	-4 963
w.o.					
Angola	-95	-76	-70	-71	-199
Congo (Democratische Republiek)	-104	-72	-81	-106	-242
Egypte	-229	-210	-130	-88	-120
Ethiopië	-140	-123	-130	-135	-202
Ghana	-168	-151	-120	-127	-131
Guinee	-6	-12	-18	-27	-106
Marokko	-742	-765	-521	-480	-781
Sierra Leone	-11	-15	-24	-50	-116
Soedan	-41	-61	-111	-131	-281
Somalië	-565	-737	-843	-1 022	-1 468
Zuid-Afrika	-248	-157	-176	-192	-272
Amerika	-2 509	-2 807	-2 360	-2 347	-3 336
w.o.					
Brazilië	-96	-116	-91	-79	-135
Canada	-137	-106	-124	-132	-164
Colombia	-94	-87	-43	-61	-92
Dominicaanse Republiek	-108	-137	-114	-85	-175
Nederlandse Antillen en Aruba	-486	-687	-576	-616	-948
Suriname	-633	-756	-480	-363	-723
Verenigde Staten van Amerika	-686	-649	-692	-788	-782
Azië	-2 429	-2 574	-2 572	-2 732	-4 651
w.o.					
Afghanistan	-74	-152	-149	-166	-236
China	-223	-240	-222	-250	-517
Filippijnen	-103	-100	-77	-66	-74
India	-189	-190	-158	-176	-232
Indonesië	-243	-206	-223	-167	-350
Irak	-274	-502	-478	-733	-1 492
Iran	-178	-148	-166	-200	-400
Israël	-113	-94	-137	-117	-109
Japan	-179	-187	-132	-138	-164
Pakistan	-245	-172	-167	-147	-175
Sri Lanka	-112	-136	-145	-106	-148
Syrië	-23	-17	-27	-35	-101
Thailand	-69	-52	-46	-68	-101
Vietnam	-25	-45	-34	-33	-61
Europa	-10 671	-11 201	-9 795	-10 951	-16 866
w.o.					
Nederland	-3 702	-4 952	-4 665	-5 140	-7 801
14 EU landen	-4 793	-4 344	-3 668	-3 926	-5 766
w.o.					
België	-246	-231	-214	-239	-315
Duitsland	-962	-790	-611	-668	-1 070
Frankrijk	-409	-442	-333	-422	-584
Griekenland	-149	-168	-182	-196	-261
Italië	-311	-337	-251	-297	-420
Portugal	-141	-143	-181	-201	-302
Spanje	-265	-326	-275	-261	-396
Verenigd Koninkrijk	-1 614	-1 396	-1 161	-1 218	-1 751
Polen	-181	-169	-181	-210	-288
Roemenië	-54	-48	-62	-54	-114
Turkije	-982	-848	-219	-447	-781
Voormalig Joegoslavië	-301	-293	-419	-513	-843
Voormalige Sovjet-Unie	-283	-215	-271	-297	-675
Voormalig Tsjecho-Slowakije	-67	-75	-72	-102	-244
Oceanië	-212	-187	-201	-238	-374
w.o.					
Australië	-143	-152	-127	-185	-258
Totaal ¹⁾	-18 848	-19 756	-17 776	-19 248	-30 190

¹⁾ Inclusief geboorteland onbekend.

Huwelijkssluiting en partnerschapsregistratie, 1998–2002

Tabel 1
Huwelijkssluiting en partnerschapsregistratie, kerncijfers

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Huwelijkssluitingen</i>					
Tussen twee mannen	.	.	.	1 339	935
Tussen een man en een vrouw	89 656	89 428	88 074	79 677	83 970
Tussen twee vrouwen	.	.	.	1 075	903
Totaal	89 656	89 428	88 074	82 091	85 808
<i>Gemiddelde leeftijd bij huwelijkssluiting</i>					
Mannen	33,6	33,7	34,1	34,6	34,7
Vrouwen	30,7	30,8	31,1	31,5	31,6
<i>Partnerschapsregistraties</i>					
Tussen twee mannen	1 686	894	815	285	358
Tussen een man en een vrouw	1 616	1 500	1 322	2 847	7 581
Tussen twee vrouwen	1 324	863	785	245	382
Totaal	4 626	3 257	2 922	3 377	8 321

Tabel 2
Huwende personen naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Mannen</i>					
<i>absoluut</i>					
15–19 jaar	199	183	212	203	223
20–24 jaar	5 696	5 742	5 564	5 407	5 588
25–29 jaar	27 317	26 359	23 793	20 224	19 884
30–34 jaar	24 844	26 516	26 076	24 100	25 550
35–39 jaar	10 799	11 732	12 334	11 584	12 722
40–44 jaar	5 291	5 751	5 939	6 101	6 597
45–49 jaar	3 361	3 451	3 688	3 786	3 958
50 jaar of ouder	6 578	6 565	6 967	7 323	7 483
Totaal	84 085	86 299	84 573	78 728	82 005
<i>per 1 000 niet-gehuwde mannen in iedere leeftijdsgroep</i>					
15–19 jaar	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
20–24 jaar	12,0	12,3	11,8	11,4	11,7
25–29 jaar	55,0	55,3	52,1	45,7	46,2
30–34 jaar	72,5	74,6	71,3	64,1	67,2
35–39 jaar	46,7	48,4	48,8	44,2	46,8
40–44 jaar	31,2	32,3	31,7	30,8	31,7
45–49 jaar	24,4	24,2	24,8	24,2	24,2
50 jaar of ouder	13,8	13,3	13,6	13,8	13,5
Totaal	29,1	29,5	28,5	26,1	26,7
<i>Vrouwen</i>					
<i>absoluut</i>					
15–19 jaar	1 251	1 295	1 276	1 233	1 308
20–24 jaar	13 791	13 844	13 389	12 337	12 475
25–29 jaar	32 036	31 629	29 075	24 885	25 450
30–34 jaar	18 175	19 640	19 793	18 394	19 859
35–39 jaar	7 290	7 885	8 058	7 864	8 805
40–44 jaar	3 769	4 067	4 181	4 444	4 682
45–49 jaar	2 629	2 596	2 814	2 883	2 873
50 jaar of ouder	3 974	3 877	4 187	4 240	4 393
Totaal	82 915	84 833	82 773	76 280	79 845
<i>per 1 000 niet-gehuwde vrouwen in iedere leeftijdsgroep</i>					
15–19 jaar	2,3	2,4	2,3	2,2	2,3
20–24 jaar	32,2	32,5	31,2	28,5	28,7
25–29 jaar	83,4	84,5	80,2	70,0	72,8
30–34 jaar	75,0	77,6	75,0	66,8	70,0
35–39 jaar	40,6	41,9	41,2	38,7	41,7
40–44 jaar	25,6	26,4	25,9	26,2	26,2
45–49 jaar	20,0	19,2	20,1	19,7	18,9
50 jaar of ouder	3,7	3,5	3,8	3,8	3,9
Totaal	26,5	26,8	25,8	23,4	24,2

Tabel 3
Voor de eerste maal huwende personen naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>absoluut</i>					
<i>Mannen</i>					
15-19 jaar	198	183	211	203	223
20-24 jaar	5 652	5 717	5 517	5 373	5 554
25-29 jaar	26 763	25 861	23 394	19 896	19 562
30-34 jaar	22 688	24 485	24 162	22 402	23 780
35-49 jaar	10 829	12 313	12 916	13 149	14 540
50 jaar of ouder	632	729	757	1 446	1 208
Totaal	66 762	69 288	66 957	62 469	64 867
<i>per 1 000 ongehuwde mannen in iedere leeftijdsgroep</i>					
15-19 jaar	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
20-24 jaar	11,9	12,2	11,7	11,3	11,7
25-29 jaar	54,7	54,9	51,8	45,4	45,9
30-34 jaar	71,7	74,1	70,6	63,5	66,4
35-49 jaar	28,8	30,9	30,6	29,5	30,9
50 jaar of ouder	4,1	4,6	4,5	8,3	6,6
Totaal	28,1	28,9	27,6	25,3	25,9
<i>absoluut</i>					
<i>Vrouwen</i>					
15-19 jaar	1 248	1 295	1 273	1 232	1 305
20-24 jaar	13 600	13 692	13 218	12 191	12 305
25-29 jaar	30 625	30 397	27 961	23 990	24 590
30-34 jaar	15 227	16 678	16 942	15 883	17 187
35-49 jaar	5 982	6 710	6 976	7 486	8 302
50 jaar of ouder	325	356	399	626	604
Totaal	67 007	69 128	66 769	61 408	64 293
<i>per 1 000 ongehuwde vrouwen in iedere leeftijdsgroep</i>					
15-19 jaar	2,3	2,4	2,3	2,2	2,3
20-24 jaar	31,9	32,3	30,9	28,3	28,4
25-29 jaar	83,4	84,7	80,2	70,0	72,7
30-34 jaar	75,0	77,9	75,3	67,2	70,1
35-49 jaar	28,8	25,9	25,3	25,5	26,6
50 jaar of ouder	1,9	2,1	2,3	3,6	3,4
Totaal	34,5	35,2	33,5	30,3	31,1

Tabellen

Tabel 4
Huwende personen naar geslacht en voormalige burgerlijke staat

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Mannen</i>					
Ongehuwd	66 762	69 288	66 957	62 469	64 867
Verweduwd	1 967	1 756	1 811	1 714	1 766
Gescheiden	15 356	15 255	15 805	14 545	15 372
Totaal	84 085	86 299	84 573	78 728	82 005
<i>Vrouwen</i>					
Ongehuwd	67 007	69 128	66 769	61 408	64 293
Verweduwd	1 749	1 424	1 441	1 352	1 432
Gescheiden	14 159	14 281	14 563	13 520	14 120
Totaal	82 915	84 833	82 773	76 280	79 845

Tabel 5
Gemiddelde leeftijd bij huwelijksluiting naar geslacht en voormalige burgerlijke staat

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Mannen</i>					
Ongehuwd	30,4	30,7	31,0	31,6	31,6
Verweduwd	57,5	57,7	58,2	58,2	58,0
Gescheiden	44,0	44,2	44,5	44,9	45,1
Totaal	33,6	33,7	34,1	34,6	34,7
<i>Vrouwen</i>					
Ongehuwd	28,1	28,3	28,5	28,9	29,0
Verweduwd	52,3	53,6	53,0	54,0	53,5
Gescheiden	40,4	40,5	41,0	41,4	41,4
Totaal	30,7	30,8	31,1	31,5	31,6

Tabel 6
Huwelijksjubilea

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>x 1 000</i>					
12,5 jaar	69	72	74	74	75
25 jaar	86	78	79	73	70
40 jaar	52	52	50	51	53
50 jaar	26	23	22	23	26
60 jaar	3	3	4	4	4

Huwelijksontbinding, 1998–2002

Tabel 1
Huwelijksontbinding, kerncijfers

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Huwelijksontbindingen totaal</i>					
Totaal	90 773	92 395	93 603	95 575	91 704
Per 1 000 inwoners	5,8	5,8	5,9	6,0	5,7
Per 1 000 echtparen	25,7	26,1	26,4	27,0	26,0
<i>Huwelijksontbindingen door echtscheiding</i>					
Totaal	32 459	33 571	34 650	37 104	33 179
Per 1 000 inwoners	2,1	2,1	2,2	2,3	2,1
Per 1 000 echtparen	9,2	9,5	9,8	10,5	9,4
Gemiddelde huwelijksduur bij echtscheiding	12,7	12,9	12,9	13,1	13,6
Totaal echtscheidingspercentage	31,8	32,1	34,1	37,2	34,4
<i>Huwelijksontbindingen door overlijden</i>					
Overleden gehuwden					
Mannen	40 999	41 096	41 063	40 589	40 467
Vrouwen	17 315	17 728	17 890	17 882	18 058
Totaal	58 314	58 824	58 953	58 471	58 525
Per 1 000 echtparen					
Mannen	11,6	11,6	11,6	11,5	11,5
Vrouwen	4,9	5,0	5,1	5,1	5,1
Totaal	16,5	16,6	16,6	16,5	16,6

Tabellen

Tabel 2
Verweduwde personen naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>absoluut</i>					
<i>Mannen</i>					
Jonger dan 20 jaar	–	1	–	–	–
20–29	35	39	35	23	29
30–39	313	311	329	295	318
40–49	964	1 012	935	890	887
50–59	2 145	2 274	2 210	2 370	2 400
60–69	3 369	3 456	3 492	3 394	3 359
70–79	5 605	5 738	5 676	5 651	5 662
80–89	4 218	4 285	4 552	4 592	4 634
90 jaar of ouder	666	612	661	667	769
Totaal	17 315	17 728	17 890	17 882	18 058
<i>per 1 000 gehuwde mannen in iedere leeftijdsgroep</i>					
Jonger dan 20 jaar	–	3,8	–	–	–
20–29	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3
30–39	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5
40–49	1,1	1,2	1,1	1,0	1,0
50–59	2,7	2,8	2,7	2,8	2,8
60–69	6,3	6,4	6,3	6,1	5,9
70–79	17,0	17,1	16,7	16,4	16,2
80–89	47,1	46,9	47,1	45,7	44,4
90 jaar of ouder	118,1	105,3	110,9	108,4	119,7
Totaal	4,9	5,0	5,1	5,1	5,1
<i>absoluut</i>					
<i>Vrouwen</i>					
Jonger dan 20 jaar	3	1	–	2	2
20–29	154	138	141	153	106
30–39	697	762	709	687	630
40–49	2 130	2 111	2 033	2 043	1 982
50–59	5 206	5 269	5 284	5 252	5 167
60–69	10 531	10 155	10 031	9 670	9 622
70–79	14 879	15 013	15 007	14 816	14 722
80–89	6 900	7 152	7 307	7 450	7 655
90 jaar of ouder	499	495	551	516	581
Totaal	40 999	41 096	41 063	40 589	40 467
<i>per 1 000 gehuwde vrouwen in iedere leeftijdsgroep</i>					
Jonger dan 20 jaar	1,3	0,5	–	1,0	1,0
20–29	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5
30–39	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8
40–49	2,5	2,4	2,3	2,3	2,3
50–59	7,1	7,0	6,8	6,6	6,4
60–69	22,2	21,1	20,6	19,6	19,3
70–79	57,3	56,8	55,9	54,5	53,4
80–89	126,5	128,9	124,2	120,4	118,6
90 jaar of ouder	216,1	214,9	232,9	208,0	219,3
Totaal	11,6	11,6	11,6	11,5	11,5

Tabel 3
Van echt scheidende personen naar geslacht en leeftijdsgroep

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>absoluut</i>					
<i>Mannen</i>					
Jonger dan 20 jaar	3	1	2	–	–
20–29 jaar	2 572	2 432	2 246	2 232	1 653
30–39 jaar	11 714	12 050	12 552	13 204	10 987
40–49 jaar	9 790	10 408	10 981	12 269	11 652
50–59 jaar	4 604	4 935	5 157	5 546	5 303
60–69 jaar	1 253	1 275	1 290	1 337	1 243
70 jaar of ouder	351	308	315	370	335
Totaal	30 287	31 409	32 543	34 958	31 173
<i>per 1 000 gehuwde mannen in iedere leeftijdsgroep</i>					
Jonger dan 20 jaar	12,3	3,8	8,3	–	–
20–29 jaar	18,2	18,8	19,0	20,6	16,4
30–39 jaar	15,5	16,2	17,2	18,7	16,1
40–49 jaar	11,2	12,0	12,6	14,1	13,5
50–59 jaar	5,8	6,0	6,2	6,6	6,2
60–69 jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2
70 jaar of ouder	0,8	0,7	0,7	0,8	0,7
Totaal	8,6	8,9	9,2	9,9	8,8
<i>absoluut</i>					
<i>Vrouwen</i>					
Jonger dan 20 jaar	28	21	30	18	20
20–29 jaar	5 285	4 982	4 772	4 794	3 602
30–39 jaar	12 720	13 633	14 059	15 259	13 098
40–49 jaar	8 846	9 292	9 892	10 850	10 540
50–59 jaar	3 261	3 423	3 600	3 843	3 665
60–69 jaar	714	801	756	801	716
70 jaar of ouder	169	136	131	149	142
Totaal	31 023	32 288	33 240	35 714	31 783
<i>per 1 000 gehuwde vrouwen in iedere leeftijdsgroep</i>					
Jonger dan 20 jaar	12,6	9,6	13,9	8,9	10,0
20–29 jaar	19,7	19,9	20,5	22,0	17,7
30–39 jaar	14,9	16,1	16,8	18,7	16,5
40–49 jaar	10,2	10,7	11,3	12,4	12,0
50–59 jaar	4,4	4,5	4,7	4,9	4,6
60–69 jaar	1,5	1,7	1,6	1,6	1,4
70 jaar of ouder	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Totaal	8,8	9,2	9,4	10,1	9,0

Tabel 4
Gemiddelde leeftijd bij echtscheiding en verweduwing

	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Gemiddelde leeftijd bij echtscheiding</i>					
Mannen	41,6	41,8	41,9	42,1	42,7
Vrouwen	38,7	38,8	39,0	39,2	39,8
<i>Gemiddelde leeftijd overleden gehuwden</i>					
Mannen	72,3	72,5	72,7	72,7	73,0
Vrouwen	69,1	68,8	69,2	69,3	69,3
<i>Gemiddelde leeftijd achterblijvende partner</i>					
Mannen	70,8	70,6	71,0	71,1	71,1
Vrouwen	68,9	69,0	69,2	69,2	69,5

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woon-gemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreffen personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreffen veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlandschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlandschap wanneer minstens één van de adoptief-ouders Nederlander is.

allochtonen Alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede generatie*. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van het geboorteland van hun moeder. Als dat Nederland is, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen *westers* en *niet-westers* gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielzoekers Betreffen personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich voor een bepaalde tijd in Nederland vestigen of voor een bepaalde tijd Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeborenen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als wettig of echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is dan wel als zij wettig gehuwd is geweest én het kind is geboren binnen een periode van 307 dagen na de huwelijksontbinding. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten bij vrouwen die ongehuwd, verduwd of gescheiden zijn.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarvan ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroepering Zie onder allochtonen.

huishoudens Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenis die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven. Personen worden in zes verschillende *huishoudensposities* onderverdeeld. Allereerst worden de personen onderscheiden die niet deel uitmaken van een particulier huishouden, de zogenaamde institutionele bevolking. Vervolgens worden de personen onderscheiden die een eenpersoonshuishouden vormen. Deze personen worden als alleenstaand aangeduid. Alle overige personen behoren tot meerpersoonshuishoudens. Binnen deze huishoudens worden allereerst thuiswonende kinderen onderscheiden: alle in het huishouden van hun ouder(s) aanwezige eigen, adoptie- of stiefkinderen die zelf geen thuiswonende kinderen hebben. De personen die – al dan niet gehuwd – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een vaste partner, worden als samenwonend aangeduid. Eenouders wonen niet samen met een vaste partner. De hiermee nog niet ingedeelde personen vallen in de categorie overig.

huwelijksluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijksluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.

Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijksluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielerzoek Een ingewilligd asielerzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielerzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status wordt verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Betreffen alle, in Nederland geregistreerde, geboren en die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, on-

der bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopend worden.

overledenen Betreft het aantal overledenen onder de geregistreerde bevolking van Nederland.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 000 pasgeboren jongens, resp. meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontleen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van ge-

meente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voor dat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

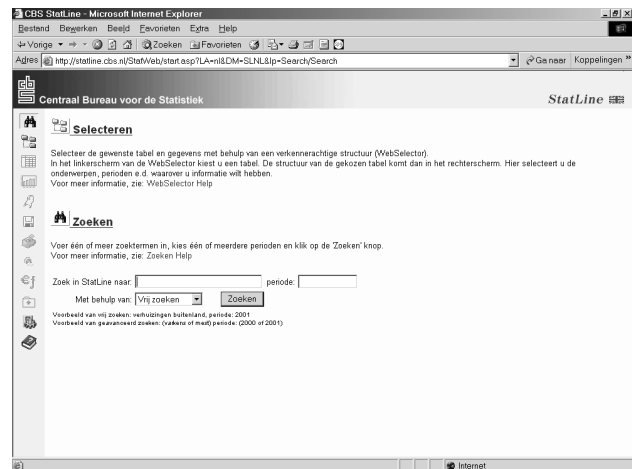
Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Selecteren' klikt, krijgt u een scherm met de themastructuur binnen StatLine te zien, de 'StatLine Webselector' (figuur 2).

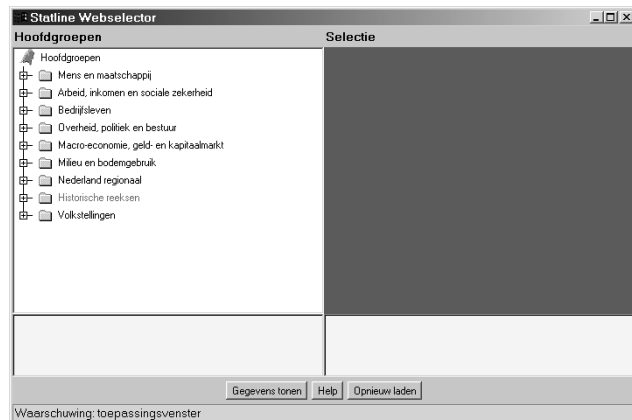
Binnen de Webselector kunt u via de themastructuur snel gegevens over bevolking opvragen. Door op het plusje voor 'Mens en maatschappij' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. Als u vervolgens op het plusje voor 'Bevolking' klikt, krijgt u een lijst met publicaties en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en immigratie en emigratie.

Ter illustratie is in figuur 3 de publicatie 'Bevolking; kerncijfers' geselecteerd. In het rechterdeel van de Webselector ziet u vervolgens een overzicht van de onderwerpen in deze publicatie. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Gegevens tonen' onderaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('tabel bewaren') links van de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of enig ander formaat. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de webselector.

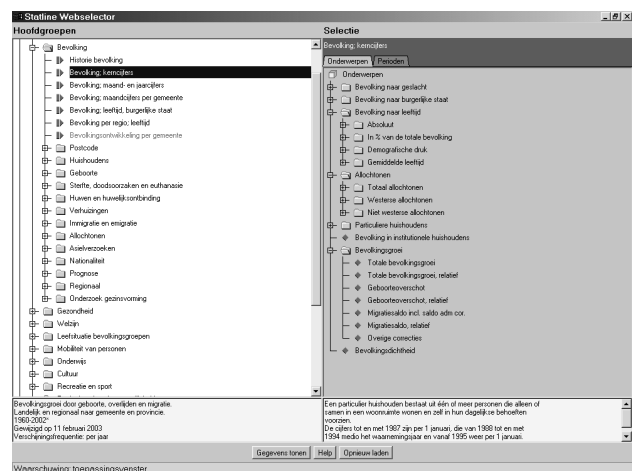
1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 560 blz., € 25,-, incl. cd-rom.
ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS. Het abonnement omvat tevens het maandelijks Conjunctuurbericht. Hierin wordt de actuele stand van zaken in de Nederlandse economie met behulp van korte en krachtige analyses en grafische presentaties getoond.

Wekelijks, ca. 10 blz., € 72,25 per jaar.
ISSN 0166-9680.

De Nederlandse Economie

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde.

Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

Jaarlijks ca. 350 blz., € 14,25.
ISBN 903573215 4. Kengetal P-19.

Kennis en economie 2002

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2001 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 268 blz., € 29,20.
ISSN 903572955 2. Kengetal K-300.

De digitale economie 2003

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, 219 blz., € 16,15.
ISBN 903573020 9. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 42,55.
ISBN 903572708 8. Kengetal P-2.

De Nederlandse conjunctuur

Met de in 2000 opgestarte publicatie De Nederlandse conjunctuur wordt de basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

Kwartaal, € 34,85 per jaar.
ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

Maandstatistieken

Het CBS publiceert een aantal maandelijks periodieken. Enkele zijn:

Maandstatistiek van de prijzen
Maandelijks, ca. 115 blz., € 112,25 per jaar.
ISSN 0166-9486. Kengetal U-2.

Financiële Maandstatistiek
Maandelijks, ca. 50 blz., € 94,80 per jaar.
ISSN 1381-6780. Kengetal O-1.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

StatLine op cd-rom

StatLine is tegen geringe kosten ook op cd-rom te bestellen. U kunt StatLine dan op een intranetomgeving plaatsen of gebruiken op een computer zonder internetverbinding.

10 keer per jaar, € 87,65 per jaar, € 10,75 per exemplaar.
Kengetal: A-159cd.

De publicaties van het CBS kunnen besteld worden bij de bestelservice van het CBS te Heerlen, fax (045) 570 62 68 of e-mail verkoop@cbs.nl of via de boekhandel.

Alle publicaties zijn ter inzage of kunnen in bruikleen worden verkregen bij de bibliotheek van ons Bureau in beide vestigingen. Tevens is in beide vestigingen een boekwinkel waar alle publicaties tegen contante betaling kunnen worden gekocht.